

સર વિલિયમ વોલેસ.

(એક રમુજ ઐતિહાસિક વૃત્તાંત.)

દોહરો.

જનની જાણે ભક્ત જન, કાં દાતા કાં સૂર ;
નાહિતો રહેજે વાત્રિણી, રણે ગમાવે નૂર.

“વિરમંડળ.”

—***—

ભાષાંતર કર્તા,

ડાક્ટર અમુક્ષખરાય અંબારામ

કુંડળા ડીસ્પેન્સરીના ડોક્ટર.

પ્રથમ ભાગ.

અમદાવાદમાં

મામાની હવેલી મધ્યે યુનાઇટેડ પ્રિન્ટિંગ આન્ડ
નર્મ એન્ડ કંપની “લિમિટેડ”ના પ્રેસમાં
રણછોડલાલ ગંગારામે છાપ્યું.

સન ૧૮૮૭. સંવત ૧૯૪૩.

મૂલ્ય બાર આના, ટપાલખર્ચ એક આનો.

(અંધ સ્વામિત્વના સર્વ હક્ક સ્વાધીન છે.)

સર વિલિયમ વોલેસ.

(એક રમુજ ઐતિહાસિક વૃત્તાંત.)

દોહરો.

જનની જણજે ભક્ત જન, કાં દાતા કાં સૂર ;
નહિતો રહેજે વાઝિણી, રજે ગમાવે તૂર.
“વિરમંડળ.”

—***—

ભાષાંતર કર્તા,

ડાક્ટર અમુત્તપરાય અંબારામ

કુંડળા ડીસ્પેન્સરીના ડોક્ટર.

પ્રથમ ભાગ.

અમદાવાદમાં

મામાની હવેલી મધ્યે યુનાઇટેડ પ્રિન્ટિંગ અન્ડ
જન એન્ડ કંપની “લિમિટેડ”ના પ્રેસમાં
રણછોડલાલ ગંગારામે છાપ્યું.

સન ૧૮૮૭.

સંવત ૧૯૪૩.

મૂલ્ય બાર આના, ટપાલખર્ચ એક આનો.

(અંધ સ્નામિત્યના સર્વ હક્ક સ્વાધીન છે.)

॥ श्री ॥

अर्पण पत्रिका.

—*—*—*

परम विवेकी परोपकारी स्नेही लार्ड श्री
ललुભાર્દ સામળદાસ મેહેતા,

વસુલાતી અધિકારી સાહેબ,
સંસ્થાન ભાવનગર.

સાહેબ,

મહાન પદ્ધિએ હોવા છતાં અતિ નમ્રતા,
ગરીબ તરફ અંતઃકરણથી પ્રીતિ, અને વિદ્યાને ઉ-
ત્તેજન આપવાની શુભ ઉત્કંઠાથી મોહિત થઈ આ
પુસ્તક આપને નમ્રતા, પૂર્વક અર્પણ કરવામાં અતિ
આનંદ માનું છું.

કુંડળાડીસ્પેન્સરી.
તા. ૧ લી જુન
સને ૧૮૮૭.

} ડા. આસાંકિત સેવક,
અમુલખરાય અંબારામ,
ભણાંતર કર્તા.

TO,

LALUBHAI SAMALDAS MEHTA

Revenue Commissioner

Bhavnagar State.

THIS TRANSLATION IS DEDICATED

AS A

Token of esteem and admiration, and ingrateful

Remembrance of many acts of kindness,

BY

THE TRANSLATOR.

પ્રકરણ ૧ લું.

સ્કોટલેન્ડ.

૪. સ. ૧૨૯૬ની ઉનાળાની રૂઠુ ઘણી ખુશનુમાં જણાતી હતી, જે લડાઈએ સ્કોટલેન્ડને પાવમાલ કરી નાખ્યું હતું. તે લડાઈનો હવે અંત આવેલો હતો. લોભ જાણે ધરપો હોય એમ જણાતું હતું; અને જીતાયલી પ્રજાએ દુશ્મનોને શરણ થઈ તેમના તાપામાં રહેવાનો નિશ્ચય કર્યો. જે સ્કોટીશ ઉમરાવો ગઈ વસંત રૂઠુની શરૂઆતમાં સ્વતંત્રતા અને માન, જે આ હિંદુગીનો ખરો શણગાર છે તેનો ભોગ આપી, એક નિર્દય જીતનારને તાપે થયા હતા, તે સ્કોટીશ ઉમરાવો આજ સંતોષી જણાતા હતા.

તાપેદારીના આ ખનાવની પેઢેલાં ઇંગ્લાંડનો રાજા પહેલો એડવર્ડ એક મોટા લશ્કર સાથે સ્કોટલેન્ડમાં આવેલો હતો. તેણે યુક્તિથી એરીક શેહેર લઈ લીધું. દેશને ધુળધાણી કરી નાખ્યો, અને ડનખારના મેદાનમાં સ્કોટલેન્ડના રાજા તથા તેના ઉમરાવોને પોતાના આશ્રિત તરીકે વર્તવાની ફરજ પાડી.

પણ જ્યારે એડવર્ડ તથા તેના પ્રતિનિધીઓની દરખાસ જીતાયલા બિચારા સ્કોટલેન્ડથી ભરાએલી હતી. ત્યારે એક શૂરવીર નરનો જીરુસો તેના અસલ શૂરાતનમાં રહ્યો હતો. એક લડાયક પ્રજાના શાહાનશાહે પોતાની બહાદુર પ્રજા અને તાજ એક દગલખાજ હુમલો કરનારના હાથમાં જે સેહેલાઈથી આપી દીધું હતું, તથા જે અમીર ઉમરાવોએ આ બળીદાન મંજૂર રાખવામાં પોતાનું છાલકું મન બતાવ્યું હતું તેઓનાથી કાયર થઈ, વીલીયમ વોલસ નામનો એક શૂરવીર સ્કોટ એલર્સલી નામના એક

છેટેની ખીણમાં જઈને રહ્યો; પોતાના સ્વદેશીઓ ઉપર
યુજરતો જીલમ અને ગેરધનસાક્ષીનો બદલો વાળવાની પો-
તામાં શક્તિ નહીં હોવાથી તે નહિ જોવા સાચું તે આ
પ્રમાણે દુનીયાંથી અલગ જઈને રહ્યો.

કીર્તિ મેળવવાની પોતાની ઇચ્છાને ઇંદગીની શરૂઆ-
તમાં આ પ્રમાણે અટકેલી જોઈ, તેમજ ભરે જીવાનીમાં
મનુષ્ય જાતના પરસ્પરના સહવાસથી પોતે જીવે હોવાને
લોધે તેણે પોતાની બવિષ્યની ઇચ્છાઓને દબાવી રાખી,
અને પોતાના મનનું સમાધાન કર્યું કે સ્કોટલેન્ડ દેશની માન
પ્રતિષ્ઠાનું ભંગાણુ, અને તેના પુત્રોનું દાસત્વ એ ઇશ્વરી
નિર્માણ હોવું જોઈએ—તે એવોતો અમીરી સ્વભાવનો
તથા પ્રમાણીક હતો કે આ પરાયા જીલમગારને તાપે
થવાનું તે ધિઃકારતો હતો; અને એક ખરા સ્કોટ તરીકેનું
પોતાનું સ્વતંત્રપણું જાળવી રાખવાનો તેને માત્ર આ એ-
ક જ રસ્તો બાકી હતો. તેણે એકદમ દુનીયાં સાથેનો પોતા-
નો સંબંધ છોડી દીધો, જેથી તેની જીવાનીના લોભ શા-
ન્ત પડ્યા. કારણ તેઓને ફરી જાગ્રત કરવા માટે તેના
દેશમાં કાંઈ રહ્યું નહોતું. સ્કોટલેન્ડ પોતાની તાપેદારીથી મ-
ગર જણાતું હતું. આવી નાચ યુક્તમગીરીમાં ભાગ
નહિ લેવો એજ માત્ર વોલસની સત્તામાં રહેલ હતું.
એલર્સલીની રમણીય જગ્યામાં પોતાની પ્રીય પત્ની સાથે
શાંતીથી રહેવું તેણે શરૂ કર્યું, જેથી તે કેટલોક વખત પો-
તાના સ્વદેશનું દુઃખ વીસરી ગયો.

ગઈ પાતખર રતુમાં જ્યારે સ્કોટલેન્ડ સ્વતંત્ર હતું, અને
તેના જીવાન ઉમરાવોને પ્રસિદ્ધ થવાનો રસ્તો ખુલ્લો હતો
ત્યારે લેર્મીંગટનના જીવાન અને ખુબસુરત વારસ મેરી
યન એડકુટ સાથે વોલસે પોતાની શાદી કરી હતી. બ-

ગમગ સરખી ઉમરનાં અને બચપણથી સાથે ઉછરેલાં તેથી તેઓ જોમ ઉમરમાં વધતાં ગયાં તેમ તેઓ વચ્ચેની પરસ્પરની પ્રીતિ પણ વધતી ગઈ. આ સ્ત્રી પુરુષ પોતપોતાના પરસ્પરના અત્યંત સ્નેહ, સદ્ગુણ અને મનોવૃત્તિથી એટલાં તો એક બીજાની સાથે જોડાઈ ગયાં હતાં કે બાવીસ વર્ષની ઉમર થઈ ત્યારે આ મોહથી ગરકાવ થએલા આસકને તેની વહાલી મેરીયન સાથે પરણવાની રજા મળી. તેણે પોતાની સ્ત્રીને હર્ષથી છાતી સાથે દાબી અને ધીમ્મથી તેણીના કાનમાં કહ્યું ‘મારા પ્રાણ કરતાં પણ વધારે વહાલી ! મારી જીંદગીનો એક ભાગ ! આ કેવો શુભ પ્રસંગ છે કે જે વખતે તારો આત્મા મારા આત્મા સાથે હમણાં ને સદાને માટે જોડાય છે.’

સ્કોટલેન્ડ ઉપરના એડવર્ડના હુમલાએ આ પ્રેમી દંપતીની નિરપરાધી રમત ગમતમાં ભંગાણ પાડ્યું. વોલસે પોતાનો કેસરીયો પોશાક ફેંકી દીધો અને તેને બદલે તરવાર અને બખતર ધારણ કર્યું. પણ આ બેમાંનું એકે તેને લાંબો વખત વાપરવું પડ્યું નહીં, કારણ, સ્કોટલેન્ડ પોતાના દુશ્મનને શરણ થયું, અને વોલસને માટે બે રસ્તા રહ્યા હતા. કે કાંતો તેણે તેના જીલમગારોને તાબે થાયું, અગર નહિતો પોતાના દેશની ઊંડી ખીણોમાં મનુષ્યની સાથેનો પોતાનો સંબંધ છોડીદઈ રહેવું.

હવેથી તેણે પોતાની વહાલી સ્ત્રી સાથે એલર્સલીના કીલામાં એકલાં રહેવા માંડ્યું. પડોસના અમીરોએ તેને તજ દીધો કારણ તેઓનાં કૃત્યને માટે તે છુપો કબકો આપતો હતો. થોડા વખતમાં તેણે તેઓનાથી દુર રહેવા માંડ્યું, તેમજ તે જીવતો છે કે નહીં તે પણ પેલા અમીરો ખુલી ગયા. અરેઅર, જાહેર મેળાવડાના સઘળા પ્રસંગ

તેણે તજ દીધા. જે શિકાર કરવાના બાલાથી તે હરણુની પછ્નાડે એક ખીણથી ખીજી ખીણ તરફ પાછળ લાગતો, તથા જે તીરથી તે જ્યાં ઉડતા ગરુડ પક્ષીને જમીનપર પાડતો, તે હથીયારો તેણે છોડી દીધાં. સ્કોટલેન્ડ પરતંત્ર થયું હતું. શિકાર જે તેની વહાલી રમત હતી તે જો તેણે કાયમ રાખી હોતતો તેને ઇંગ્લેન્ડની સાથે સમાગમમાં આવવું પડત, કારણ દરેક શેહેરમાં એ લોકોનાં થાણાં હતાં, અને કુરસદનો વખત તેઓ શિકારમાંજ કાઢતા. આવા જુલમગારોની સોખતમાં પોતાના દેશનાં મોકળે મને રમતાં હરણુનો શિકાર કરવા જવા તે શરમાતો હતો.

પોતાની જુવાની જે હાલતો તેના દેશને કાંઈ કામની નહોતી, તે તેણે પુસ્તકો વાંચવામાં, વીણા વગાડવામાં અને તેની વહાલી પત્ની મેરીયનની મધુર વાણી સાંભળવામાં કાઢવા માંડી. એલર્સલી પોતાનું આશ્રમ હતું, અને ત્યાં કુનીયાથી દુર પોતાની વહાલી સ્ત્રીની સોખતમાં રહેવાથી સ્કોટલેન્ડમાં એડવર્ડ રાજ્ય કરે છે એ વાત તે જુલો ગયો હોત, પરંતુ પોતાના દરવાજા પાસે જે બતાવ જોયો તેણે સ્કોટલેન્ડના ઉમરાવોની ગુલામગીરી તથા ગરીબ પ્રજાનું કંગાલીયતપણું તેની નજરે પાડ્યું. પેર લેવાની પોતાની સત્તા નહીં હોવાથી તેણે પોતાનાથી બની શકતી મદદ તેઓને આપી. જુલમો હુમલો કરનારાઓએ જે લોકોને પોતાના ઘરખારમાંથી હાંકી કાઢાડ્યા હતા, તથા જેઓનાં વસ્ત્રો હરણુ કરી લીધાં હતાં તે સઘળાઓને ખીલીયમ વોલેસે રહેવાને ઘર અબવસ્ત્ર વીગેરે આપી પોતાની પાસે રાખ્યાં. એલર્સલી એ નિરાધારનો આધાર, અને દુઃખી મનુષ્યોનો વિસામો હતું. જ્યારે જ્યારે લેડીવોલેસ પોતાના પ્રીય પતીના હાથ ઉપર અટેલીને સવારે અગર અજવાળી

રાત્રીએ આસપાસ ફરવા નિકળતી ત્યારે જે હજારો ગરીબ લોકોને તેના ધણીએ આશ્રય આપ્યો હતો તે લોકો વોલેસ ને આવતો જોઈ હર્ષથી તેને આસિર્વાદ દેતા તે જોઈ મેરીયન બહુ રાજી થતી, અને પોતાના પ્રીયપત્નીના હાથનું ચુંબન લઈ પરમકૃપાળુ પરમેશ્વરે તેણીને આવો પોતાના જેવો દયાળુ ભરથાર આપ્યો માટે ઇશ્વરનો ઉપકાર માનતી હતી.

આ આનંદી અને એકાંત જીંદગીમાં ઘણા મહીના ગયા નહીં એટલામાં લેડીવોલેસે પોતાના દરવાજા પાસે એક સરદારને જોયો. તેણે મકાનના માલિક માટે પુછ્યું, અને તેની સાથે ખાનગીમાં વાતચીત કરવાની વિનંતી કરવાથી ખંને જણા દુર ઓરડામાં ગયા. એક કલાક મુધી તેઓ સાથે રહ્યા. પછી વોલેસ બહાર આવ્યો અને પોતાનો ધોડો તથા ચાર માણસોને તૈયાર થવાનું કહ્યું. કારણ તેને પોતાના મીજબાન સાથે ડગલાસ કીલ્લામાં જવાનું હતું. પોતાની વહાલી સ્ત્રીને જુદાં પડતી વખત બેઠી તેણે કહ્યું કે ડગલાસ માત્ર થોડા માઈલને છેટે છે. અને ત્યાંથી ચંદ્ર ઉગતાં પેહેલાં હું ઘેર આવીશ.

સામેના પહાડનાં શિખરોમાંથી તેણે આપેલી નિશાની ચંદ્ર-બહાર નજરે પડ્યો ત્યાં મુધીનો કંટાળા ભરેલો વખત આ બલી સ્ત્રીએ શાંતિથી કહાડ્યો. તેનાં કીરણો એટલાં તો પ્રકાશિત હતાં કે તેણીનો ભરથાર કેટલા કલાકથી ગયો છે તે જોવાની તેણીને ખીજ દીવાની જરૂર નહીં પડી. તેણીએ પોતાના ચાકરોને સુવા જવાની રજા આપી, અને જુદો હાલખર્ચ જે વોલેસનો નિમકહલાલ નોકર હતો તેને માત્ર પોતાની પાસે રાખ્યો.

એક્સર્સલીનું રક્ષણ કરનાર તથા તેની ખુસીનો આ-

ધાર એવો પોતાનો સરદાર હાજર નહીં હોવાથી હાલ-
ખર્તને પણ મેરીયનના માફક નિંદ્રા આવતી નહીં હતી.

જ્યારે રાત્રી ઘણી ગઈ ત્યારે લેડીપોલેસ પોતાના સુ-
વાના ઓરડાની બારી જે પશ્ચિમ દીશા તરફ આવેલી
હતી તેમાં પોતે જાહેને બેઠી. લેનાર્કથી સામેની ઊંચાઈ
ઉપર આવેલી વાંકી ચુંકી કેડી તરફ તે તાકીને જોતી
હતી, એવાવિચારથી કે જાણે પોતાનો પ્રીય ભરથાર ટે-
કરી ઉપરથી પાસેના ત્રાડીમાં જાય તો તેના ટોપી માંહેનાં
પીછાં નજરે પડે. કોઈ કોઈ વખત જ્યારે ચંદ્રમા આંતું
વાદળું આવી જવાથી પાસેના કેડી ઉપર અંધારું પડતું
ત્યારે તેણીનું અંતઃકરણ એવા વિચારથી ઉછળતું કે હવે
હું વધારેવાર રસ્તો નિહાળી શકીશ નહીં ! પણ આવા
વિચાર કરેછે તેટલામાં ચંદ્રમા વાદળાંમાંથી બહાર આવ્યો,
અને સઘળી જગોએ અજવાળુ પડ્યું. હવે તેણીનો
પોલેસ ક્યાં હતો ? અપસોસ ! માત્ર આભાસ તેણીના
જોવામાં આવેલ ! જોને વાસ્તે તેણી રાહ જુવે છે તે
હજી ઘણો દુર હતો !

આશા, નાઉમેદી, અને બીકથી થાકી ગયેલી હતી છતાં
તે પાછી જોવા લાગી પણ તેણીના આંખમાં આંસુ ભ-
રાઈ આવવાથી તે કાંઈ જોઈ શકી નહીં, અને કુસકાં
આતી બોલી “હજી સુધી નહીં આવ્યા—હજી સુધીનહીં
આવ્યા ! અરે મારા પોલેસ, શું વિદ્ય તારે માથે આવી
પડ્યું છે ?”

શને વાસ્તે બીધું તે પોતે નહીં જાણતી હતી છતાં તે
ભયથી ધ્રુજતી હતી. તેણી પોતાના મનથી જાણતી કે
જ્યારે રોકેટલંડ એડવર્ડને તાબે થયુંછે ત્યારે હવે સઘળી

દુશ્મનીનો નાશ થયોછે. અમીરોએ કાંઈ પણ તકરાર સિવાય પોતાના કીલ્લા જીતનારને શરણ કર્યા હતા, અને એકુતોએ તેમનો દાખલો લેઈ કાંઈ પણ બચાવ કર્યા વિના પોતાનાં ઘરખાર દુશ્મનને હુંડવા દીધાં હતાં. સામે થવાનું કોઈ નહીં હતું ત્યારે દુશ્મનોની પોતાના ભરથારને શી ધાસ્તી હતી—અને જે શખસ તેને એક્સર્સલીથી લઈ ગયો તે શું મિત્ર નહીં હતો ?

પોલેસે જવા અગાઉ ખેરીયનને કહ્યું હતું કે આ શખસનું નામ સરજોનમોન્ટીથ છે, અને તે બહાદુર પોલટરજોઈમોન્ટીથ જેને ગયા વરસની શરૂઆતમાં ઈંગ્રેજ લોકોએ દગાકટકાથી મારી નાંખ્યો હતો તેનો તે નાનો દીકરો થાયછે. આ જુવાન શખસને તેના બાપે મરતી વખત પોતાના ઈશ્ટ મિત્ર વીલીયમ લોર્ડડગલાસ જે તે વખતે ખેરીક શેહેરનો ગવર્નર હતો તેની સંભાળ નીચે સોંપેલો હતો. એ ખેરીક શેહેરના નાશ થવાથી, તેમજ તેનો બચાવ કરનાર કેદ પકડાયાથી સરજોનમોન્ટીથ લેનાર્કની પડોસમાં ડગલાસ કીલ્લોછે ત્યાં ગયો અને આ બાદશાહી મકાનનો હાલ તે સ્વતંત્ર માલિક હતો. તેના ખરા માલિકનો છોકરો જેમ્સડગલાસ હાલ પારીસ હતો, બ્યાં ઇનખારની લડાઈ પહેલાં તેના બાપે તેને ફ્રાન્સના રાજ સાથે શ્લોકેલંડના રાજની દોસ્તી કરાવવા મોકલ્યો હતો.

પોલેસ જે એકાંત વાસમાં રહેલો હતો તે બાંત મોન્ટીથના જાણવામાં છતાં માત્ર આજ સિવાય તે કોઈ દીવસ તેને ઘેર આવેલ નહો હતો. પોતાના જુના નિશાળના સોમતીનું દૃઢ મન તે જાણતો હોવાથી તેને દેશપાર થ-એલા બહાદુર ડગલાસના કીલ્લામાં લઈ જવા તે વિનંતી કરવા આવ્યો.

તેણે કહ્યું “મારે તમને કેટલીક ખાનગી વાત કહેવાની છે જે હું બીજા જગોએ કહી શકું તેમ નથી.”

આવી નજીવી માગણી નાકપ્પલ રાખવી એ વાત વોલેસને દુરસ્ત નહીં જણાયાથી પેસ્તર કહી ગયા પ્રમાણે તેને ત્યાં જવાની તેણે હા પાડી; અને મોન્ટીય તેને પોતાની સાથે ડગલાસ કીલ્લામાં લઈ ગયો.

કીલ્લામાં જવાનો ઢોળાવ ઉતરતી વખતે મોન્ટીયે બહુ ચુપકીદી રાખી, અને ચાકરોને પણ તેટલીજ ચુપકીદી રાખવા નિશાની કરી કારણ તે કીલ્લો ઈંગ્રેજ સોપાઇઓથી ઘેરાઈ ગયેલો હતો. વોલેસ પાછો હકતો હતો પણ મોન્ટીયે તેનો હાથ પકડી કહ્યું ‘તારા દેશની ખાતર મારી સાથે ચાલ.’ આ શબ્દ સાંભળતાંજ તે તેની સાથે ગયો, અને તેના ચાકરો દરવાજામાં ઉભા રહ્યા.

મોન્ટીયે જ્યારે પોતાના મિત્રને અંદરના ઓરડામાં લઈ ગયો ત્યારે સૂર્ય અસ્ત પામવાની તૈયારીમાં હતો, અને મધ્યરાત્રી પેહલાં પોતાને ઘેર જવાનું છે એવું વોલેસને આયમતા સૂરના સામેથી દેખાતાં કીર્ણાપરથી યાદ આવ્યું, અને પોતાની વહાલી મેરીયન કેવી આપુરતાથી રાહ જાતી હશે એવા વિચારથી પોતાને આંહી લાવવાનું શું કારણ હશે તે જાણવા સાફ તે અધીરો થવા લાગ્યો.

મોન્ટીયે થોડીવાર આસપાસ જોઈ બારણું બંધ કર્યું, અને ધીમે ધીમે વોલેસ પાસે આવ્યો. જ્યારે ઘણો નજીક આવ્યો ત્યારે તેણે વોલેસને ધીમે રહીને કહ્યું “હું જે વાત તમને કહેવાનો છું તે તમે કોઈને નહીં કહો તેના આ તલવારથી સોગત આવ્યો.”

મોન્ટીયે શોગત આપવા સાફ જે તલવારની મુઠ આપેલી હતી તે વોલેસે ધોરે મુકી અને જરા હસીને કહ્યું

“આજના સમયમાં હું જે વાત નથી જાણતો તેને માટે સોગન આપશ નહીં. એક મિત્ર અને મોકો તરીકે જો તમને મારા શબ્દ ઉપર વિશ્વાસ હોય તો બોલો; અને જો તમારા કહેવાનો ભાવાર્થ પ્રમાણીક હશે તો હું તેને માટે જવાબદાર છું.”

“તમે સોગન નહીં આપ્યો ?” “ના.”

“તારે હું તમારો વિશ્વાસ કરી શકતો નથી.”

વોલેસે ઉભા થઈ કહ્યું “તારે હવે આપણી મુલાકાત થઈ ચુકો, અને હું મારે ઘેર જઈ છું.”

મોન્ટીયે કહ્યું “ઉભો રહે ? તને કહેવા સારું મેં જે આનાકાની કરી તેને માટે મને માફ કર. ખરેખર, તું કહે છે તેમ આ સોગન આવનો વખત નથી; પરંતુ મારી ઉપર જે વિશ્વાસ રાખ્યો છે તે ઉપરથી તારી ખાતરી થશે કે મારે સાવધ થવું હોય છે. તું કદી બે બોલી કરતો નથી એમ મને પૂરો વિશ્વાસ છે, નહીં તો, બીજા પાસે હું સોગન ખવરાવ્યા પેહેલાં વાત કરું નહીં; પણ તેમને વચન આપ્યું છે અને તે ઉપર હું ભરોસો રાખું છું. જરાવાર આંહી ઉભો રહે.”

પડદા પાછળનું એક બાર મોન્ટીયે ઉઘાડ્યું, અને ઓડીવારમાં એક નાની લોઢાની પેટી લઈને તે પાછો આવ્યો. તેણે તે પોતાના મિત્ર પાસે ટેબલ ઉપર મુકી અને જે બારણું તેણે પ્રથમ બંધ કર્યું હતું તે ફરીથી ખરાબર તપાસી ફીકે ચેહેરે તે પાછો ટેબલ પાસે આવ્યો. આવી ચુપકીટી અને અત્યંત સંભાળથી વોલેસે ઘણો આશ્ચર્ય પામ્યો, અને આ શખસ શું કહેવા માગતો હશે તેનો વિચાર કરવા લાગ્યો. પેટી ઉપર હાથ રાખી મોન્ટીયે પોતાની જગોએ બેઠો અને પેટી સામી પોતાની નજર કરી તે બોલ્યો

“હું જે નામ તારી પાસે હમણાં લેવાનો છું તે તું શાંતિથી સાંભળ, કારણ તેની સત્તા હાલ નથી. ખુશનો કૃતેહમંદ હરીફ અને તારા કુટુંબનો દુશ્મન તે હાલ લંડનના કીલા-માં કેદ પકડાયોછે.”

“ ખેલીયલ ? ”

“હા.” મોન્ટીયે જવાપ દીધો “તારા કાકા સર રોનાલ્ડ કાર્ફર્ડ તેને જે અડચણ કરી હશે, અને તેના પેરમાં તમને જે નુકશાન તેણે કરેલ હશે તેનો આ બદલો વળ્યો છે.”

“મારા દાદાએ તેને અગર કોઈ માણસને કદી ઇજા કરી નથી !” વોલેસે કહ્યું. “સર રોનાલ્ડ કાર્ફર્ડ કોઈનો ગેર ઇનસાફ કરે તેવો નહોતો, તેમજ, પોતાના દેશના દુશ્મનના માણસોની ખુશામત કરનાર પણ નહીં હતો. પણ ખેલીયલ કેદ પકડાયોછે, અને હું તેને માફ કરું છું.”

મોન્ટીયે કહ્યું “તેનું દાસત્વ તે જોયું હોયતો તને તેની દયા આવ્યા વિના રહે નહીં.”

વોલેસે કહ્યું “હું હમેશ પાપી માણસના ઉપર પણ દયા રાખું છું. અને મારી તથા સર રોનાલ્ડ જેવા માનવંતા સાથેની તેની દુશ્મનીનું કારણ તું જાણતો નથી, માટે હું તને તે સમજાવું. ચાર વર્ષ ઉપર ન્યારે સ્કોટલેન્ડની ગાદી સાફ જે દાવાદાર ઉભા થયા ત્યારે તેમની પંચાયતનું કામ ઇંગ્લેન્ડના રાજાને સોંપાએલ તે જોવા સાફ હું મારા દાદા સાથે ગયેલ, તે વખતે મેં ખેલીયલને પેહેલ વેહેલો જોયો. મારો દાદો ખુસની તરફથી આવેલ હતો. એ મંડળીમાં બોલવાની હું નાહાનો હતો સખખ અને રજા નહીં હતી, પરંતુ ત્યાં થું બનાવો બનતા તે સમજવાને તથા ખેલીયલ પોતાનો દેશ વેચી જે હીચકારાપણાથી રાજ્ય

મેળવ્યું તે જોવાને હું સારી પેઠે મોઠી ઉમરનો હતો. તોપણ
 જ્યારે સ્કોટલેન્ડે તેને રાજ્ય તરીકે મંજૂર રાખ્યો તથા
 ખુસ તેને શરણ થયો ત્યારે મારા દાદાએ મુંગે માંએ
 એ વાત કબુલ રાખી. પણ પેદેલાં તેની સામે થએલ
 એ વાત બેકીયત્ત બુલી ગયો નહીં હતો. આ વહેની શ-
 રૂઆતમાં જ્યારે અમે અમારા ખાનદાનીના હકથી જાહેર
 દુશ્મન સામે રણબુમીમાં આવ્યા ત્યારે મારી તેમજ મારા
 દાદા તરફની તેની વર્તણુક કેવી હતી તે સ્પષ્ટ જણાઈ
 આવી; કારણ તેણે અમને સ્કોટલેન્ડના વાવઠા તળેથી
 ગેરવાજખી રીતે કહાડી મુક્યા. તેણે કહ્યું “ખુસના મિત્ર
 હોએ એવું જે લોકોએ જાહેર રીતે કહેવાની હીંમત ધરેલ
 તેમાંના કોઈ માણસને હું મારા તાબામાં નોકરી કરવા
 નહીં દઉં.” ગરીબ બિચારો માણસ! ઇંગ્લેન્ડના વેચાયલો
 શખસ; તોપણ તે પોતાના નામના રાજ્યથી એટલોતો
 કુલાઈ ગયો હતો કે જે લોકો તેને ગાદી અપાવવાની
 વિશ્વમાં હતા તેમને તે ધિઃકારતો હતો, પરંતુ, અરે
 જોતાં તો તે પોતાની દગલબાજીથી પોતાનોજ પાયો ન-
 બળે કરતો હતો !

એડવર્ડની પ્રીતી મેળવવા સારૂ બેકીયલે પોતાની માન
 પ્રતિષ્ઠા ગુમાવી; તે સઘળું ખસ નહીં થવાથી તેને લઈ
 જઈ ઇંગ્લેન્ડના કેદખાનામાં કેદ કર્યો ! આવા નીચ પુ-
 રુષ સામે ગુસ્સે થવું એ હું કદી માન બરેલું ગણું? ના !
 મને ખરેખર તેની દયા આવેછે. મારા દાદાની આખરૂ
 ઉપરના કાંકની વાત મેં તને કહી સંભળાવી, માટે હવે
 તમારે જે કહેવાનું હોય તે કહો.”

મોન્ટીથે સર રોનાલ્ડ ક્રાફ્ટના જગ પ્રસિદ્ધ નામ ઉ-
 પર ટીકા કરી વાત આગળ ચલાવી. “બેરીક શહેર

તામે કહ્યું તે વખતની કતલમાં, લોર્ડ ડગલાસ જખમી થયો, અને ખેશુદ્ધ થવાની તૈયારીમાં હતો ત્યારે એક નિમકહલાલ સ્કોટ ટોળાંએ તેને થેહરની બહાર પોહોચાડી દીધો. હું તેની પછવાડે ડનખાર ગયો, અને તે દિવસની સપ્ત લડાઈ જેમાં ઇંગ્રેજ લોકોનો જય થયો તે નજરે જોઈ. જ્યારે લડાઈમાંથી બાકી રહેલા અમીરો વિખરાઈ ગયા ત્યારે ડગલાસ રાજા ખેલીયલને મળી બચાવને સારૂ બીજી નવી યુક્તિ શોધવા ફોરફાર તરફ ગયો, અમે જ્યારે ત્યાં આવ્યા ત્યારે રાજા એથોલની સાથે ખાનગી વાતચીતમાં હતો. તેણે રાજાને સમજાવ્યું કે ડનખારની લડાઈમાં તમારી સપ્ત હાર થઈ છે, માટે તમારી હિંદગી બચાવવી હોય તો તમે ઇંગ્લાંડનો રાજા જે હાલ મોટોઝમાં છે તેને જઈને શરણુ થાઓ.

‘ડગલાસે ખેલીયલનો વિચાર ફેરવવા ઘણી મહેનત કરી પણ કાંઈ વાળુ નહિ. ત્યાંથી આગળ નહિ જવા માટે તેને દલીલથી ઘણો સમજાવ્યો, પણ તેણે જવાબ નહિ આપતાં નિઃશ્વાસ નાંખી, આંખમાં આંસુ લાવી બોલ્યો ‘મારા કિસ્મતમાં એમજ માંડ્યું હશે!’ આ વાત ચીત ચાલતી હતી ત્યારે એથોસ ભવાં ચડાવી ખેડો હતો તેણે લોર્ડ ડગલાસને ડબકો આપ્યો કે તમારે રાજાને ઇંગ્લાંડના રાજાની વિરૂધ સમજાવવો નહિ જોઈએ, એમ કહી તે ઓરડામાંથી બહાર ગયો.

‘જેવો તે બહાર ગયો કે તુરત ખેલીયલ ચિંતાતુર ચેહરે ઉભો થયો, અને મારા મુરબીને પાસેના ઓરડામાં લઈ જઈ ત્યાં થોડીવાર વાતચીત કરી પાછો આવ્યો. ડગલાસ પોતાના સાથે આ લોહાની પેટ્ટી લાવ્યો. તેણે કહ્યું ‘મોન્ટીથ, હું આ પેટ્ટી તને સોંપુ છું.’ મારા હાથમાં

તે પેટી આપી તે ઉપર મારો ડગલો ઢાંકી લેનોક પ્રગ-
ણામાં આવેલા પોતાના કીલામાં લઈ જવા તેણે મને
ફરમાવ્યું અને ચોવીસ કલાકમાં પોતે ત્યાં આવવા જ-
ણાવ્યું. તે દર્મિયાન આપણા વચ્ચે જે વાતચીત થઈ છે
તેનો એક શબ્દ પણ મારી અને તમારા રાજની ખાતર
તમે કોઈને કહેશો નહિ.

‘આ હીરાની વીંટી મારી આંગળીમાં પેહેરાવી ખિ-
લીયલે કહ્યું. ‘આ વીંટી તરફ જો અને નિમકહલાલ ર-
હેજો.’ તેણે નેટલી ઉતાવળથી કહ્યું તેટલી ઉતાવળથી
હું ચાલ્યો, અને બહારના ઓરડામાંથી હું નિકળતો હતો
ત્યારે મને એથોડા મળ્યો. તેણે મારી સાથું કરડી નજ-
રથી જોયું અને હું ક્યાં જઈશું તે પૂછ્યું. મેં જવાબ
દીધો ‘ડગલાસ કીલા તરફ જઈશું કારણ તેના ઉમરાવ
સાથે ત્યાં તૈયારી કરવાની છે.’ એથોડાના માણસોથી
ઓરડો બરાબરો હતો.

ડગલાસની લડાઈમાંથી જે નોકરો મારા ઉમરાવ સાથે
આવ્યા હતા તેમાંનો એક પણ આ વખતે નજરે પડ-
તો નહિ હતો. એથોડા પોતાના માણસો તરફ જોઈ કહ્યું
‘આ શખસને જલદી લઈ જાઓ, અને તેના શેઠ સાથે
રહેવાની જોગવાઈ આપણે કરી આપશું.’ મેં જલ્દયું કે
હોર્ડડગલાસની જીંદગી જોખમમાં છે. પણ તેને એ
ખાખતની ખબર આપવાની હું હિંમત ધરી શક્યો નહિ.
મારી ઓજ સંભાળવા માટે હું ફળીમાં ગયો અને રજા
મળતાંજ મારા ઘોડા ઉપર સવાર થઈ જલદી ચાલતો
થયો નહિતો મને સોંપેલી ઓજ જોખમમાં આવી પડત

‘આંહીં આવીને ખાતગી ઓરડામાં એ પેટીમાં સં-
ભાળથી મુકી દીધી. એક અઠવાડિયું વહી ગયું પણ

લોડ ડગલાસના કાંઠ ખમર આવ્યા નહીં આખરે એક દરવેશ દરવાજા પાસે આવ્યો અને મારી સાથે વાત ચીત કરવા કહેવરાવ્યું. આવાં પવિત્ર હુગડાં પેહેરેલા માણસ તરફથી કાંઈ ધારતી નહીં ધારી મેં તેને મારા ઓરડામાં આવવા દીધો. લોડ ડગલાસે તેને જે કાગળ આપેલો તે મને આપીતેલું કહ્યું કે લોડ ડગલાસને જોર જુલમથી એક વહાણમાં બેસારી બેલીયલ સાથે લંડનના કીલ્લામાં મોકલાવી દીધો છે. આ જુલમથી ડગલાસે ધર્મ સંબંધી ખુલાસો કરવા સાર એક પાદરીને પોતાના જવા પેહેલાં બોલાવ્યો. દરવેશે કહ્યું ‘હું તે પાદરીહું, અને ડગલાસના મુલકમાં હું જન્મેલો હોવાથી મારી નિમક હલાલી ઉપર વિશ્વાસ રાખી તેણે મને આ કાગળ આપી તમારી પાસે જલદી આવવા મોકલ્યો છે. આ કામ ઘણું મુશ્કેલ હતું, અને આવા બારીક વખતમાં બીજાનો ભરોસો નહીં આવવાથી હું પોતે આંહી આવ્યો છું.’

મેં પુછ્યું કે લોડ ડગલાસનું વહાણ ઉપડી ગયું હતું કે નહિ તારે પાદરીએ જવાપ આપ્યો ‘હા વહાણ દે-આવું બંધ થયું ત્યાં સુધી હું કીનારે ઉભો હતો.’ વાલેસે જરા ગુસામાં નિઃધાસુ મુક્યો, જેથી મોન્ટીથ જરાવાર અટક્યો અને પછી આગળ ચાલ્યો.

‘આપણા રાજા સાથે ડગલાસને આપણા દેશમાંથી લઇ ગયા એટલુંજ નહીં પણ જેકબની પવિત્ર છીપર જેને ફીરસ્તાઓએ સ્કોટલેન્ડનો કીર્તિ મંચ કહેલ છે અને જે બાદશાહી ખુરશીમાં જડેલ છે તેને પણ તેઓ ઉઠાવી ગયા છે !

વોલેસે ઘણી નાખુશીથી પુછ્યું ‘શું ! સ્કોટલેન્ડના સર્વથી સારામાં સારા રાજાની યાદગીરી તે પણ બેલીયલ

લુંટી ગયો ? ફરગસના પવિત્ર બક્ષિસ એ શું એક હીચ-કારાની લુંટ થઈ પડવી નોંઘ્યે ?

મોન્ટીયે કહ્યું ‘એલીયલ ચોરી ગયો નથી, પણ એ પવિત્ર પથ્થર ઇંગ્લંડના રાજ્યના હુકમથી લઈ ગયા છે, અને જ્યારે આયોના મામ લુટ્યું ત્યારે ડગલાસ ને વહાણમાં હતો તેમાં તે પથ્થરને પણ ઇંગ્લંડ લઈ ગયા છે. રાજ્યનું જાનું દફતર પણ તેને રહેવાની પવિત્ર જગોએથી લઈ એડવર્ડે પોતાને હાથે અગ્નિમાં નાંખી દીધું છે. ’

વોલેસે કહ્યું ‘જીલમગાર ! હવે તારા જીલમનો ખ્યાલો બરાબ ગયો છે.’ મોન્ટીયે પોતાનું બોલવું જરૂરી રાખ્યું ‘તેની લુંટ ઘણી નાશકારક હતી એવું એ બલા પાદરીએ મને કહ્યું. મોન્ટ્રોઝની પડોસના કોઇપણ મઠ અગર કીલ્લામાં જાહેર અગર ખાનગી વૃત્તાંતનું તેણે એક પણ ચર્મપત્ર રહેલા દીધું નથી ; દરેક જગો શોધી અને લુંટી લીધો છે ; અને નિમકહરામ માર્ચના ઉમરાવે તથા સોલીસે તેનો નામથી સ્કોટલંડના પૂર્વથી પશ્ચિમ કીનારા સુધી એવીજ લુંટફાટ ચલાવી છે.’

વોલેસે કહ્યું ‘શું એ દગ્ગાખોરો એમજ સમજતા હશે કે સ્કોટલંડનાં વૃત્તાંતો અને એ પવિત્ર પથ્થર લઈ જવાથી તેઓ તેના કીર્તિ પણ લઈ ગયા છે ? સ્કોટલંડનો ઇતિહાસ તેના દરેક પ્રજાના જાણવામાં છે ; તેણીનો કીર્તિ સ્થંભ તેઓના હૃદયમાં છે. એડવર્ડને કોઈ દિવસ માલમ પડશે કે સ્કોટલંડ લાઈ પાસેની પોતાની ફતેહ યાદ કરે છે, અને તેણીની સ્વતંત્રતા પાછી મેળવવા સાર તેને કોઈ ધધરી તાવિતની જરૂર નથી. ’

‘અપસોસ ! આપણી હયાતીમાં નહીં !’ મોન્ટીયે જ-

વાળ દીધો ' બાલું આપણી છાતી સામું ઝળુંબી રહું છે અને આપણે તાજે થવું પડશે. તું જીવ્યેછે કે આ કીલો એડવર્ડના સોપાઈઓથી બરાએલો છે. દરેક ઘર ઇંગ્લાંડને સારૂ એક લશ્કર છે. પણ આ વિશે હવે પછી વાતચીત કરશું; પાદરી ને કાગળ લાવ્યો હતો તેમાં શું લખેલું હતું તે હજી મારે તને કહેવું છે. તેના અંદર બીજા બે કાગળો બીડેલા હતા. એક પત્ર પારીસ શહેરમાં સરજેન્સ ડગલાસ ઉપરનો હતો, તથા બીજો મારી ઉપર હતો. મારી ઉપરના પત્રમાં નીચે પ્રમાણે લખેલું હતું.

“ એથોલે બેલીયલને સમજાવી તેનો નાશ કરાવ્યો છે, અને મને એડવર્ડના હાથમાં ફસાવ્યો છે. હું હવે સ્કોટલંડને ફરી જીવવાનો નથી. આ સાંપેનો પત્ર મારા છોકરાને પારીસ મોકલાવજો; બીલીયમ ડગલાસની પોતાના દેશ માટે છેલ્લી ઇચ્છા શું છે તે તેના જાણવામાં આવશે. લો-હાની પેટી હું તારા હવાલામાં સોંપુ છું. મારા છોકરાને આવતાં સુધી તું જીવની પેઠે તેને સાચવજો. પણ કદાચ એ છોકરો પરદેશમાં હોય અને તું મુસીબતમાં આવી પડતો કોઈ સારા લાયક સ્કોટના હવાલામાં તું તે સોંપજો; પણ તેને કહેજો કે જ્યાંસુધી સ્કોટલંડ ફરી સ્વતંત્ર થાય નહિ ત્યાં સુધી એ પેટી ઉઘાડેથી તેનું મોત થશે ! જ્યારે એ સમય આવે ત્યારે એવો શુરવીર પુરૂષ જેના બળથી સ્કોટલંડ પોતાની સત્તા પાછી મળવે તેની એ પેટી બક્ષિસ છે; માટે એવા પુરૂષેજ તે ઉઘાડવી “ડગલાસ.”

મોન્ટીથ કાગળ વાંચી ચુપ રહ્યો. વોલિસને સ્કોટલંડના દુશ્મનો સામે યુસાથી આ સઘળું સાંભળતો હતો તે બોલ્યો ‘કહો હવે તમારે મારી શી મદદની જરૂર છે, અને ડગલાસની આ છેલ્લી ઇચ્છાઓ બર લાવવામાં હું તમને કેવી રીતે મદદ કરું.’

મોન્ટીથે નીચેનું વાક્ય ફરી વાંચી સંભળાવ્યું “કદાપી મારો છોકરો પરદેશમાં હોય અને તારી ઉપર આકૃત આવવી પડે તો કોઈ સારા લાયક સ્કોટના હવાલામાં તું પેટી સોંપજે.” હાલ હું એવી આકૃતમાં છું. એડવર્ડે ન્યારે આપણા દરેક શેહેરમાં ઇંગ્રેજ હાકમો મુકવા માંડ્યા ત્યારે તેનો વિચાર દેશને પામમાલ કરવા છે; અને લેનાર્ક શેહેરના તેના પ્રતિનિધિ ધાતકી હેસલરી જે હાલમાં આ જીલમગારની મરજીને અનુસરી એક જાહેરનામું કહાડ્યું છે કે નાસી ગએલા સરદારોના ઘરની જડતી લઈ છુપી રીતે ચાલેલા પત્ર વેહેવારના કાગળીયા તથા જે દસ્તાવેજો મળે તે હાથ કરવા. પડોસના જે ત્રણ સરદારો તો આ ઢંઢેરાની વરણીમાં આવી ગયા છે, પણ તપાસ ઉપરથી એમ જણાય છે કે એ લોકો કાગળ પત્ર સાર નહીં પણ માત્ર લુંટ ફાટ કરવા સાર તથા તે કીલાઓમાં ઇંગ્રેજ અધિકારીઓને રાખવા સાર એવો પ્રયત્ન કરેલો છે. જે સાપાઈઓને તે નીચે મોકમાં જોયા તેઓને આજ સવારે મળસકામાં હેસલરીજી આવી આ કીલાની તપાસ કરે ત્યાં સુધી તેના મોકી રાખવા મોકલવામાં આવ્યા છે. આ તપાસ આવતી કાલે થવાની છે; અને લોર્ડ ડગલાસને તે લોકોએ એડવર્ડની સામે દગલમાજ તરીકે જાહેર કરેલો છે તેથી દીવાલે દીવાલ ફરી મકાનની ખારીક તપાસ કરશે. આવા ખારીક સમયે હેવોલસ, તને મેં એક ખહાડુર સ્કોટ તરીકે આ પેટીનું રક્ષણ કરવા શોધી કહાડ્યો છે. એલર્સલીની દુરની ટેકરીઓમાં તે સહીસલામત રહેશે, અને ન્યારે જેમ્સડગલાસ ખારીસથી પાછો આવે ત્યારે તું એ પેટી તેને આપજે. દર્નિયાન આવતી કાલ આ બાદશાહી મહેલની કુંચી હું હેસલરીજીને આપી બેનરેન્ડના મારા મકાનમાં

જવા તેમની રજા માગીશ, કેમકે હું એકલો તેમની સામે
યવા સમર્થ નથી.

વોલેસે મોન્ટીથની અરજ બહાલ રાખી. સરરહ પે-
ટીની બંને બાજુ ઉપર લોહાનાં કડાં હતાં તેમાં પોતાનો
ચામડાનો કમરપટો ભરાવી પોતાને ડાબે ખભે નાંખી તેના
ઉપર પોતાનો ધાબળો ઓઢી લીધો.

મોન્ટીથ ધણે રાજ થયો તેના ચહેરા ઉપરની ફીકાશ
હટી ગઈ, અને જાણે એક બારે ચિંતા પોતાને માથેથી
હટારી હોય તેમ ખુશી થઈ વોલેસના આકરોને તૈયાર
થવા હુકમ આપ્યો.

વોલેસે મોન્ટીથ સાથે જતી વખત સેક્રીન (શેક્રેન્ડ)
કરી તારે પેટીને માટે સાવધ રહેવા ફરી તેણે બલામણ
કરી, અને તે પેટી ઉઘાડનારને માથે શું જોખમ રહેલું છે
તે ફરી યાદ આપ્યું.

વોલેસે કહ્યું ‘ ગબરા નહિ, તારે માથે જેમ આજ
આકૃત આવી અને તું પેટી મને સોંપજ તેમજ જો મારે
થયું તો કોઈ બીજા માણસને તે સોંપવી પડશે પણ ત્યાં
સુધી તો એ પેટીની બહારની બાજુ પણ કોઈના જોવામાં
આવશે નહીં.

મોન્ટીથે કહ્યું “ પણ સમાજને ! કારણ મારી અને
તારી પેટે આ પેટી નહીં ઊઘાડવાના ફરમાનને કોણ વ-
ળગી રહેશે, અને જો કોઈ ઊઘાડશે તો આપણા દેશ
ઉપર ફરી વળી નવી આકૃત આવી પડશે ! ”

વોલેસે જવાપ દીધો ‘ એ પેટીમાં ગમે તે હો, પણ
મના કરેલી ઓજા ઊઘાડવી એ મહા પાપ છે; પરંતુ વજન
ભારેથી એમાં સુવર્ણ હશે એમ હું ધારું છું, અને બેલીયલે
કોઈ શુરવીર નર પોતાના દેશને જીત્તમમાંથી બચાવે
તેના ધનામ તરીકે એ પેટી તેણે મોકલી લાગે છે. ’

મોન્ડીયે કહ્યું ' શું ખજનો ! મને એ વિચારજ આ-
વ્યો નહોતો. ખરેખર પેટીમાં ભાર છે ! અને તેને માટે
ન્યારે આપણે જવાપદાર છીએ તારે તેમાં શું છે તે
ચાલો આપણે જોઈએ ! '

વોલેસે કહ્યું ' આપણે તેમ કરવું નહીં જોઈએ. પેટીમાં
શું છે તેની આપણે દરકાર નથી; આપણે જે કરવાનું છે
તે એટલુંજ કે આપણુ અગર બીજા કોઈએ આ પેટી
ઉઘાડવી નહીં, અને એમ કરવા હું પ્રતિજ્ઞા લઈશું; સ-
લામછે તારે. '

મોન્ડીયે કહ્યું ' પણ આવડી ઊતાવળ શી ? ખરેખર
મેં પેહેલાં વિચારે ક્યો હોતતો—જરાવાર ઉભો રહે. '

વોલેસે આગળ ચાલતાં કહ્યું 'હું તારો ઉપકાર માનું છું,
પણ હવે અંધાઈ થયું છે અને મેં ચંદ્રોદય પેહેલાં ઘેર
આવવા કહી મુકેલ છે. જો તારે માંડે વધારે કામ હોય
તો આવતી કાલ એલર્સની આવજો. મારી વહાલી સ્ત્રી
મેરીયન તને પોતાના પરોણા તરીકે તું ન્યાં સુધી રહીશ
ત્યાં સુધી માન આપશે. '

આમ કહી વોલેશ પોતાના ઘોડા તરફ ગયો, અને
પોતાના ચાકરોની મદદથી ઘોડા ઉપર સ્વાર થયો. કેટ-
લાક ઇંગ્રેજ સીપાઈઓ આસપાસ જોતા ઉભા હતા.
વોલેસે પોતાની તલવાર ઉઘાડી કરી, પણ મોન્ડીયે તેમ
કરવાથી શક ઉત્પન્ન થશે એમ બીક લગાડી અને ઉ-
ઘાડી તલવાર ઢાંકવા સાથે તેણે ધામજો તાણ્યો જેથી
પેટી પેટી જણાઈ આવી; પણ કોઈએ ટીકા કરી નહીં.
વોલેસને આ વાતની ખબર નહીં હતી. તેણે મોન્ડીયને
સેક્રીન કરી ચાલવા માંડ્યું. તેની પછવાડે જવાનો વિચાર
થવા લાગ્યો, પણ ઇંગ્રેજ સીપાઈઓની બીકથી તેણે
મોટો રસ્તો છોડી ઝાડીમાં ચાલવા માંડ્યું.

પ્રકરણ ૨ જું.

લેનાર્ક.

અંધારું ઘણું યઈ ગયેલું હતું. મોન્ટીથની સાથે પોતા-
ને જે વાતચીત યઈ હતી તેનો વિચાર કરતો તથા એવો
કોણ શુરવીર મળશે કે જે પોતાના દેશને સ્વતંત્ર કરી આ
પેટ્રીનો માલિક થશે એના વિચારમાં વોલસ ધોડો ઠેકાવતો
આદ્યો જતો હતો એવામાં તેણે સાત્રેના ટેકરી ઉપર બંદ-
માનું અજવાળું જોયું. હવે તેનું મન બીજા વિચાર ઉપર
ગયું. આ વખતે તેણે પોતાની સ્ત્રી મેરીયનને ઘેર પાછા
આવવાનો વખત આપેલો હતો, પણ હજી એલર્સલી પાંચ
માઇલ છેટે હતું. તેણી હાલ એકલી ખેડી હશે અને દરેક
ક્ષણે મારા આવવાની રાહ જોતી હશે. હંદગી કરતાં
પણ અધિક વહાલી એવી પોતાની પ્યારી સ્ત્રીના સુખ-
ના વિચારમાં તે સ્કોટલેન્ડ અને તેનાં કુઃખ વિસરી ગયો.
સ્કોટલેન્ડ સ્વતંત્ર કરવાની પોતાની તાકાદ નહીં હતી, પરંતુ
પોતાની પ્રીયાનું સુખ જાળવી રાખવામાં તે ખુશી માનતો
હતો. ધોડીને એડી મારી તે જલદી આ સુંદર ચાંદનીમાં
આગળ વધ્યો.

માઉસ નદીપર જવાના ખુણા પાસે તે આવ્યો. એ-
ટલામાં “ખુન” એવો શબ્દ તેને કાને પડ્યો. તેણે પોતાનો
ધોડો ઉભો રાખી બરાબર સાંભળ્યું. હથીવારોના ખડખ-
ડાટથી તેણે જાણ્યું કે એ અવાજ ડાબી બાજુની ખીણ
તરફથી આવ્યો હતો. તુરતજ તે પોતાના ધોડા ઉપરથી
ઉતર્યો, અને તલવારે એના મીયાન ફેંકી દીધું. એક સી-
પાઇને પોતાનો ધોડો સાચવવા આપી, બાકીના ત્રણ
સીપાઇઓને પોતાની સાથે બધાં જે દીસા તરફથી અ-

વાજ આઓ હતો તે દીશા તરફ તે ચાલ્યો.

ત્યાં આવીને જીએછે તો બે રંગીન કપડાં પેહરેલાં માણસોને ભીંતને અડેલીને ઉભેલાં જોયાં, અને તેમના ઉપર એડવર્ડના અસંખ્ય માણસો ટુટી પડ્યાં હતાં. આ દેખાવ જોઈ વોલેસની સાથેના ત્રણ સ્કોટ એટલાતો જી-સ્સામાં આવી ગયા કે પેલા હુમલો થએલા બે આદમી-એને હીમત આપવા સાફ તેઓએ પોતાનું બચુગલ વગાડ્યું, અને પોતાના બહાદુર સરેદાર સાથે દુશ્મનો ઉપર ટુટી પડ્યા અને દરેક માણસને ઠાર કરવા લાગ્યા.

આથી ઓચિંતી મદદ આવી પોહોચવાથી પેલા બે આદમીમાંનો એક જોણે જીમ પાડેલી હતી તેને બહુ હી-મત આવી એક વિકાળ સિંહની માફક 'જલંગ મારી તે દીવાલ પાસેથી દુશ્મનો ઉપર કુદી પડ્યો, પણ તેમ કરતાં તેના વાંસામાં એક ધા લાગ્યો નેથી તે પોતાના દુશ્મનના મોં આગળ પડી જત, પરંતુ વોલેસે વચે આવી પોતાના ડાબા હાથમાં તેને પકડ્યો અને જમણા હાથથી રસ્તો કરી પોતાના બહાદુર માણસો ને ધણી ઉલટથી લડતાં હતાં તેમને ધર તરફ ચાલવા ફરમાવ્યું. આમ કહીને તેણે પેલા બેશુધ થએલા આદમીને પોતાના માણસોને સોંપ્યો. બીજો માણસ જેના અવાજથી વોલેસનું ધ્યાન ખેંચાયલું હતું તે પોતાને થએલા જખમોથી તેજ વખતે મરી ગયો.

બે સીપાઈઓએ પોતાના ધણીનો હુકમ માથે ચડાવી પેલા બેશુધ થએલા આદમીને ઘોડા તરફ લઈ ગયા. પણ ત્રીજો સીપાઈ દુશ્મનોથી ઘેરાઈ જવાને લીધે ચાલી શક્યો નહીં. ગુરતજ વોલેસે તેની મદદ આપ્યો અને તેને ઊડાવ્યો; પણ આ જખમી થએલો સ્કોટ ચાલતો હતો

એવામાં એક નીચ આદમીએ તેના ઉપર ધા કૂચો નેથી તેનું ધડ તથા માથું જીકું પડત પણ સારાં નસીમે વોલેસે તે સખસને તરવારનો એક ફટકો માર્યો નેથી તે જમીન ઉપર પડ્યો.

આ વખતે દુસ્મનની આખી ટોળીએ એક બચકર ચીસ પાડી “ખુન ! ” દગો ! —આરથર હેસજરીજને કતલ કર્યો! આ જુમ ધામે ધામે મોટી થતી ગમ્મ પડોસના લોકો ધરની બારીઓ ઉઘાડી જોવા લાગ્યાં; લોકો હથીયારબંધ અગર ખીન હથીયારવાળાં આ જુમરાણું કારણ જાણવાસાર ધરમાંથી ધસી આવ્યાં. વોલેસને ધણોખરો હરાવી દીધો હતો; સો તરવારો તેની સામે ઐચાવતી મથાલના અજવાળાથી જણાણી. પણ જ્યારે આ બધી તલવારો પોતાના શરીર ઉપર પડવાની છે એવો વિચાર તે કરવા લાગ્યો કે તુરત તેના પગ પાસેની જમીનમાં ખાડો પડ્યો, અને પોતે ધોર અંધારામાં અદર્શ થઈ ગયો.

એક મોટા સાવરણીના ઢગલા ઉપર તે પડ્યો; એ જગોએ કોઈ ભાંયરું હશે અને આ મોટા ટોળાના વજનથી ઊપરની મટોડી ખસી જવાથી તે અંદર પડ્યો, પણ તુરત ઉભો થયો. કેટલાએક દુષ્ટ લોકો જોયો તેની સાથે અંદર પડ્યા હતા અને જોયો પડતાં અથડાયા કૂટાયા હતા તેઓ તેના ઉપર ગાળોના વરસાદ વરસાવતા હતા. આટલું છતાં પણ અંદરના રંગતામાંથી જરા અજવાળું પડતું હતું તેની મદદથી તેણે એક અરધું ઉઘાડેલું બારણું જોયું અને ત્યાં ગયો. આ બારણામાંથી જરા અજવાળું આવતું હતું તે પણ આથી બંધ થયું જાણી લોકો જુમે-જુમ પાડવા લાગ્યા. પણ તેઓ તેની પાછળ જવા શક્તિ વાન નહીં હતા. પણ વોલેસ પોતે કેવા બચમાં હતો તે

જણતો હોવાથી પડખેના ઝોરડામાં જઈ એક ખારી ભગાડી લેનાઈ ટેકરી નીચે કુદી પડ્યો.

તેના નાશી જવાથી પેલા આદમીઓ ને ગાળો દેવા લાગ્યા તે તેણે ધણે છેટે ગયો ત્યાં સુધી સાંભળી. ડુંગરોની ગાળીમાં ને નદીઓ ઝાળંગી એલર્સલીના વાડી પાસેના ટેકરી સુધી તે આવ્યો, અને ત્યાંથી કુદકો મારી તે વાડીમાં પેડો. તેના સ્ત્રી મેરીયનની આ પ્રીય જગો હતી ! આ જગોની મધુર મંદ મંદ સુગંધથી તેને હીંમત આવી કે હવે હું સહીસલામત છું, અને ધીમે ધીમે ધર તરફ આવ્યો. વાડીમાં જવાના ખારણા પાસે આવ્યો ત્યારે તે ઉઘાડું જોયું. ને સખસને પોતે બચાવ્યો હતો તે સખસના બિછાના ઉપર બેસી પેલા આજનીની સારવાર કરતી તેણે પોતાની વહાલી સ્ત્રીને જોઈ. હાલખર્ટ તેના જખમો ઉપર પાટો બાંધતો હતો.

વોલેસ જરાવાર અટક્યો અને જોયું કે પોતાની ખારી સ્ત્રી એક પરોપકારનું કામ કેવી ખુશીથી કરેછે. પોતાના સુક્રમાર હાથમાં એક ખાલો લઈ તેણી પેલા પરદેશીને પાણી પાતી હતી. તે વખતે તેણીના લાંબા કેશ અંબોડામાંથી છુટા પડી પેલા શખસના રૂપેરી કાનથીયા સાથે મિશ્રીત થઈ ગએલા જણાતા હતા.

હર્ષથી ઉભરાઈજઈ ગદ ગદ કંઠે તેણીના ભરથારે કહ્યું 'મેરીયન !' પોતાના વહાલા ભરથારનો સાદ સાંભળી તેણીએ ખુશીના જુમ પાડી અને એકદમ દોડી જઈ પોતાના પ્રાણાધારને બાઝી પડી. તેણીની આંખમાંથી આંસુ પડવા લાગ્યાં. તેણે કુસકાં ભરવા માંડ્યાં. તેણી તેની છાતી સાથે વળગી પડી. તેને એકલી મુકી વોલેસ આ પેહલીજ વખત બહાર ગયો હતો. તે પાછો આવશે કે નહિ એ તે

ણીને બહુ બીક હતી. રાત્રીનો આ વખત-થએલી લડાઈ-લોહીલોહાણુ પરોણો ! પણ હાલ તેણીનો બરથાર પાછો આબોછે અને સહીસલામત છે ।

તેણી બોલી ઉઠી ‘શું તમે, ખરેખર, આંહી જો !’ તેના કપાળમાંથી લોહી તેણીના ચહેરા અને છાતી ઉપર પડ્યું; તેણી કુખથી બોલી ઉઠી ‘અરે, મારા વોલેસ !’ ‘બીહીથ નહીં, મારી પ્યારી ! ન્યારે આપણો જખમી થએલો સ્વદેશી હયાત છે ત્યારે સઘળું સાં રહે’

તેણીએ કહ્યું ‘પણ તમારા કપાળમાંથી લોહી નિકળેછે !’ અમુએ તેણીના અવાજને હવે અટકાવત કરી નહિ. બી-કથી તેણીનો ખુશીનો આવેશ બંધ થયો; અને આ જખમથી તેણીનો વહાલો બરથાર મરી જશે એવી તેને બીક લાગી.

પેલા પરદેશીએ પુછ્યું ‘હું આશા રાખ્યું કે મારા બ-આવનારને કાંઈ ઈજા થઈ નહિ હોય’.

પોતાના કપાળ ઉપરના વાળ આધા કરી વોલેસે કહ્યું ‘અરે કાંઈ નહિ! એક સેહેજ જખમ !’ પોતાની સ્ત્રીના ચહેરા ઉપરથી તેણે જાણ્યું કે ધારવા કરતાં જખમ વધારે મોટો હશે !

તેના સ્ત્રી મોત જેવી કીકી પડી ગઈ હતી તેણે કહ્યું ‘એ-રીયન, તું નકામી બીહેછે. તે બાબત તારી ખાતરી થવા સાં રહે તારી પોતાની પાસે માં રહે ઓષધ કરાવીશ; અને મારા જખમની સારવારે સાં રહે તારી નાડી સીવાય બીજા કોઈ શસ્ત્રોપચારની મારે જરૂર નથી.’

ન્યારે લેડીવોલેસે તેનો આનંદી અવાજ હસતે વદને સાંભળ્યો ત્યારે તેને જરા હીંમત આવી. પેલા પરદેશીના જીડ જખમો જેને મજમ પટો કરવામાં તેણે હમણાં જ મ-

દદ કરી હતી છતાં તે જીવેછે તે સમજું યાદ લાવનાથી તેણીને હિંમત આવી કે પોતાના વહાલા પતીને કાંઈ અ-
ડચણ આશવાની નથી પોતાના ધણીની બાયમાંથી ઉઠીને તેણીએ પોતાની કમરે બાંધેલી શણની દોરી છોડી, અને હાલખર્ટ જખમ ઉપર દવા નાંખ્યા પછી તેણીએ પાટો બાંધવા માંડ્યો; પણ જ્યારે તેણીએ પોતાના બરથારના લમણા ઉપરથી વાગ જીંચા કપાં ત્યારે લોહીના ખરેટા તે-
ણીની નજરે પડ્યા, જેથી તેણીને તમથ આવી મધ-
યોડીવાર તે ઉભી રહી; અને પોતાના બરથારને પરોણા સાથે ખુશનુમાં વાતચીત કરતો જોઈ તેણીને ફરી હિંમત આવી, અને જખમને બાંધી લીધો. જ્યારે પાટો બંધાઈ રહ્યો ત્યારે તેણીએ પોતાના પ્રીય સ્વામીનાથના ગાલ ઉ-
પર એક નરમ ચુમી લીધી, અને તેની ગોદમાં ધુજતી ધુજતી આવીને બેઠી.

પરોણાએ કહ્યું ‘શુરવીર વોલેસ ! જે શખસ પોતાની જીંદગીને માટે આજ તારો આભારી થયો છે, તેનું નામ ડોનાલ્ડ-અરલવ્યોફ્માર છે. વોલેસે કહ્યું ‘મારા દેશને અતિ મુશ્કેલી આવી જીંદગી મેં બચાવી માટે હું કીરતારનો મો-
ટો આભાર માનું છું !’

લોર્ડમારે કહ્યું ‘ખરેખર તું પરમેશ્વરનો ઉપકાર માન ! કારણ આજ રાત્રીએ ઇંગ્લેન્ડને બરાબર ખબર પડી હશે કે હજી જોરજુલમ તથા દગલબાજીને અટકાવનાર સ્કોટ-
લેન્ડમાં એક પુરુષ છે.’

લેડીવોલેસ જેનું મન હજી પોતાના વહાલા બરથારની બીકમાં હતું તેણે પૂછ્યું ‘ શું હજી કાંઈ દગલબાજી મારા સ્વામીનાથ ઉપર થવાની છે ?’ લોર્ડમારે જવાબ આપ્યો ‘સરવીલીયમ વોલેસના સામે કાંઈ નથી. પણ આપણા

દેશ ઉપર કેવો શતમ યુદ્ધરેછે તે આપણે જોઈએ છેએ; કેવા દગાફટકાથી આપણા દેશને કબજા કર્યો તે આપણે જાણીએ છીએ; અને આ ખંતેની અસર મેં આજ રાત્રીએ જાતે અનુભવી છે લેનાર્ક માર્દિના અંગ્રેજીએ એક લશ્કરી ટુકડી ખોથવેલ કાસલ જ્યાં મારે કુટુંબ હતું ત્યાં મોકલી, એવાં બહાનાંથી કે તે કીલાનો ઉમરાવ હજીસુધી આખો નથી માટે તે એડવર્ડના વિરુદ્ધમાં હશે, અને એ વાત નકી કરવા સાર તેના ઘરની જડતી લઈ કાગળ પત્રથી પત્તો મળવવો. હું મારા સાળા લોર્ડખોથવેલનો પ્રતિનિધિ હતો, તેથી મેં તેઓને કીલામાં આવવા દીધા નહિ, એવું જાણીને કે, તેઓ માત્ર લુંટફાટ કરનારી ટુકડી હશે. બીજે દિવસે વધારે મોટું લશ્કર લઈ આવવાના સોગત ખાઈ તેઓ પાછા ગયા. આ કામ તેઓને સોંપેલું છે કે નહિ તેની ખત્રી કરવાને તથા જે ખરે હોય તો વગર કારણે આવો જીલમ કરવા સામે અપીલ કરવાના ધરાદાથી હું તેઓની પછવાડે લેનાર્ક શેહેર તરફ ગયો.

‘ત્યાંના હાકેમ હેસરરાજને હું મળ્યો. તેણે આ વાત કબજા કરી, પણ આસપાસ મારે બળ વધારે જોઈ તે બીનો, અને જ્યાં સુધી મારે કુટુંબ ખોથવેલ કીલામાં રહે ત્યાં સુધી તેને કાંઈ હરકત નહીં કરવા તેણે કબજાત આપી. અંધારે ઘણું થઈ જવાથી મેં રજા લીધી, અને ચોકમાં મારા માણસો પાસે હું જતો હતો એવામાં એક જીવાન માણસે મને જોલાવ્યો. મારા કીલામાં જે ટુકડીને મેં દાખલ થવા દીધી નહીં હતી તેનો તે સરદાર હતો. તેણે મને કહ્યું કે મારો કાફો એક અગત્યની વાત કહેવી તમને ખુલી ગયા માટે ચાલો, હેસરરીજે મને વાતચીતમાં કહ્યું હતું કે તે મારો બત્રીજો યાવછે, તેથી તેની સાથે જવા મેં

કાંઈ આનાકાની કરી નહીં. પણ જો ઓરડામાં પ્રથમ મેં હેસલરીજ સાથે વાતચીત કરી હતી તે ઓરડામાં નહીં લઈ જતાં તે મને એક અંધારે રસ્તે થઈ બીજા ઓરડામાં લઈ ગયો, અને હેસલરીજને મોકલુંધું એવું કહી બારણાં બંધ કરી તે ચાલ્યો ગયો. હવે મને જણાયું કે મને કેદ કર્યો છે, અને મારા નિરાધાર કુટુંબની શી અવસ્થા થશે એવી બીકથી મેં બારણું ઉઘાડવા માંડ્યું પણ કાંઈ વળ્યું નહીં. હું નાગેમેદીમાં બેઠેલો હતો તેવામાં બારણું ઉઘડ્યું અને બે માણસો પોતાના હાથમાં હાથકડી લઈ આવ્યા. રાજા એડવર્ડનો હું કેદી છું એમ કહી તેઓ મને પકડવા આવ્યા. વધારે વાત નહીં સાંભળતાં મેં મારી તરવારથી એકને ઠાર કર્યો અને બીજાને જખમી કર્યો; ત્યાંથી નીકળી હું ગવરનરના ઘર પાછળની શેરીમાં આવ્યો. દરવાજામાંથી નીકળતાં હું કોઈની સાથે અથડાયો; તે મારો ચાકર બીજા હતો. મેં તેને ઉતાવળમાં કહ્યું કે તારી તલવાર કાઢી મારી સાથે ચાલ. અમે આગળ ચાલ્યા. મારા ચાકરે કહ્યું કે તમને આવતાં વાર થઈ તેથી રાત કેટલી ગઈ હશે તે જોવા સારું હું બહાર આવ્યો હતો અને બાકીનાં આપણાં માણસો ઘરમાં આપની રાહા જોતાં બેઠાં છે.

‘મારા છુટકારાથી હું ખુશી થયો અને હેસલરીજના દગાથી પરીણામ સારું નહીં આવે એવું ધારી હું મારા કુટુંબના બચાવ સારૂ પગે આગળ ચાલવા લાગ્યો. પણ બિચવેલ તરફ જવાના રસ્તાના નાકા આગળ અમને હાથીવારબંધ માણસોએ ઘેરી લીધા. સંદ્રના અજવાળાથી તેઓ ઈંગ્રેજ હતા એમ જણાયું, અને હેસલરીજ તેઓનો સરદાર થઈ આવ્યો હતો.

‘તેણે પોતાની ફરશીથી મારા માથા ઉપર ધા કર્યો અને હર્ષથી તેનાં માણસોને કહ્યું “બોથવેલ લુંટો મારા શુરવીરો! તેના અમીરને મારો! લેડી હેલન સિવાયનું બધું તમારું છે!”

‘એક ક્ષણવારમાં સઘળાએ પોતાની તલવારો મારા તરફ ખેંચી, અને મને કેટલીક જગોએ જખમી કર્યો. પણ મારી પુત્રીનો વિચાર મનમાં આવતાં મને બમણું શુર ચઢ્યું, અને મારા માણસની ખુમ સાંભળી તમે અમારી મદદે આવ્યા ત્યાંસુધી મેં મારો બચાવ કર્યો. પણ હું આંહીં સહીસલામત ખેઠો છું એવામાં કદાચ મારા ધાતકી દુશ્મનો બોથવેલ ગયા હશે અને મારી વહાલી પુત્રી ઉપર જીલમટ ગુજારતા હશે. મારી છોકરીનું રક્ષણ કરવા ત્યાં માત્ર થોડા ચાકરો, મારો નાનો ભત્રીજો અને મારો સ્ત્રી સિવાય બીજું કોઈ નથી.’

વોલેસે કહ્યું ‘હીંમત રાખો, હું ધારું છું કે એ ધાતકી સરદાર મારે હાથે મરાયો છે એવી તેના સાંપાઈઓની ખુમ મેં સાંભળી છે.’

એવામાં વાડીમાંથી એક માણસે દોડતાં આવી કહ્યું ‘મારા વહાલા સરદાર, તમારો બચાવ કરો ! દુશ્મનો તમારી પાછળ આવે છે.’

આમ કહી તે વોલેસનાં પગ આગળ બેશુદ્ધ થઈ પડ્યો. આ શખસનું નામ ડુગાલ્ડ હતું, અને હેસલરીજના પંજમાંથી તેને વોલેસે બચાવ્યો હતો. તે જખમી થયો હતો તેથી તેને એલસંલી આવતાં આટલીવાર લાગી હતી.

હાલખર્ટને આ શખસની સારવાર કરવાનું વોલેસ કહેતો હતો એવામાં લડાઈની ખુમ તેને કાને પડી. દુશ્મનોએ અંદર આવવા માગ્યું, અને હચીઆરના અણખ-ણાટથી આખું ઘર દુશ્મનોથી ઘેરાયેલું હોય એમ જણાયું.

લેડી ખેરીયને એક વિકાળ માણસને બોલતાં સાંભળ્યો કે “ખુતને બદલે ખુત ! હુંસલરીજના ખુતને બદલે પો-લેસ ઉપર વેર દ્યો !” ખેરીયને પોતાના ભરથારને ઘાબરી બની જઈ કહ્યું “ભાગો, ભાગો !” વોલેસે તેણીને પોતાની ખાથમાં લઈ પુછ્યું “ક્યાં ? તને અને આપણા જખમી થયેલા મીજબાનને એકલાં મુકવાનો આ વખત નથી, માટે હું તેમની સામે થઈશ.”

લોડમારે કહ્યું ‘હમણાં નહીં ! તેઓ કેટલા બધા છે તે તમે સાંભળતા નથી ? સાંભળો, પેલી ખુમ ! લોહીને વાસ્તે તેઓ તરસ્યા છે. જો તમે તમારી સ્ત્રીને ચલાતા હો અને તેને સાઈં તમને દયા આવતી હોય તો એક ક્ષણની પણ વિલંબ કરો નહીં. ફરી—’

ખુમરાણ વધવા માંડ્યું; લેડી વોલેસની દાસીઓ તેઓના રાત્રીના પોશાકમાં આચીયારી પાડતી દોડી આવી. તેઓના શેઠાણી તેણીના ભરથારના છાતી ઉપર હાંફતી હાંફતી પડી હતી.

આ બધા પામેલી દાસીઓએ રડતાં રડતાં કહ્યું ‘અરે સરદાર ! આપણું શું થયે ? અંગ્રેજ લોકો દરવાજા સુધી આવ્યા છે, અને આપણો નાશ કરશે !’ વોલેસે કહ્યું ‘ખીલીયો નહીં; તમે તમારો ઓરડામાં જાઓ; એ લોકો મને શોધવા આવ્યા છે, ખીજને નુકશાન કરશે નહીં.’

આ ખાતરીથી શાન્ત થઈ દાસીઓ પોતાના ઓરડામાં ગઈ. અરલમાર જે તેને નાશી જવા માટે બહુ સમજાવતો હતો તેને વોલેસે કહ્યું કે આવી ખારીક વખતે હું મારી સ્ત્રીને એકલી મુકી જવાનો નથી.

તેણીએ ભાંગેપુટે અવાજે કહ્યું ‘મને એકલી મુકી જતા

રહો નહીંતો હું મરીશ ! ’ આ બન્ની સ્ત્રી આમ બોલતી હતી એવામાં દરવાજા ઉપર જ્યારે ધસારો થવા લાગ્યો . પોલેસનાં ત્રણ બહાદુર માણસો હાંફતાં હાંફતાં અંદર આવ્યાં હુમલો કરનારાઓમાંથી એ માણસો ખારી ઉપર ચડવા જતા હતા તેવામાં તેમને ધક્કો મારી નીચે નાંખ્યા . પોલેસના માણસોએ તેને કહ્યું કે હવે તમે સંતાઈ જાઓ, નહીંતો તમારા માણસ દરવાજા વધારે વખત સાચવી શકશે નહીં, અને દુસ્મનો અંદર દાખલ થશે.

હાલખર્ટે કહ્યું “હા, મારા બહાદુર સરદાર, આપણી વાડીને છોડે એક ખાલી કુવા છે, અને તેને તળાએ તમે સહી સલામત રહી શકશો. ”

લેડી મેરીયને તેના ધણીને પગે પડી કહ્યું “પોલેસ, તું જો મને ચલાતો હો, અગર તારા દાદાને માટે તને માન હોય તો અમારી સૌની ખાતર આ આપણો નિમકહલાત્ર ચાકર હાલખર્ટે કહેછે તેમ કર ! તારી જીંદગી ને સાંઝે ઘૂંટણીએ પડી જીંદગી કરવામાં હું મારો જીંદગીની માગણી કરું છું. ! સર રોનાલ્ડની જયફી અવસ્થા ઉપર તું દયા લાવ, કારણ તારા અકાળ મૃત્યુથી તે પોતાનો પ્રાણ ખોશે ! હું સગર્ભા સ્ત્રીતિમાં છું તે હમેલ ઉપર તું દયા લાવ ! મારો પોલેસ, જો તું મને જીવતી જોવા ચલાતો હો તો બલો થઈને નાસીજન, નાસીજન ! ”

પોલેસે તેણીને પોતાની છાતી સાથે દાખીને કહ્યું “અરે મારી જીંદગીના ફીરસ્તા ! હું તારા શબ્દોને તાબે થાઈ છું. પણ જો તારા પવિત્ર શરીર ઉપર આ હરામખોરોમાંથી કોઈ હાથ ઉગામશે તો—”

હાલખર્ટે તેને બોલતાં અટકાવી કહ્યું “મારો શુરવીર સરદાર, એમ શા વાસ્તે વિચાર કરોહો; તેઓતો માત્ર

તમને શોધે છે; પણ જો તમને આંહી જોશે નહીં તો તમારી સ્ત્રીને હરકત નહીં કરતાં તમારી પાછળ લાગવા તેઓ ઘણા આતુર હશે.

મેરીયને તેના કાનમાં કહ્યું “હું સહીસત્તામત રહીશ, પણ તમે નાસી જાઓ. જ્યાં સુધી તમે આંહી રહેશો ત્યાં સુધી તેઓની જુમોથી મારો પ્રાણ જાય છે.”

વોલેસે કહ્યું “પણ તારે મારી સાથે આવવું પડશે, આપણે બધાં કુવામાં રહી શકીશું. પણ પેહેલાં હાલખર્ચ અને તમે સૌ મળી લોર્ડમારને સાચવીને કુવામાં ઉતારો. લડાઈનું મુખ્ય કારણ તે હોવાથી જો માન્ય પડશે તો પ્રથમ તેને મારી નાંખશે.”

લોર્ડમારે આ વાત કબુલ રાખવાથી તેને વાડીમાં લઈ ગયા, તેની પાછળ સરવીલીયમ વોલેસ અને તેની સ્ત્રી ગયાં. દુશ્મનની દરેક જુમથી તથા દરવાજા ઉપર ચતા ધસારાથી તે ખીલીતો હતો, પણ વોલેસ તેણીને હીંમત આપતો હતો.

કુવા પાસે આવ્યા ત્યારે તેઓએ લોર્ડમારને અંદર ઉતારવા સાડ દોરડાંથી બાંધેલો જોયો. ઘણી સંભાળથી તેને અંદર ઉતાર્યો. ત્યારપછી વોલેસને ઉતારવા સાડ તેની વહુએ હડ લીધી, પણ તેમ કરવા જતાં પેહેલાં વોલેસને યાદ આવ્યું કે મારી બાજુએ બાંધેલી લેદાની પેટી અંદર ઉતરતાં કદાચ લોર્ડમારને વાગે માટે તેને પેહેલાં અંદર ઉતારો.

લોર્ડમાર નીચે પેટી છોડતો હતો એવામાં વિજયની જુમ તેણે સાંભળી. અંગ્રેજ લોકોની એક ટુકડી ડુંગરા ઉપર ચઢને વાડીમાં પેટી હતી, અને કુવાથી થોડે દુર તેઓ હતા. વોલેસથી હવે નીચે ઉતરાય તેમ નહોતું.

તેઓ જ્યાં ઉભા હતા ત્યાં એક ઓકનું ઝાડ હતું તે ઉપર ચડી જવા તેના સ્ત્રીએ તેને સમજાવ્યો. અને પોતે છુટા હાલખર્દનો હાથ પકડી પાસેની ઝાડીમાં સંતાઈ ગઈ. બીજા બે ચાકરો હતા તે પણ નાશો ગયા.

વોલેસ એકલો રહેવાથી ઝાડ ઉપર ચડી ગયો, અને ઉપરથી દુશ્મનોને જોવા લાગ્યો. ‘આરથલ હેસડરીજને મારનારનું વેર લેવું’ એમ જોલતા તેઓ નીચે થઈને ચાલવા લાગ્યા. એક ચળકતા બકતરવાળો સખસ જે તેઓનો સરદાર હતો તે ઝાડ નીચે ઉભો રહ્યો, અને દીવાલ કુદતાં તેને પગે વાગ્યું હતું તેથી થોડી વાર ત્યાં ઉભા રહેવા તેણે ફરમાવ્યું. કેટલાક સીપાઈઓ તેના પાસે ઉભા રહ્યા, પણ તેઓને તેણે વોલેસના ઘરની જડતી લેવા તથા તેને મુવેલો અગર જીવતો પકડી લાવવા મોકલ્યા. તેઓ ગયા, પણ બીજા લોકો દરવાજો ઉઘાડી અંદર પેઠા હતા તેઓએ આવી કહ્યું કે વોલેસનો પતો મળતો નથી.

તેઓમાંના એક આદમીએ કહ્યું “પણ આ એક મુકુમાર સુંદરી આવી અને તે આપણને વોલેસ ક્યાં સંતાયો છે તે બબર આપશે.” તેવામાં મેરીયન અને હાલખર્દ એક ટોળા સાથે ત્યાં આવી પોહોંચ્યા. સીપાઈઓના હાથમાંની મશાલનું અજવાળું તેણીના માં ઉપર પડતું હતું. અગર જે કબર ઉપરના આરસપહાણ જેવી તે ફીકી જણાતી હતી, તોપણ, તેણીની મુખાકૃતિ એવી-તો ખુબ સુરત હતી કે તેઓ તેણીના તરફ માન અને આશ્ચર્યતાથી જોવા લાગ્યા.

લડી વોલેસની પાસે જઈ પેલા સરદારે કહ્યું “સીપાઈઓ, પાછા હટો ! બાઈ તમે બીહીતાં નહોં.” આમ

બોલતાંજ આડે ઊપર તીરનો વરસાદ વરસ્યો. આડની ડાબીમાં અડખડાટ થવાથી પાસે ઉભેલા તીરકાંમડાંવાળા-ઓએ તે તરફ તીર ફેંક્યાં જેનાથી બીહીને એક મોટું પક્ષી પોતાના માળામાંથી બહાર આવ્યું.

સઘળું ફરી શાંત થઈ જવાથી મેરીયને ધારું કે તેણીના ઘણીને કાંઈ ઈજ્જત થયેલ નહિ હોય અને પેલા સર-દાર તરફ જોયું તો પોતાની રજા શિવાય તીર ફેંકવા સાડ તેણે તેઓને સખ ઠપકા આપ્યો. ત્યાર પછી તેણે મેરીયન સામું જોઈ કહ્યું “આ તપી ગયેલા ભિન્નના મા-ણસોએ તમારા મનમાં જે દેહશત ઉત્પન્ન કરી હોય, અગર તમારા જેવી સુકુમાર અને નાજુક સ્ત્રીને આંહી લાવતાં કાંઈ જોર જીલમ કરેલ હોય તો, બાત્ર સાહેબ મને ક્ષમા કરજો. તમારા જેવી કોઈ સ્ત્રી આંહી મળશે એવું મારા બાણવામાં હોત તો હું આવો જીલમ થવા દેત નહિ. પણ મને આંહી સરવીલીયમ વોલેસને શોધવા મો કલેલ છે, કારણ તેણે લેનાર્કના ગવરનરના બતીજને મા-રવાથી પોતાની જીંદગી ખોઈ છે. હેસલરીજના મુડા પાસે તેની તલવારનું મોયાન પડેલું હતું એ તેના યુનાઇતી મોટી સામેતી છે. તે ક્યાં છે તે અમને બતાવો એટલે તમે છુટાં થશો, એટલુંજ નહિ પણ તમારી વફાદારી માટે ઇંગ્લાંડનો રાજા તમને મેહેરબાનીથી નવાજશે.

ગરીબ બિચારી મેરીયને જરા હીંમત લાવો કહ્યું “હું સરવીલીયમ વોલેસની પત્ની છું, અને તમે શી સત્તાથી તેની શોધ કરો છો તથા તેને યુનેહગાર ગણો છો તે હું સ-મજી શકતી નથી.”

“જે કાયદાનું તેણે ઉલ્લંઘન કર્યું છે તે કાયદાની સત્તાથી બાઈ સાહેબ, તેણીએ પુછ્યું ‘કયા કાયદાની ? સરવીલીયમ

વોલ્ફેસ પોતાના પરમેશ્વર અને દેશ શિવાયના કોઈ કાય-
દાને માનતા નથી આ બંનેમાંથી એકેના કાયદાનું તેણે
ઉલ્લંઘન કર્યું નથી. ”

સરદારે જવાબ આપ્યો “આજ રાત્રીએ તેણે લેના-
કુંના રસ્તામાં આરથર હેસલરીજને મારી નાંખ્યો, અને
રાજા એડવર્ડના છેલ્લા દંદેરા મુજબ તેથી તે ગુનેહગાર
થઈ ચુક્યો; કારણ તેમાં એવું લખેલું છે કે સ્કોટલેન્ડના શે-
લ્ડેરોમાં ઘેગે ધાત્રી પડેલા ઇંગ્રેજ સૌપાત્ર અગર અમલ-
દારનું કોઈ પણ સ્કોટ અપમાન કરશે તો તે ગુન્હાની શિક્ષા
બદલ તેને પોતાની જાંદગી આપવી પડશે. ”

મેરીયને કહ્યું “સાહેબ, આવા જુલમી કાયદાને કોઈ
સ્વતંત્ર સ્કોટ તાબે થશે નહિ! પણ કદી મારા સ્વદેશીઓએ
એ કાયદો કબૂલ રાખ્યો હોય તોપણ આ અમુક કેસમાં
તે બીજકુલ લાયક પડતો નથી. વોલ્ફેસ સ્કોટ છે તેથી તે
મગર છે. અને લેનાકુંના રસ્તા ઉપર ઇંગ્રેજ લોકોને
અપમાન કરવા માટે હું મગર નથી; પણ જ્યારે બે ની-
રાધાર માણસને એક મોટા હથીયારબંધ ટોળાએ ઘેરી
લીધેલા મારા પતીએ જોયા ત્યારે તેણે તેઓના બચાવ
સાથ પોતાની જાંદગી જોખમમાં નાંખી! આ બેમાંનો
એક માણસ ઘણા જખમ વાગવાથી મરી ગયો, અને
તમારા ગવરનરનો બચ્ચિને આવી અયોગ્ય લડાઈ કરવા-
માં મરાયો એ પણ એક વાજબી ઇનસાફ મળ્યો ગણાય,
અને વીલીયમ વોલ્ફેસે તેમાં કાંઈ ગુન્હો કર્યો ગણાય નહિ
કારણ કે સૌ તલવારો જેના ઉપર ખેંચાયલી હતી એવા
એક જુદા માણસને બચાવવા સાથે તેણે તેને મારી
નાખ્યો છે. ”

તે સરદાર થોડીવાર અટક્યો અને પોતાના માણસોને

હજી વધારે ફર ઉભા રહેવા કહી તેણે લેડીવોલેસનો હાથ પકડવા માંડ્યો. તેણીએ તેની સામી યઈ કહ્યું “સાહેબ, તમારે જે કહેવાનું હોય તે મને છોટેથી કહો અગર મને રજા આપો. ”

તેણે જવાબ દીધો “હે સુક્રમાર સ્ત્રી, હું તને ગુસ્સે કરવા માગતો નથી પણ જો મને તારા જેવી સુંદર સ્ત્રી હોત અને જો હું આવી આકૃતમાં આવી પડ્યો હોત તો હું આશા રાખ્યું કે તેણી પણ મારી આબર અને છંદગી તારી માફક બચાવત. આરથર હેસલરીજ કેવી રીતે મરાયો એ બાબતની બબર હું માત્ર તારીજ પાસેથી સાંભળ્યું અને એ બબર સાચી છે એમ હું માનું છું, કારણ કે તે હોયકારો હતો. વોલેસ એક ખરો સ્ત્રોત છે, અને મારા કોઈ સ્વદેશી ઉપર જો કોઈ પરદેશી જુલમ ગુન્દરે તો તેને ઇંગ્લાંડમાં ગોલ્ડમર્ટ હૅબલડન કેવી સજા કરે તેમ વોલેસે આ વખત કરેલ છે. માટે ભલે તમે તમારા પતીને સંતાડી રાખો પણ તેને ઘણો દુર રાખજો. હાલ તો ગવરનરને એટલો ગુસ્સો ચડ્યો છે કે લેનાર્ક પ્રગણાનું કોઈ ગામ તે તપાસ કર્યા વિના રહેશે નહિ.

લેડી વોલેસે ઇંગ્રેજ અમલદારની આવી માયાળુ સલાહથી થોડા શબ્દમાં તેનો ઊપકાર માન્યો. હૅબલડને પોતાનું જોલવું જારી રાખ્યું “તમારા ઘરનો અંદરનો બાગ ફરી નહીં તપાસવા માટે હું મારાથી બનશે તેટલી બલામણ હેસલરીજને કરીશ, પણ હાલ લશ્કરી કાયદો ચાલતો હોવાથી તમારા મુલકની આસપાસ આવતી કાલ સવારથી મારે ચોકી પોહોરો રાખવો પડશે. આમ કરવાનું કારણ એટલુંજ કે કદાપી ત્રીજીયમ વોલેસ પાછો આવે તો તેને પકડવા થાય.”

ચિંતાપુર અંતઃકરણવાળી મેરીયને કહ્યું “મારો બરથાર વધારે દુર હોત તો બેશક વધારે સાહે થાત !” ઇંગ્રેજ સરદારે તેણીને દીલાસો આપી હાલ તુરત તો પોતાનું લશ્કર ત્યાંથી લઈ જવાનો પોતાનો વિચાર જણાવ્યો. જે લોકોએ હાલખર્ચેને પકડ્યો હતો તેમના તરફ તેણે પોતાની તલવારથી નિશાની કરી, જેથી તેઓ પોતાના કેદીને લઈ તેની પાસે આવ્યા. તેણે પેલા કેદીને પોતાના હવાલામાં લઈ તેઓને બચુગલ વગાડવા કહ્યું. બચુગલવાળે તેમ કર્યું જેથી થોડીવારમાં સઘળું લશ્કર પોતાના સરદાર પાસે આવી ખડું થયું.

તેણે કહ્યું “સાપાઈઓ ! વીલીયમ વોલેસ આપણા હાથમાંથી છટકી ગયોછે, માટે તમે તમારા ઘોડા ઉપર સ્વાર થાઓ એટલે આપણે લેનાર્ક જઈ શેહેરના બાકી રહેલા ભાગની તપાસ કરીએ. તમે આગળ ચાલવા માંડો અને હું પછવાડે આવું છું.”

સાપાઈઓએ હુકમ માથે ચડાવ્યો અને દરવાજામાંથી પાછા ચાલવા માંડ્યું. ફક્ત સરગોલખર્ચે હેબલડન એકલો લેડી વોલેસ અને તેના વિશ્વાસુ બ્રદા હાલખર્ચે પાસે રહ્યો. પોતાના ઘણીને છુપાઈ રહેવાની જગા આગળ તેના આટલા બધા ફુશ્મનોને એકઠા થએલા નોંધ મેરીયત જે બચથી ધુજતી હતી તેનો હાથ પેલા જીવાન ઇંગ્રેજ સરદારે પોતાના હાથમાં લીધો.

ન્યારે સઘળા સાપાઈઓ પોતાની નજર આગળથી દુર થયા ત્યારે મેરીયને કહ્યું “ હે અમીર ઇંગ્રેજ, તું જે ઉદારતા આજ અમારી તરફ બતાવી છે તેનો ઉપકાર માનવા મારી પાસે પુરતા શબ્દો નથી, પરંતુ દૈવયોગે કદાપી તું અગર તારું કોઈ સંબંધી મારા વહાલા બરથાર

વિલીયમ વોલેસના જેવી વિપત્તીમાં આવી પડે તો તેવે સમયે જ કીરતારે આજ રાત્રીએ તારા માયાળુ શબ્દો સાંભળ્યા છે તે સર્વ શક્તિવાન પરમેશ્વર તારા ઉપકારનો બદલો વાળશે !”

હેબલડને કહ્યું “બલી સ્ત્રી, તારી પ્રાર્થના સાંઝે હું તારો ઉપકાર માનું છું. ખેશક એક સાચા સિપાઈ બચ્ચાને બદલો આપનાર માત્ર પરમેશ્વર છે. અને અગર જો હું મારા રાજાનો નોકર છું અને મારા ઉપરી સરદારોના કરમાનને તાબે છું, તોપણ ખરા બદલા સાંઝે હું પરમેશ્વર ઉપર આધાર રાખું છું. અને એ પરવરદીગારની નજરમાં આવે છે તો તે અમારી મહેનતનો બદલો આંહી વિજય અને માનથી આપે છે, અગર તેમ નહીં તો મુવાપછી સ્વર્ગમાં તેનો બદલો અપાવે છે પણ એ બંને વાત ગીલબર્ટ હેબલડને તો સરખીજ છે. પણ હવે રાત ઘણી ઠંડી છે માટે ચાલો હું તમને તમારા ઘરમાં સહીસલામત પોહોચાડું અને પછી હે બલી સ્ત્રી, તમારી પાસેથી હું રજા લઉં !”

લેડી વોલેસે તેમ કરવા હા પાડી, પણ તેટલામાં ઝાડ ઉપર ફરી ખડખડાટ થવાથી તે ઉતાવળી ચાલવા લાગી. હેબલડને એ ખડખડાટ જોયો નહીં અને પોતે હાલ બંદને લઈ મેરીયન સાથે ઘેર આવી પોહોચ્યા.

પોતાના ઘરની આસપાસ દુશ્મનોને જોઈ તથા પોતાની પ્રાણથી પણ અધિક સ્ત્રીને તેઓના સરદાર આગળ કેદી બનાવી લાવેલી જોઈ વોલેસ પોતાને માથે સઘળું જોખમ વોરી લઈ તેઓના ઉપર કુદી પડત, પણ નીચેની ડાળી ઉપર પગ મુકી તેમ કરવા જતો હતો એવામાં તેણે હેબલડને પોતાની સ્ત્રી સાથે સભ્યતાથી વાત કરતાં જોયો અને તેથી વોલેસે પોતાનો વિચાર અટકાવ્યો. પોતાની

વહાલી મેરીયને આપેલા જવાબ તેણે ઘણી ખુસીથી સાંભળ્યા. અને જ્યારે પેલા ઇંગ્રેજ અમલદારે પોતાના માણસોને કાઢી મુક્યા તથા જે માણસને પકડવા સાફ પોતે આવ્યો હતો તે માણસને ઉલટો નિર્ભય જગોએ સંતાડવા તેણે સલાહ આપી ત્યારે આવા ભલા અને બહાદુર દુશ્મનની રૂબરૂ આવી તેનો ઉપકાર માનવા વોલેસની મરજી થઈ આવી, પણ તેમ કરવાથી તેની લશ્કરી નોકરીમાં હું ખલેલ પોહોચાડીશ એવા ધરાદાથી વોલેસે પોતાનો વિચાર ફેરવ્યો અને તેમ કરવા જતાં ફરી ઝાડમાં ખડખડાટ થયો હતો જેથી તેની વહાલી સ્ત્રીને વધારે બીક લાગી હતી.

વોલેસે કહ્યું “ આ માણસની ભલમનસાઈએ વેર લેવાના મારા જોશોને નરમ પાડી નાંખ્યો છે, નહીંતો હું જ્યારે ઝાડ ઉપર ચડ્યો ત્યારે મેં એડવર્ડના દરેક માણસના નાશ થવા સાફ ઇશ્વરની સ્તુતી કરી હતી.”

જાણે કોઈ સાંભળી જશે એવી બીકથી ધીમે અવાજે એક માણસે કહ્યું “સરપિસિયમ, મારા આવિંદ! મારા વહાલા સરદાર, બોલ, તું સહીસલામત છે કે ? ” તે અવાજ વોલેસના નિમકહાત્રા નોકરે હાલખર્દનો હતો.

વોલેસે ઝાડ ઉપરથી નીચે કુદકો મારી કહ્યું “ શરીરે તેમજ મને હું સારો છું ! માત્ર એક તીર મને અડક્યું અને તે પણ મારા ખુગલને અડકી નીચે પાતરામાં પડ્યું. ચાલો હવે આપણે જલદી મારી ભલો સ્ત્રી પાસે જઈએ. ”

પાછા હડવાનું ઇંગ્રેજ ખુગલ સંભળાય ત્યાં સુધી હાલખર્દે તેને થોભવા કહ્યું, કારણ જ્યાં સુધી તેઓ નજરે દેખાતા તદ્દન બંધ થાય ત્યાં સુધી વોલેસની સહી સલામતી તેને લાગતી નહોતી.

વોલેસે કહ્યું “ સાંભળ, મારા વિધાસુ હાલખર્ટા! તે-
ઓના ઘોડા ડુંગર ઉપરથી નીચે ઉતરે છે.” આમ કહી
તે આગળ ચાલ્યો અને હેબલડનને વળાવી પાછી આ-
વતી પોતાની વહાલી મેરીયનને ઘરમાં જઈ મળ્યો.
મેરીયન દોડીને તેને વળગી પડી અને ઘણી ખુશીના
આવેશમાં તેની ડોક ઉપર મૂર્છાગત થઈ ગઈ. પેશ્તર
દર્શાવી ગયા તે બનાવોથી તેણીનું કુમળું મન બહુ ઉશ્કે-
રાઈ ગયું હતું. આવી જાતના બખેડા તેણીએ કદી જોયા
નહિ હતા. અને અત્યાર સુધી તે પોતાના વહાલા બર-
થારના લાડ તળે ઉછરો હતી તેથી તેણીના નાજુક મગજ
ઉપર આવી અસર થાય એ કુદરતી હતું.

આજ સાંજરે તેણીના ઉપર શાં શાં સંકટ પડ્યાં હતાં
તે જોઈએ. તેણીનો વહાલો બરથાર એક ખુનનો આરોપી
થયો હતો, મધ્ય રાત્રીના ઠંડીમાં દુશ્મનોએ તેણીને ઘસડી
લાવી તેનો વહાલો પતી ક્યાં સંતાયો હતો તે બતાવવા
ફરજ પાડી હતી. આ સમ્રાજા બનાવો તેણીને નવા હતા
અને અગર જો અત્યારસુધી તેણીને પરમેશ્વરે હીંમત-
વાન રાખી હતી. તોપણ જ્યારે પોતાના વહાલા પતીને
તેણે જોયો ત્યારે તે તેના રક્ષણ તળે ગઈ અને તેની કોટે
વળગી પડી હતી.

વોલેસ મોટી બોલી ઉઠ્યો “મારા પ્રાણાધાર! મારો
ઉત્તમમાં ઉત્તમ અજ્ઞનો! તારા વોલેસનો પ્રાણ બચાવ-
નાર! મારી સાથું એક વાર ફરોને જો! અને તારી મીઠી
નજર મારી તરફ કરે.”

તેના અવાજ અને લાડથી મેરીયન તુરત શુદ્ધિમાં
આવી તેની છાતી ઉપર પડી પડી તે રડવા લાગી, અને
દુશ્મનનાં તીર તથા તેઓની ખારીક તપાસમાંથી પોતાના

બરથારનો બચાવ કરવા સાર પરમ કૃપાળુ પરમેશ્વરનો તે-
ણીએ ખરા જીગરથી ઉપકાર માન્યો.

હાલખર્ટ વચેબોલી ઉઠ્યો “પણ મારી વહાલી શેઠાણી
તું વિચાર કર કે મારા શેઠને આંહી વધારે વાર રોકવો
નહિ જોઈએ. પેલા ઇંગ્રેજ સરદારે તેને ઘણો દુર સંતાડી
રાખવા કહેલ તે તમને યાદ હશે. કદાચ તેને કુસાવવા
સાર છુપા ખાતમીદારો આસપાસ ફરતા હોય.”

તેણીએ જવાબ દીધો “તું વાજળી કહેછે. મારા પ્રા-
ણધાર વોલેસ તું હવે આંહીથી નાસીજ. ચોકીદારો જ-
લદો આવી પહોચશે તો તું નાહાસી જઈ શકીશ નહીં.
તારે હવે જવું જોઈએ—પણ અરે ક્યાં ?” વોલેસે કહ્યું
“મારી વહાલી ! હું તારાથી વધારે દુર જવાનો નથી. તને
છોડી જવામાં હું આ દુનીયામાં મારી વહાલામાં વહાલી
ચોજ છોડી જઈશું ત્યારે વિચાર કરકે હું વધારે દુર કેમ
રહી શકું? નહિ ! હું જ્યારે શિકારે જતો ત્યારે કાર્લટનના
હુંગરામાં મેં ભાંયરાં શોધી કહાડ્યાં છે જ્યાં હું નથી ધા-
રતો કે આજ દીન સુધી કોઈ ગયું હોય, સ્વયં ઉગતા પે-
હેલાં હું ત્યાં જઈ પહોચીશ અને સાંજરે તું હાલખર્ટને
તારા તરફના શુભ સમાચાર લઈ મારી પાસે મોકલજે,
તારી ખનાવેલી સુંદર કવિતાની ત્રણ કડી તે પોતાની વાં-
સળીમાં વગાડશે એટલે તે આવ્યો એમ હું જાણીશ,
અને તારા ખખર સાંભળવા સાર હું બહાર આવીશ.”

મેરીયને કહ્યું “અરે મારા વોલેસ, મને તારી સાથે
આવવાદે !”

તેણે કહ્યું “શું મારી વહાલી સ્ત્રી તને ખડક અને ન-
દીઓનાં ઝરણામાં રહેવા લઈ જઈ! તારા સુકુમાર શ-
રીરને તથા તારા નહિ જન્મેલાં બચાંને આવી જગોએ
લઈ જઈશું હું દુખી કરું !”

તેણીએ જવાપ આપ્યો “પણ શું તમે આવી વિકટ અને ભય ભરેલી જગોએ રહેવા નથી જતા ? અરે મારા પ્રાણથી પણ અધિક બરથારની સાથે રહેવાથી એ નદીનાં ઝરણુ અને પહાડ શું સ્વર્ગ જેવાં નહિ લાગે ? અરે ! મને તારી સાથે આવવાદે ! ”

રખ્ખને પોતાના શેઠનું મન પીગળે એવી ધાસ્તીથી હાલખર્ટ વચ્ચે બોલી ઉઠ્યો “નહિ બાઈ સાહેબ, તમે આંહી સહીસલામત છો, અને જ્યારે તમે સાથે જશો ત્યારે પોલેસ બહુ દુર નહિ ગયો હોય એવી ઇંગ્રેજ લોકોને શંકા આવશે. તમારૂં સુખ તથા સહીસલામતી તેને પોતાની જાંદગી કરતાં પણ વધારે વહાલી છે; અને તમને સાચવવા જતાં મને ખાતરીછે કે તે દુશ્મનના સપાટામાં આવી પડશે. ”

પોલેસે કહ્યું “મારી વહાલી મેરીયન, એ ખરી વાત છે. હું જે જગોએ જવાનોંધું ત્યાં હું તારૂં રક્ષણ કરી શકીશ નહિ. ”

તેણીએ જવાપ આપ્યો “પણ પ્રીય બરથાર, તમારે કેટલાં અસહ્ય દુઃખ ભોગવવાં પડશે ! તમારે ઠંડા પત્થર ઉપર સુવું પડશે, અને તમારા માથા ઉપર રક્ષણ કરવા સારૂ માત્ર ખુદલું આકાશ, અગર, પાણીનાં ઝરણુ નિકળતાં હોય એવી કોઈ ચુકા હશે ! આવા દુઃખમાં જાંદગી કાઢવાની તમને રજા આપતાં મારો જીવ ચાલતો નથી. ”

પોલેસ વચ્ચે બોલી ઉઠ્યો “મારી અલબેલી, હવે તું બસ કર ! આવી નકામી બીક શું કરવા ધરેછે ! ખડક અગર તોફાનથી હું ડરતો નથી; તારા જેવી સુકુમાર સ્ત્રીની સંભાળથીજ માણસનું શરીર નાજુક થઈ જાયછે. તારી સાથે લગ્ન કર્યા પહેલાં હું શીયાળાની આખી રાતની રાત આકાશમાં તારા ગણતો ડુંગરાની ટોચ ઉપર પડી રહે તો

અને ગ્લેનફીન લેનમાં શીકાર કરવા જવા સાથે શિકારીના રણશિંગાની રાહા ભેતો ત્યાં પડ્યો રહેતો. પીછા જેવું મુલાયન બીજાનું, અગર, છોડવાયોનું બીજાનું અને પોલેસના મનથી તો સરખાં છે. માટે મારી વહાલી સ્ત્રી, દુઃખ જે એક વખત મારી રમત ગમત હતાં, અને હાલ જેથી મારો બચાવ થશે તેને માટે તું જરાપણ શોચ કર નહીં.”

“તારે હવે છેલી સલામ ! હાથરી કુતો તમારું રક્ષણ કરો !” એમ બોલી તેણીએ ગદ્ગદ્ કંઠે પોતાના પતીના હાથ ઉપર અંખન લીધું. પોલેસે કહ્યું “મારી વહાલી મેરીયન, હીંમત રાખ; વાદ રાખજે કે મારા જીવનનો આધાર તુંજ છે, માટે મારી ખાતર તું ખુસીમાં રહે. અને પરમેશ્વર જે જીલમગારનો સદૈવ નાશ કરેછે તે મને થોડા વખતમાં તારી ભિગો કરશે !” તેણીએ જવાબ આપ્યો નહીં પણ પોતાની જગોએથી ઉઠી બે હાથ ભેડી પરમેશ્વરની પ્રાર્થના કરી, અને પછી આંખમાં આંસુ લાવી હસતે વદને પોતાનો હાથ હલાવી પોલેસને જવા નિશાની કરી અને તુરતજ પોતાના ઓરડામાં જતી રહી.

પોલેસ તે ઓરડા તરફ તાકીને ભેવા લાગ્યો, પોતાની વહાલી સ્ત્રી જેના ઉપર તેની આખી જીંદગીનો આધાર હતો તેને આમ એકલી છોડી દઈ જવું કે નહીં તેનો તે વિચાર કરવા લાગ્યો. તેનું મન પીગળી ગયું અને હાલ-અર્થ જે વચે આવી તેને દરવાજા તરફ લઈ ગયો નહીં કદાચ તો તે પાછો આવી તેણીનાથી જીદો પડત નહીં.

તુરતજ પોલેસને શુદ્ધિ આવી. તે પોતાના નિમકહ-લાલ નોકરની શિખામણ માની વાડી તરફ ચાલ્યો અને ત્યાંથી કલાઈડ નદીના ઊંડા કોતરેમાં જવાના ડુંગરા તરફ તેઓ ચાલ્યા. રસ્તામાં લોર્ડમાર જે કુવામાં હતો

ત્યાં તેઓ ગયા. દુસ્મનોએ તેને સાફ કાંઈ પુછપરછ કરેલી નહીં હોવાથી વોલેસે જાણ્યું કે તે નિર્ભય છે. પણ હજી તેને નાશો જવાની કેટલી જરૂર હતી તેની અમર આપવા સાફ તેણે અંદર જુઓ પાડી પણ કોઈએ જવાપ આપ્યો નહીં. અંદર નજર કરી તો તે અતોપાટ કુવાને તળીએ પડેલો હતો તેથી જાણ્યું કે રખેને તે મરી ગયો હોય. તેણે હાલખટ્ટને બલામણ કરી કે મારા ગયા પછી આપણા બધા માણસોને એકઠા કરજે તથા તેને કુવામાંથી બહાર કઢાવજે. અને જો તે મરી ગયો હોય તો તેને મારા ઓરડામાં રાખી તેના મુઠ્ઠાની કેવી રીતે વ્યવસ્થા કરવાની તેની વીધવાની મરજી છે તે પુછાવજે. કુવામાં જે લોઢાની પેટી છે તે બહુ કીમતી છે માટે તે લેડી વોલેસને જઈને આપજે અને મારા જીવની માફક તેનું જતન કરવા કહેજે તથા મારા માનની આતરે તેને એ પેટી ઉઘાડવાની મના કરજે.”

હાલખટ્ટે આ સઘળાં કરમાનોં બજાવવા વચન આપ્યું. વોલેસે પોતાની તરવાર કમરે બાંધી અને શિખર કરવાનું બાલું લઈ પોતાના નિમકહલાલ ચાકર સાથે સેકીનકરી, અને તેની શેઠાણીની સંભાળ રાખવા કરી બલામણ કરી તથા કોરીલેન પાસેની ગુફાં આગળ સાંજરે તેણીના અમર લઈ આવવા કહ્યું. દીવાલ ઉપર ચડી ઐડીવારમાં તે અદર્શ થઈ ગયો.

પ્રકરણ ૩ જું.

એલર્સલી.

હાલખટ્ટે ઘેર પાછો આવ્યો અને ધોમ રહી ઓરડામાં જઈ જોયું તો મેરીયન ઘુંટણીયા ઉપર પડી પોતાના મ્વા-

મીની સહીસલામતી માટે ત્રીશૂળ આગળ પરમેશ્વરની સ્તુતી કરતી હતી.

તેણીએ કહ્યું “ઓ પરમદયાળુ પરમેશ્વર ! મારા સ્વા-
મીનાથને જલદી પોતાને ઘેર મોકલજો. પણ કદાપી હું કમ
નસીએ તેને ફરી મળવા ન પામું તો હું દયાળ ! અમો
દંપતીને સ્વર્ગમાં એકઠાં કરવાની તું કૃપા કરજો !”

આ દેખાવ જોઈ બુટો હાલખર્ટ મોટેથી બોલ્યો
“હે ભગવાન, આ બાઈની સ્તુતી સાંભળ !”

તેણીએ ઉભા થઈ પોતાના ભરથારની સહીસલામતી-
ના ખમર પુછ્યા. જુદા પડતી વખત વોલેસે જે જે વાત
કહી હતી તેના ખમર હાલખર્ટ તેણીને આપ્યા અને પછી
સુવા જવાસાર વિનંતી કરી. પણ તેણીએ જવાબ આપ્યો
‘મારા નિમકહલાલ નોકરે, આજ મારી આંખમાં નિદ્રા
આવવાની નથી. મારો જીવ વોલેસની પછવાડે ભમ્યા કરે
છે. તું જાહેને સુઈ રહે અને જ્યારે સવારમાં ઊઠે ત્યારે
પેલા અમીરના મુડદાને તથા પેટીને ઘરમાં લાવજો, હું
એ બંને ચોજની વોલેસના ફરમાન મુજબ ચોકી રાખીશ.”

હાલખર્ટ પોતાની થેઠાણીને સુવા જવાસાર બહુ સમ-
જાવી, કારણ, તેથી તેણીના થાકી ગયેલા શરીરને કાંઈ
આસાએસ મળે. તેનો વિચાર પણ સુવાનોછે એમ જાણી
લેડી વોલેસ પોતાના ઓરડામાં ગઈ. તેણીની દાસીએ
બીકથી નાસી ગયેલી હતી, અને ચાકરો પણ બયથી વિ-
ખરાઈ ગયા હતા. કેટલાએક નાસી ગયા હતા અને કેટ-
લાકને જ્યારે હાલખર્ટ લેડી વોલેસ સાથે વાત કરવા
રોકાણો હતો ત્યારે કેદી બનાવી લેનારે લઈ ગયા હતા.
હાલખર્ટ ધાંધું કે સવાર સુધીમાં બીકથી જેઓ નાસી
ગયા હશે તેઓ પાછા આવશે, અને નહીં તો, પડોસની

ઝપડીઓમાં રહેનારોમાંથી થોડાને લાવી તેમની જગોએ રાખ્યું.

આમ વિચાર કરતો હાલખર્ટ નીચેના ઓરડામાં બેઠો હતો, અને સવાર પડવાની રાહ જોતો હતો. આસપાસ સમગ્ર શાંત લાગતું હતું. પશ્ચિમ તરફના પવનથી ઝાડની ડાળીઓ હાલતી હતી. સવાર થવાની તૈયારી હતી, અને પવન ઘણો ડુંડો આવવાથી હાલખર્ટ ઓરડાની જાળી વાસવા જતો હતો એવામાં એક હથીયારબંધ ટોળી સામેની ધાર ઉપરથી ઉતરતી તેણે જોઈ. થોડીવારમાં તો આ લોકો એકમાં આવી પોહોચ્યા, તેઓ ઈંગ્રેજ હતા. બીકથી તે પોતાના શેઠાણીના ઓરડા તરફ દોડી જતો હતો એવામાં બારણું ઉઘાડી દુશ્મનો અંદર પેદા અને તેને કેદી બનાવી લીધો.

એક વિકાળ પણ નીચા કદનો માણસ જે તેમનો સરદાર હતો તેણે કહ્યું “ અરે જુદા! બોલ, પેલા ખુની ક્યાં છે? તારો સરવિલિયમ વોલેસ ક્યાં છે? બોલ, નહિતો, જોરજુલમથી તને બોલાવશું.”

હાલખર્ટ પોતાને માટે નહિ પણ પોતાની નિરાધાર શેઠાણી માટે ધ્રુજતો હતો તેણે કહ્યું “મારો ઘણી આંહીથી ઘણે દુર નાસી ગયો છે.”

“ ક્યાં? ”

“ હું નથી જાણતો.”

પેલા જંગલી માણસે કહ્યું “અરે દુષ્ટ સકેત વાળ વાળા હમણાં અમે તને બતાવશું. પેલા ખુનીની ઓરડા ક્યાં છે? સાલ જલદી તેને બતાવ.”

આવી રીતે વાતચીત થતી હતી એવામાં ત્રણ આદમીઓ બીચારી ધ્રુજતી મેરીયનને ત્યાં પકડી લાવ્યા.

બિચારી મેરીયન બચથી ગાબરી બની હાલખર્ટ તરફ

જોતી હતી તેથી તે તેણીના પાસે જવા લાગ્યો પણ પેલા લોકોએ તેને અટકાવ્યો અને પોતાના સરદાર પાસે તેણીને તેડી લાવ્યા.

તેણે કહ્યું “હે સ્ત્રી! હું લેનાર્ક શહેરનો ગવર્નર છું. હાલ તું મહાન એડવર્ડ રાજાના પ્રતિનિધિ પાસે ઉભીછો, માટે જો તું એ રાજાને વફાદાર હો તથા તને તારો પ્રાણ વહાલો હોય તો હું જે તણ પ્રશ્ન હમણાં તને કરુંછું તેનો ખરાબર હિતર આપ. મારા ભવિષ્યનો મારનાર સરવિનિયમ વોલેસ ક્યાંછે? જે ઘરડા સ્ટ્રોકને રાફ તેણે મારા ભત્રીજાને માર્યો, તે સ્ટ્રોકનું નામ શું? કારણ તેનું તથા તેના આખા કુટુંબનું હમણાં હું વેર લઉંશ. અને ડગલાસ કાસલમાંથી અજ્ઞાનના પેટી તારો ધણી લાવ્યો તે ક્યાંછે? આ તણ સવાલનો મને જવાબ આપ.”

લેડીવોલેસ કાંઈ જોલી નહિ.

ગવર્નરે કહ્યું “હે સ્ત્રી, જોલ ! જો બીકથી તું જોલવા ચલાતી ન હોતો મારી તરફના સારા ધનામની આતરે તું જોલ, પણ જો તું જવાબ નહીં આપે તો હું તને મારી નાખીશ.”

જે સીપાઈએ તેને પકડી હતી તેના હાથમાં મેરીયન બેથુલ્ફ ધઈ પડી, અને અરધ ઉઘાડી આંખે કહ્યું “ત્યારે મને મારી નાંખો.”

જ્યારે બીકથી કાંઈ અસર થઈ નહિ ત્યારે નરમાશથી તે સાચું જોલશે એમ ધારી પેલા ગવર્નરે પુછ્યું “શું આવી અમીર સ્ત્રી ઇંગ્લાંડના રાજાની મેહેરવાનીને તરછોડશે! એક દગલવાજને તેના ધણીના સ્વાધિનમાં કરીશ તો તને આ સુલકમાં મોટી જગીર આપશું તથા કોઈ સારા ઇંગ્રેજ ઉમરાવની સાથે તારી શાદી કરશું માટે હે સુકુમાર સ્ત્રી તું જોલ અને તારા જવાબના બદલામાં

તને પેલા જામી થએલા ઉમરાવની જાગીર આપશું
અને સરગીલખર્તું હાલડન સાથે તારાં લગ્ન કરશું. હે
સ્ત્રી ! હજી તું વોલેસ જેવા ઇંગ્લાંડના ખારવડીયાને બ-
તાવતી નથી ? ”

તેણીએ કહ્યું “ મરવું વધારે સેહેલું છે. ”

હેસલરીજ નાખુશ થઈ કહ્યું “ હે મુર્ખ ! શું આવાં સુ-
ક્રમાર અવયવો મારા લડવૈયાની કુવાડીથી ઢુકડે ઢુકડા થઈ
જશે તે સેહેલું છે ? શું તારી સુંદર છાતી ઉપર મારા ઘો-
ડાની ખરીઓ પડશે તે સાહે છે ? તથા મારા બાલામાં
તારું માથું પરોવીશ એ તને ગમશે ? એક ખુની અને
તેનો ખાનનો ક્યાંછે તે બતાવવું તેના કરતાં આ સઘળું
તને સેહેલું લાગેછે ?

લેડીવોલેસ ધુનવા લાગી તેણી ખેડ હાથ જોડ્યા કરી
ધંધરની સ્તુતી કરવા લાગી.

પેલા નાખુશ થએલા હાકેમ પોતાની તલવાર મીયાન-
માંથી બહાર કાઢી કહ્યું “ કેમ, બોલેછે કે નહિ. ? હું હે-
બલડનના જેવો પોચા અંતઃકરણનો નથી કે તારી ખુબ-
સુરતીથી લોભાઈ જાઉં. વોલેસ ક્યાં સંતાપોછે તે કહે નહિ
તો હમણાં તારા પ્રાણ લઈશ. ”

દુઃખી ખિચારી મેરીયન પોતાની સામી ઉગામેલી નાગી
ચળકતી તલવાર જોઈ બીકથી ઘુંટણીએ પડી પરમધરના
સ્તુતી કરવા લાગી પણ પેલો ઘાતકી હાકેમ સમજ્યો કે
આ સ્ત્રી દયા ઉપજાવવા સાહે અને પગે પડેછે તેથી તેણે
કહ્યું “ મારી પાસે પગે પડી તું દયાની માગણી નહિ કર !
તું જ્યાં સુધી તારા ધણીને બતાવીશ નહિ ત્યાં સુધી હું
તને દયા બતાવવાનો નથી. ”

છેલ્લે મેરીયન જરા હિમત લાવી બોલી “ હું તને પગે

લાગતી નથી પણ મારા કીરતારને સ્તુતી કરું છું કે તે સર્વ શક્તિમાન પરમેશ્વર મારા વોલેસ ને એડવર્ડ અને તેના જીલમગારોથી બચાવે! ”

આ સાંભળતાં જ નિર્દય હેસલરીજે પોતાની તલવાર તે-
ણીની છાતીમાં હલાવી દીધી. હાલખર્ટ જેને છેટે સીપા-
: ‘આએ પકડી રાખ્યો હતો તેણે નહિ ધારું હતું કે આમ
તલવાર મારશે પણ બ્યારે તેણે તલવાર મારી ત્યારે તે
પોતાનું સઘળું જીરે એકઠું કરી બીજા ધામાંથી તેણીનો
વચે પડી બચાવ કરવા જતો હતો એવામાં બીજા તલવા-
રનો ધા તેની ડોક ઉપર થઈ તેણીને વાગ્યો. મેરીયને
પોતાની મરતી વખતની આંખ ઉઘાડી અને પોતાનો
બચાવ કરવા સાર કોણ આડો પડ્યો હતો તે જોઈ તે-
ણીએ કહ્યું ‘હાલખર્ટ! મારો વોલેસ—પરમેશ્વરની—આ-
વા ભાંગ્યા તુટ્યા શબ્દો બોલી તેણીનો અમર આત્મા આ
ફનીયામાંથી ચાલ્યો ગયો.

હાલખર્ટ પોતાની વહાલી શેઠાણીને મરી ગયેલી જોઈ
દુઃખથી છાતીફાટ રોયો અને તેને વાગેલા જખમમાંથી
બહુ લોહી જવાને લીધે તે પણ બેશુદ્ધ થઈ મેરીયનની
લાસ ઉપર પડ્યો.

ધરમાં સઘળું શાંત જણાતું હતું. કોઈ માણસ બોલ્યું
નહીં. સૌ આ કમકમાટ દેખાવ જોઈ નિરંતર એહેરે એક
બીજા તરફ જોવા લાગ્યા, હેસલરીજે પોતાની લોહીલોહા-
ણ તરવાર નીચે ફેંકી અને પોતે ધણું અઘટીત કામ કર્યું
જોઈ તથા આ ત્રાસજનક દેખાવથી તેનાં સઘળાં માણસો
તેની વિરૂધ્ધ ઉશ્કેરાઈ જશે તો પોતાનો બચાવ કરવો મુ-
શ્કેલ થઈ પડશે ધારી તેણે પોતાના સીપાઈઓને બહુ
નરમાશયી કહ્યું “મારા મિત્રો, ચાલો હવે આપણે જનાઈ

શેહેર જઈએ, આવતી કાલ તમે આંહી આવજો અને તમારી મેહેનતના બદલામાં હું તમને આ શહેર લુંટી લેવાની પરવાનગી આપું છું.

આ સાંભળી ખુલ્લે ઉભેલા એક શુરવીર સીપાઈએ કહ્યું “આ જગોએથી જે શખસ એક તરખલું પણ ઉપાડશે તો પરમેશ્વર તેનું જીવંત કરશે !” સઘળા સીપાઈઓ એક મત થઈ બોલી ઉઠ્યા “તથાસ્તુ.” આમ બોલી સઘળા એક પછી એક દરવાજામાંથી ચાલ્યા ગયા અને માત્ર હેસલરીજ તથા પેલો શુરવીર સીપાઈ જે પોતાની તરવાર ઉપર ઝટકેલી આ મારી નાંખેલી સ્ત્રી તરફ જોતો હતો તે બેજ ત્યાં રહ્યા.

હેસલરીજે પુછ્યું “ગ્રીમ્સ બાઈ, તું ત્યાં કેમ ઉભોછે? ચાલ મારી સાથે.”

સીપાઈએ જવાબ આપ્યો “કદી નહીં !”

ગવર્નરે કહ્યું “શું ! તું તારા સરદારની સામે બોલવાની હીંમત ધરેછે ? હું હુકમ કરું છું કે તું આગળ ચાલ, નહીં તો, હું તને એક બળવાખોર તરીકે ગણીશ.”

પેલા સીપાઈએ બહાદુરીથી જવાબ આપ્યો “હવે હું તારા હુકમને તાબે થવાનો નથી. જ્યારથી તે આ ઘાતકી કામ કર્યું ત્યારથી તું મનુષ્ય જાતનું નામ ધરાવવાને યોગ્ય નથી. અને તારા જેવા ઘાતકીના હુકમને તાબે યાજો તો હું મારા શુરવીરપણાને એબ લગાડું !” હેસલરીજે કહ્યું “હરામખોર ! આ અપમાનને માટે હું તને મારી નાંખીશ !”

ગ્રીમ્સ બાઈએ જવાબ આપ્યો “તારા જેવા રાક્ષસના હાથથી એમ થવું સંભવીત છે પણ કોઈ બહાદુર લડવૈયો અગર રાજા એડવર્ડ પણ એક નિર્દોશ સ્ત્રીને મારી નાખનાર ખુનીના હુકમનો નાફરમાની કરવા સાર પોતાના

સીપાઇને ગુન્હેગાર ગણે નહીં. પેલેસ્ટાઈનના રણક્ષેત્રમાં
જ્યારે હું તેની સાથે હતો ત્યારે તેણે મરાઈ ગએલા મુસ-
લમાનોની વહુ દીકરીઓનો ઉપર તારા જેવી વર્તણુંક ચ-
લાવી નહોતી !”

હૈસલરીજે ગુસ્સામાં આવી તેની છાતી સામે પોતાની
તલવાર ઉગામી પણ પેલા સીપાઇએ છટકી જઈ તેને પ-
કડી જમીન ઉપર નાંખ્યો. હૈસલરીજે પોતાને નીચે ચતો-
પાટ પડેલો જોઈ તથા દુશ્મનના હાથમાં પોતાની તરવાર
પકડેલી જોઈ જીવતો મુકવા સાડ તેણે બહુ કાલાવાલા કર્યા.

સીપાઇએ કહ્યું “હે રાક્ષસ ! તારા જેવા નામરદના
લોહીથી હું મારા હાથ નાપાક કરવાનો નથી, અને અગર
જો તું મને મારવા તૈયાર થયો હતો પણ હું જાણીશુજીને
તારો જીવ લેવા ચહાતો નથી. તું સરદાર છે તેથી આમ
છોડી દઈશું એમ નહીં સમજતો, પણ તારા જેવા એક
નીચ ખુનીને મારતાં મને કંટાળે. આવેછે. તારાથી, તે-
મજ તારી સત્તાથી હું હવે છેટો જવા માગું છું; પણ યાદ
રાખજે કે જો તું મારી પછવાડે વેર લેવા આવ્યો તો તારા
ઘાતકી કામનો યોગ્ય બદલો પરમેશ્વર તને આપશે.”

આ શબ્દો સાંભળી પેલો હાકેમ ધણો ખીનો અને લે-
નાર્ક જવા સાડ ધણી માથાકુટ કરી ત્યારે રજા મળી. તે-
નાં માણસો પોતપોતાના ઘોડા ઉપર બેસી ધણો વખત
યયાં ચાલ્યા ગયા હતા. હૈસલરીજનો ઘોડો ફળીમાં હતો
તેને લેવા સાડ તે જતો હતો એવામાં પેલા સીપાઇએ તેને
અટકાવી કહ્યું “ઉભો રહે, તું લેનાર્ક સુધી ચાલતો જ,
ઘાતકી લોકો ધણું કરી વિશ્વાસને લાયક હોતા નથી, તું
તાં વચન પાળે કે નહીં તેનો મને ભરોસો આવતો નથી
આજ તારો ઘોડો આંહી મુકી જા, અને આવતી કાલે

આવી તે લઈ જાશે. કારણ તે દર્મીયાનમાં હું ધણો કુર નિકળી જઈશ.”

હેસલરીજે જાણ્યું કે હવે બીજી ઉપાય રહ્યો નથી તેથી ઘણી નાજુશીથી તે પોતાને શેહેર જવા નિકળ્યો, જે ત્યાંથી પાકા પાંચ માઈલ છેટે હતું.

લેડી વોલેસના ખુન થવાથી પેલા સીપાઈએ હેસલરી-જને જે શબ્દો કહ્યા હતા તેથી તેના મનમાં પક્કી આતરી હતી કે હવે જો હું તેના કબજામાં આવીશ તો મારી જી-દગી સહીસલામત નથી. માટે તેણે પોતાના રાજનું લશ્કર જે હાલ ગીનો દેશમાં લડાઈ ઉપર હતું ત્યાં ભેગવાઈ મ-જેથી જવાનો વિચાર કર્યો અને તે દર્મીયાન હાલ પુરત પોતાના બચાવ સાર તેણે કુંગરોની ગાળીમાં જઈ આ-શ્રય લેવા ધાર્યું.

આવો નિશ્ચય કરી તે પાછો ઝોરડામાં આવ્યો, મુડ-દાના ઢગલા પાસે આવ્યો ત્યારે તેણે કાંઈ હાલતું જોયું. કદાચ પેલી દુખી સ્ત્રી જીવતી હોય એવી આશાથી તે પાસે આવ્યો. પણ અપસોસ ! તેણીનો હાથ લઈ જોયું તો તે ડુંડોગાર હતો. તેણીના હાથ અને છાતી લોહીથી ગરકાવ થઈ ગયાં હતાં. આંદેખાવ જોઈ શ્રીમ્સઆઈને કંપારો છુટ્યો. ફરી તેણે તે મુડું હાલતાં જોયું. પણ તપાસ કરતાં એતો તેણીનો વિધાસુ નોકર જે તેણીની વચે પડ્યો હતો તે જરા શુદ્ધિમાં આવવાથી હાલતો હતો.

આ બંનેમાંથી એકમાં પણ જીવ છે એવું ધારી પેલા સીપાઈએ પોતાથી બનતી મદદ કરવા માંડી. તેણે પેલા ચાકરને જમીન ઉપરથી ઉભો કર્યો અને પોતાની પાસે જે દારૂ હતો તે તેને પાવા માંડ્યો. હાલનું વધારે શુ-દ્ધિમાં આવ્યો અને પેલા બેલા સીપાઈએ તેના ધાબળાથી

પેલો ડોક ઉપરનો જખમ બાંધી લીધો. તેણે પોતાની આંખ ઉઘાડી પણ પેલા સીપાઇને માથે ઇંગ્રેજ ટોપી નોઈ એક ઊંડા નિઃસ્વાસથી તેણે પાછી પોતાની આંખો બંધ કરી દીધી.

ગ્રીન્સ બાઇએ કહ્યું “ નિમકહજાલ સ્કોટ, તું મારી ઉપર વિશ્વાસ રાખ. હું તારા જેવો મનુષ્ય છું, અને અગર જો હું ઇંગ્રેજ છું તોપણ તારા જેવા વૃદ્ધ અને નિરાધાર માણસનો હું દુસ્મેન નથી. ”

આ શબ્દો સાંભળી હાલખર્ટને જરા હિમત આવી. ફરી તેણે પોતાની આંખ ઉઘાડી પેલા સીપાઇને જોયો; પણ અગાઉના બનાવ યાદ આવવાથી તેણે પોતાની શેઠાણી તરફ જોયું જ્યાં હાલ સૂર્યનાં કીર્ણ પડતાં હતાં. તે એકદમ ઉભો થયો અને તેણીના તરફ જવાનું કરતાં પડી ગયો હોત પણ ગ્રીન્સ બાઇએ તેને પકડી રાખ્યો. તે પોતાના હાથ અફાળી બોલ્યો “ અરે, આ કેવો દેખાવ છે ! મારી શેઠાણી ! અરે મારી વહાલી શેઠાણી ! અરે, આ સ્ત્રી જે એકવારે અમારા સર્વના સુખનો આધાર હતી તે આજ કેવી નિસ્તેજ પડેલી છે ! ” આમ બોલી તે અત્યંત કષ્ટાંત કરવા લાગ્યો.

પેલા શુરવીર સીપાઇએ પોતાનું માં ફેરવ્યું, અને તેની આંખમાં પણ આંસુ આવ્યાં. તેણે કહ્યું “ કૃર હેસલરીજ, તારે આ સઘળાનું ફળ ભોગવવું જોઈએ ! ”

હાલખર્ટે કહ્યું “ આખા સ્કોટલેન્ડમાં ખરી લાગણી વાળો અને શુરવીર નર આંહીથી બહુ છેટે નથી ! મારો શેઠ હજી જીવેછે, અને તે આ ખુનનો બદલો લેશે. અરે સીપાઇ, તમે પણ રડાજો; તારે મોં હાલ જે શબ્દો કહ્યાં તે કૃપા કરી બીજને કહેશે નહિ. ”

તેણે જવાબ આપ્યો “હું પાલેસ્ટાઇનના ધર્મ યુદ્ધમાં લડ્યો છું; અને એક ધર્મ યોદ્ધો પોતાના ઉપર વિશ્વાસ રાખનારને દગો કરતો નથી. પવિત્ર મેરી તારા શેઠનું રક્ષણ કરો, અને તને સહીસલામત તેની પાસે લઈ જાવો ! આપણે આંહીથી જલદી નાસો. હેસલરીજ મારી પછવાડે નકી સીપાઇઓ દોડાવશે. તે વિશ્વાસ કરવા લાયક માણસ નથી. તેના તાબામાં પકડાયા કરતાં તેના હાથથી મરવું હું વધારે પસંદ કરું છું. ચાલો આપણે આ બિચારી સ્ત્રીનું મુડું કોઈ સારી જગોએ મુકીએ અને પછી આપણે જુદા પડીએ. ”

આ સાંભળી હાલ્મર્ટ પોતાની શેઠાણીના મુડાં પાસે ખસી મોટેથી છાતીફાટ રડવા લાગ્યો. પોતાના હાથથી તેણીને બેડી કરવા માંડી, પણ કોકર. તેણે કહ્યું “જે હાથમાં મેં તને હજારો વખત તેડી નાનપણમાં રમાડીછે તેજ હાથથી આ વખત હું તને તારી કપરમાં લઈ જઈશું !

અરે મને આશા હતી કે જ્યારે હું મરીશ ત્યારે તું તારા મુક્રમાર હાથથી મારી આંખો દબાવીશ ! ” આમ કહી તે પોતાની શેઠાણીના હાથનું ચુંબન એટલા તો શોકથી કરવા લાગ્યો કે રંગને તે શોકથી મરી જાય એવી બીહીકથી પેલા સીપાઇએ તેને મુડાંથી છેટે લઈ જઈ તેના શેઠની ખાતર હુંશીયાર થવા સમજાવ્યો. હાલ્મર્ટ શુદ્ધિમાં આવી મેરીયનના મુડા સાથે જોડ્યું.

તેણે ફરી રડીને કહ્યું “અરે, જે સ્ત્રી ઉપર એક્ઝર્સાઈઝની ભવિષ્યની આશા હતી, તથા જેને માટે તે મગર હવું તે સ્ત્રી આજ પોતાની સગર્ભા સ્થિતિમાં આંહી પડેલી છે! અરે મારા સરદાર, મારા એકલા પડી ગયેલા ધણી, હવે તને કોણ સુખ આપશે ! ”

વધારે વાર ખોટી યવાથી કેટલું નુકશાન હતું એ વાત કરી પેલા સીપાઇએ તેને કહી. વોલેસે જે જગોએ લોર્ડ-મારનું મુઝફ મુકવા કહેલ હતું ત્યાં પોતાની શેકાણીનું મુઝફ લઈ જવા હાલખર્ટ કહ્યું. તુરતજ ગ્રીમ્સ ખાઇએ એક સફેત આદરમાં તે શય વિટાળી લીધું, અને ખંને જણા પહાડની બખોલમાં એક નાનું મંદીર હતું ત્યાં લઈ ગયા. હાલખર્ટે રડતાં રડતાં આવી બારણું ઉઘાડ્યું, અને ગ્રીમ્સ ખાઇએ ખેરીયનનું શય સંભાળથી અંદર મુક્યું તથા તે ઉપર ત્રિશળ મુક્યું.

પોતાની શેકાણીને ઠેકાણે પાડેલી જોઈ હાલખર્ટ અત્યંત કલ્પાંત કરતો કરતો ધુટણીયા બર ખેસી તેણીના અમર આત્માના મોક્ષને સાર પરમેશ્વરની પ્રાર્થના કરવા લાગ્યો.

તેણે કહ્યું “સ્વર્ગ અને પૃથ્વીના અદલ ધનસાફ આપનાર હે પરમકૃપાળુ ભગવાન, મારી વિનંતી સાંભળ !

એથલહામમાં જેમ નિરેપરાધી ખુનનો બદલો તે વાળ્યો હતો તેમ આ નિર્દોષ સ્ત્રીના ખુનને સાર તું હેસલરીજને યોગ્ય બદલો આપજે ! ” હાલખર્ટ પેલા ત્રીશુબને ચૂંચન કર્યું અને પેલા સીપાઇની સાથે અત્યંત રડાપીટ કરતો મંદીરની બહાર આવ્યો.

બારણું બંધ કરી તાળું લગાવી તેઓ ચાલ્યા; અને હાલખર્ટ આ બખર પોતાના શેડને કહેવાથી તેને કેટલું દુઃખ લાગશે તેનો વિચાર કરતો હતો એવામાં તેઓ ખંનેએ કુવા પાસેથી એક ચોસ સાંભળી.

સીપાઇએ કહ્યું “આંહી આગળ કોઈ માણસ દુઃખમાં આવી પડેલું જણાયછે ! ” હાલખર્ટ કુવામાં વાંકા વળી વેંચું અને કહ્યું “શું તે હજી સુધી જીવતો હશે ? ” કુવામાંથી જવાબ મળ્યો કે હું હજી જીવું છું, પણ હવે હું ખે-

શુદ્ધ થતો જાત્રીજી. જો હવે કાંઈ બીક ન હોય તો મેર-
બાની કરી મને ઉપર ખેંચાડ્યો! હાલખર્તે તરતજ દોરડું
અંદર નાંખી પેત્રી લોહાની પેટી તથા પોતાને તેનાથી
બાંધી લેવા લોડમારને કહ્યું, અને થોડીવારમાં તેને બહાર
કાઢાડ્યો. પેત્રા બેલોશ થઈ ગયેલા અમીરે થોડીવાર હા-
લખર્તને પકડી રાખ્યો અને જરા આરામ લીધો. તેના
ધોળા વાળ તથા કરચલી વળેલું કપાળ જોઈ પેત્રા સી-
પાઈને અચંબો લાગ્યો કે આરથર હેસલરીજ અને તેના
માણસોને આ શુરવીર નરે હરાવ્યા ! પણ થોડીવારમાં તેની
મંકાનું નિવારણ થયું; તેણે (લોડમાર) હાલખર્તને પાણી
લેવા મોકલ્યો, અને પેત્રા સીપાઈને સરવોલેસ તથા લેડી
મેરીયતના ખચર પુછ્યા. સીપાઈનું ઈંગ્રેજી બકતર જોઈ
તે જરા અમક્યો અને પુછ્યું કે તું કોણછે?

સીપાઈએ જવાબ આપ્યો “હું ઈંગ્રેજ છું, પણ હેસ-
લરીજના જેવો નીચ નથી. શુરવીર વોલેસ, આંહીથી
નસાડી મુકવામાં હું તને મદદ કરીશ. તાર પછી હું ગોના
દેશના રણક્ષેત્રમાં જઈ મારા રાજાની વંશદાર નોકરી
બજાવીશ.”

લોડમારે તેની તરફ તાકીને જોયું અને કહ્યું “તું ભુલ
કરેછે હું સરવિલિયમ વોલેસ નથી.” એ વખત હાલખર્ત
પાણી લઈ આવી પોહિંચ્યો. અમીરે પાણી પીધું અને
પછી વોલેસનાં ખચર પુછ્યા.

તેણે જવાબ આપ્યો “હું ધારૂં છું કે તે સહીસલામત
હશે, પણ તમારે હવે આંહીથી જલદી જાવું જોઈએ.
તેના ગયા પછી આંહી એક કમકમાટ ઉપજાવે એવું
ચુન થયું છે.”

અમીરે કહ્યું “પણ લેડીવોલેસ ક્યાં છે ? જો આંહી ર-

હેવામાં ધાસ્તી હોય તો આપણે તેને પણ સાથે લઈ જઈએ. ”

હાલખર્ટે ઉત્તર આપ્યો “તેણીને હવે કોઈની બીક રહી નથી. તે પરમધરના દરબારમાં ગઈ છે, અને ત્યાં તેને મારનાર બીજાને ખુની કોઈ નથી. ”

અમીરે પુછ્યું “શું! લેડીનોલેસને કોઈએ મારી નાખી?”

હાલખર્ટે રડવા માંડ્યું, પણ પેલા સીપાઈએ જવાબ આપ્યો “હા. અને આવી નામરદ કામ કરવાથી હું તેના લશ્કરમાંથી છુટો પડ્યો છું. પણ હવે નકામો અપસોસ કરવામાં વખત ખોયો નહિ બેઠાએ. હેસલરીજ હમણાં પાછો આવશે, મારે આપણે હવે જવું બેઠાએ. ”

પેલા સીપાઈ પાસેથી અમીરે સઘળી વાત સાંભળી લીધી અને તુરતજ ઘોડા મંગાવ્યા. આ ત્રાસ દાયક બનાવથી તેને એટલો જીરસો ચડ્યો હતો કે તે કાંઈ પણ મુશ્કેલી વિના ઘોડા ઉપર સવાર થયો. હાલખર્ટે ડુંગર અને નદીનાળામાં ચાલવાનું હતું તેથી તે પોતાને સાડ ઘોડું લાવેલ નહિ હતો, પણ તેણે પેલા બહાદુર સીપાઈને ખોથવેડ ગામ સુધી અમીરેની સાથે જવા ભલામણ કરી તથા પેટ્ટી લોદાની પેટ્ટી જે વોલ્ફેસ પોતાના જીવની પેટે સાચવતો હતો તે તેને સોંપી, અને વોલ્ફેસ આવી તે પાછી છે ત્યાં સુધી ધણા જતનથી સાચવવા અમીરને બલામણ કરી.

સીપાઈએ જોયું કે આ કુટ ઘોળરી પેટ્ટી સાડ હેસલરીજ એક્સર્સલી શહેર ઉપર ચઢાઈ લઈ આવ્યો હતો. અમીરના પુછવાથી તેણે સઘળી હકીકત રહી સંભળાવી કે ન્યારે સરગીલખર્ટ હેબલડનનું લશ્કર એક્સર્સલીની શોધ કરી લેનાર્કે પાંચ આખું તારે ડગલાસ દાસજમાંથી

એક સરદારે આવી હેસલરીજને ખમર કદા કે એક રકોટ સરદાર ત્યાંથી દ્રવ્યની મોટી પેટી ભરી ઉપાડી ગયો છે. હેસલરીજના ભત્રીજાનું ખુન થયું તે જગોએથી વોલેસની તરવારનું મીયાન મળી આવવાથી એ સરદાર કોઈજ નહિ પણ વોલેસ હશે એવું ધારી તેના ઉપર પોતાના ભત્રીજાનું વેર લેવા તથા પેલો ખનનનો લેવાના લોભથી હેસલરીજ લશ્કર લઈ એલર્સલી ઉપર આવ્યો. રસ્તામાં તેને ખમર મળ્યા કે વોલેસ તથા પેલો ધાવજ થએલ માણસ વીગેરે સૌ ઘરમાં બરાબર છે તેથી તેણે ઘર ઉપર છાપો માર્યો, પણ ખનનનો અગર તમે કોઈ ત્યાં નહીં મળવાથી તેણે પોતાનો માનસી ખવાસ ઊડી એક નિરપરાધી અખજાને વગર વાંકે ઘાતકીપણે મારી નાખી.

લોડમોરે વિચાર ક્યો કે પૈસા સાથે વોલેસ તેનું આટલું જતન કરે નહીં, પણ તેને વિશ્વાસ ઉપર કોઈએ ચીજ સોંપી હશે.

હાલખર્ટે કહ્યું “ખરેખર એમજ છે. કારણ તેણે પોતાની જીનિ જીવની પેટે તે પેટી સાચવવા બલામણ કરી હતી; માટે આપ પણ એવા કારણથી તેનું રક્ષણ કરો.

ગ્રીન્સ બાઈએ અમીરની સાથે જવા ખુશી ખતાવી. અને હાલખર્ટની પાસે ઘરમાંથી એક રકોટનો ડગલો તથા ટોપી મંગાવ્યાં. જ્યારે તે લુગડાં પહેરતો હતો ત્યારે હાલખર્ટ એક લોહીથી ખરડાએલી તલવાર સાથું નિહાળીને જોતો હતો તે જોઈ અમીરે પુછ્યું કે એ તલવાર કોની છે?

હાલખર્ટે જવાબ આપ્યો “આ તલવાર ઉપર મારી શંકાણીનું લેહી છે. આરડામાં તેણીના શબ પાસે તે પડી હતી અને હું મારા શેઠને તે જઈ ખતાવીશ. કારણ તેણીના લોહીનું એક ટીપુ પણ તેને ઘણું વહાલું હતું, તો

આ તલવાર ઉપર તો ઘણું લોહી ચોટેલું છે.” એમ કહી તે રડી પડ્યો.

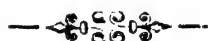
લોડમારે ઘોડા ઉપર બેસતાં કહ્યું “ઈંગ્લાંડને હવે વધારે ખર્ચ પડશે. લાવો તે પેટ્રી હું મારા પલાણુ સાથે ખાંધી લઈશ. આ પેટ્રીનો તથા મારો ખર્ચાવ કરનારનો ખર્ચો હું ગમે તેટલું પેટ્રીનું જતન કરીશ પણ વળનાર નથી.”

પેલો ઇંગ્લેન્ડ સીપાર્ઈ તેના ઘોડા ઉપર સવારે થયો અને હાલમર્ટ બોથવેલડાસલ તરફ જવાના રસ્તા ઉપરનું ખારણું ઉઘાડ્યું. લોડમારે પોતાના ગજવામાંથી એક સોનાનું બુગલ કાઢી હાલમર્ટને કહ્યું “તારા શેઠને આ નિશાની દાખલ આપજે અને કહેજે કે ન્યારે માફે કામ પડે ત્યારે ગમે તે માણસ સાથે તું આ નિશાની મોકલીશ તો હું આવી હાજર થઈશ. હું હાલ બોથવેલ જાઉં છું અને તું તેને લઈ ત્યાં આવજે. તે આવી મારા ઘરમાં રહેશે તો હું બહુ રાજી થઈશ, કારણ અમારી દોસ્તી હવે મરતાં સુધી છુટે તેમ નથી.”

હાલમર્ટ બુગલ લીધું અને અમીરનો સંદેસો ખરાબર પોતાના શેઠને કહેવાનું વચન આપી આ બંને બહા આ દમીઓનું રક્ષણ કરવા તેણે પ્રમથરના સ્તુતી કરી, થોડી વારમાં તેઓ દ્રષ્ટીથી દુર થયા, તેમજ તેઓના ઘોડાની ખરીઓનો અવાજ આવતો હતો તે પણ બંધ પડ્યો.

હાલમર્ટ ઈચ્છા હાથ કરી બોલ્યો “આ જગો જે એક વખત ઘણી રમણીય લાગતી હતી તેમાં હાલ હું એકલો રહ્યો છું. કોઈ પણ મનુષ્યનો અગર બીજો અવાજ મારે કાને પડતો નથી. અરે બોલેસ ! તારું ઘરખારે ઉજડ વેરાન જેવું થઈ ગયું છે, અને હુંજ આ માડા સમાચાર તને કહેવા સાર આવું છું.” આમ બોલી તે પોતાની એ-

કાંત મુસાફરીમાં આગળ ચાલ્યો. રસ્તામાં તેને કોઈ ઇંચેજ અગર સ્કોટ નજરે પડ્યો નહિ. ગઈ રાત્રીના માઠા બનાવથી પડોસના ઝૂપડામાં રહેનારા ગરીબ માણસો બીકથી આસપાસની ડુંગરોની ગાળીમાં જઈ છુપાઈ રહ્યા હતા. અને સઘળું શાંત થયે પોતપોતાના ઘરમાં પાછા આવવાની રાહ જોતા હતા. હાલમાં એતરફ પોતાની નજર કરી પણ કોઈ જગોએ મનુષ્યનું રહેઠાણ હોય એવું તેના જવામાં આવ્યું નહિ. સઘળું નિસ્તેજ અને ઉજડ તેને જણાયું. પોતાના દેશને આમ ઉજડ થઈ ગયેલો જોઈ તેણે ઊંડો નિઃસ્વાસ મુક્યો અને પેલી ધોળારી તલવાર તથા અમીરનાં બુગલને તેણે પોતાના ડગલામાં સંતાડ્યાં. અને એક મજબૂત લાકડી પોતાના હાથમાં રાખી ડુંગરોમાં આગળ ચાલવા લાગ્યો. કોરીલેનતા ઊંડા કોતરમાં જવાનો રસ્તો બહુ વિકટ હતો. કોઈ પણ કેડી અગર રસ્તો ત્યાં જણાતો નહતો અને ગરીબ ખિચારા ઘરેડા માણસના ઉઘાડા પગમાં કાંટા તથા અણીદાર પથ્થરો વાગતા હતા.

પ્રકરણ ૪ થું.

કોરીલીન.

આવી વિકટ જગામાં ઘણો વખત ચાલવાથી બોલેસના ઘરનો આ નિમકહઝાઝ નોકરે અત્યંત થાકી ગયો, અને એક ઊંચી ટેકરી ઉપર વિસામો લેવાસાફ બેઠો. મધ્યાતનાં ઉજળ કીર્ણ આ વખત આ ટેકરી ઉપર પડતાં હતાં તેથી પોતે ઝાડને છાંયે બેઠો અને રસ્તામાંથી વીંછી લીધેલાં એડાં ચણીયાંઓ તથા પાણી પી તેણે નારસ્તો કર્યો. અગર જો આટલા જુજ નારસ્તાથી તે ધ-

રાયો નહીં, પરંતુ, એટલું પણ મળી આવ્યું તેને સારું તેણે પરમેશ્વરનો ઉપકાર માન્યો, અને અરધી કલાક વિસામો લઈ તે પાછો પોતાને રસ્તે આગળ ચાલ્યો.

જેમ જેમ તે આગળ ચાલવા લાગ્યો તેમ તેમ રસ્તો વધારેને વધારે વિકટ તથા બયાનક થતો ગયો. ધીમ ઝાડીમાં કેટલોક વખત ચાલવા પછી એક મોટાં નાળાંની પાસે તે આવી પોહોચ્યો, એવામાં આકાશમાં એકાએક વાદળાં થઈ આવી સપ્ત વરસાદ વરસવા લાગ્યો તથા વીજળીના કડાકા થવા લાગ્યા. નાળામાં પાણી ઘણું વધારે થતું જોઈ હાલખટ્ટને બીક લાગવા માંડી પણ હીંમત લાવી તે આગળ ચાલ્યો, અને અત્યંત મુસીબત વેઠી છેવટ કોરીલેનની યુક્ત પાસે આવી પોહોચ્યો. વોલેસે પણ તેને ત્યાં આવવાસાર અત્સારેનો વખત આપેલો હતો તેથી તેણે પોતાનું બુગલ વગાડી થોડે આપેલી નિશાની તેણે બુગલમાં ગાવા માંડી. આ કવિતા જ્યારે મેરીયન વાડીમાં હોય ત્યારે તેને ઘરમાં બોલાવવા સારું વોલેસે હંમેશા બુગલમાં ગાતો. તેના ઘરડા અવાજથી બુગલ ખરાબર વાગ્યું નહીં, તોપણ, વોલેસે જેવા ચતુર નરના કાન ઉપર એ અવાજ પુરત પડ્યો અને તે નદી ઓળંગી પુરત હાલખટ્ટની પાસે આવી ઉભો.

આ દુનીયામાં પોતાની વહાલામાં વહાલી ઓળની ખબર અંતર મેળવવા સારું અતી હર્ષથી તે પેલા ચાકરને ખાથમાં લઈ મળ્યો અને પછી પુછ્યું “મારા નિમકહ-લાલ નોકર, મારી વહાલી મેરીયનની શી ખબર છે ?”

પેલા દુખી ચાકરે જવાબ દીધો “હું બહુ યાકી ગયો છું માટે મને તમારા નિર્ભય રહેઠાણમાં પ્રથમ લઈ જાઓ અને ત્યાં હું તમને સઘળી હકીકત કહી સંભળાવીશ.”

વોલેસે જાણ્યું કે પોતાનો જીવો નોકર ખરેખર યાકી ગયો હતો; કારણ, પોતે સારી રીતે જાણતો હતો કે મારે રહેવાની જગોએ આવવાનો રસ્તો ઘણો વિકટ અને ભય ભરેલો છે. વળી જ્યારે વરસાદનું તોફાન થયેલ ત્યારે પણ તે પોતાની ગુફામાં બેઠો બેઠો પોતાના વિશ્વાસુ નોકરને રસ્તામાં કેવું દુઃખ તે તોફાનથી થશે તેનો તેણે વિચાર કર્યો હતો. હાલખર્ટના એહેરા ઉપરની ફીકાશ તથા દીલગીરી જોઈ તેને જરા ચિંતા ઉત્પન્ન થઈ હતી, પણ ઉપરના સમજા બનાવો ધ્યાનમાં લીધાથી એ ચિંતા દૂર થઈ.

આ ધરડા માણસને પોતાના હાથનો ટેકો આપી વોલેસે ઘણી સંભાળથી તેને નાળાના કાંઠાસુધી લઈ ગયો, અને ત્યાંથી તેને પોતાના હાથમાં ઉંચકી લઈ તે પાણીમાં પડ્યો, અને પોતાને રહેવાની ગુફામાં ગયો. હાલખર્ટનું ગળું સુકાઈ ગયું હતું તેથી તેણે જરા પાણી પીધું અને જરા હુંશીયારીમાં આવવાથી તેણે પોતાના શેઠની સામુંજીયું.

વોલેસે કહ્યું “હાલખર્ટ, મારી વહાલી મેરીયનના ખખર કહેવા સારું કેમ હવે તું શકિતવાન છે?”

હાલખર્ટ પોતાના શેઠનો આનંદી એહેરો જોઈ પોતાના તરફના માઠા સમાચારથી તેને નારાજ નહીં કરવાના વિચારથી તેણે સવાલનો પાધરો જવાબ નહીં આપ્યો પણ કહ્યું “મેં તમારા પરોણાને નિર્ભય જગોએ મોકલાવેલ છે તથા પેલી લોહાની પેટીને પણ તેની સાથે બાંધેલ મોકલાવી છે.”

વોલેસે પૂછ્યું “શું ! આપણે ભુલ આપી હતી? જ્યારે આપણે કુવામાં જીયું ત્યારે એ અમીર મરી ગયેલો નહીં હતો? “હાલખર્ટ એ વીથેની ના પાડી પેલા અમીર વીથેનો હેવાલ આપવા માંડ્યો પરંતુ વોલેસે વચે બોલી ઉ-

હ્યો—“પણ હાલખર્ટ, મારી સ્ત્રીના ખખર તું કેમ મને કહેતો નથી? તેની પેહેલાં બીજના ખખર તું શા વારતે મને કહે છે? તું જાણે છે કે તેની સહીસલામતીમાં મારે આ દુનિયા ઉપરનું સર્વ સુખ રહેલું છે !”

અત્યંત દુઃખથી પોતાના ઘુંટણીયા ઉપર પડી હાલખર્ટ જવાબ આપ્યો “અરે મારા વહાલા સરદાર! મારી શે-ઢાણી એક નિર્ભય જગોએ ખેડી ખેડી તમને યાદ કરે છે. તે પરમેશ્વરના તપ્ત પાસે પોતાના વહાલા વોલેસ સાફ રતુતી કરે છે.”

વોલેસે જરા ગભરાઈને પુછ્યું “હાલખર્ટ! તું શું કહે છે? મારી મેરીયન! બોલ!—મને જલદી કહી દે કે તે જીવે છે કે નહીં!”

હાલખર્ટ જવાબ દીધો “સ્વર્ગમાં તે જીવે છે?”

હાલખર્ટના સુખમાંથી આવા દુઃખદાયક ખખર સાંભળી વોલેસે પોતાનો ચેહેરો ખે હાથથી ઢાંક્યો, અને એક મોટી ચોસ પાડી તે જમીન ઉપર પડ્યો. પોતાના દુઃખથી તેની વહાલી સ્ત્રીને કસુવાવડ થઈ હશે અને તેથી કદાચ તેનો તથા તેનાં વહાલાં બન્નાનો કાળ થયો હશે એવા દુઃખ દાયક વિચારો મનમાં આવી વોલેસને દુખી કરવા લાગ્યા. તેની આંખોની આસપાસ અંધારી વળી ગઈ. ચૈતન્ય તેના શરીરમાંથી જવા લાગ્યું. આથી પોતે ખુસી થવા લાગ્યો કે મારો આત્મા થોડીવારમાં તેણીનાં ભિગો થશે.

હાલખર્ટ પોતાનું બોલવું જારી રાખ્યું “મરતી વખત તેણીએ તમારે સાફ પરમેશ્વરની પ્રાર્થના કરી હતી, અને જ્યારે તેના અમર આત્માએ તેણીના જખમી થએલા શરીરનો ત્યાગ કર્યો ત્યારે મરતી વખતના તેના છેલા શબ્દો “મારા વોલેસ!” એવા હતા.

આ માઠા સમાચાર સાંભળતાંજ વોલેસ એક મોટી જીમ પાડી બેઠાકળો એકાએક ઉભો થયો, અને આખો ગુફા તેના અવાજથી ગાજી રહી. હાલખર્ટ તેને પગે વળગી પડ્યો. તેના ફોટેલા ડોળા અને વિકાળ ચેહરાથી તે જરા બીહીનો, પણ હીમત લાવી કહ્યું “મારા સરદાર, તું માંડે સાંભળ. તારી સ્ત્રી જે આ વખત આપણી આસપાસ ધધરી દૂત તરીકે ઉભી હશે તેની ખાતર હું જે કહું તે મેહેરખાની કરી સાંભળ.”

વોલેસ ગાબરો બની આસપાસ જોવા લાગ્યો અને બેબાનમાં તે હાલખર્ટનો હાથ પકડી બોલ્યો “મારી વહાલી મેરીયન મારી પાસે છે ! અરે તારા અમર આત્મા ! અરે મારી મરણ પામેલી સ્ત્રી ! દુનીયામાં અવતર્યા વીનાતું માંડે કુમળું બચ્ચું ! અરે એ જખમો તેને કોણે કર્યા ! બોલ, તેના પવિત્ર શરીર ઉપર હાથ ઉગામવાની કોણે હીમત ધરી !”

હાલખર્ટ જવાબ દીધો “લેનાર્ક શહેરના હાકેમે.”

તેના ફાટી ગયેલા ડોળાથી જાણે તે ગાંડો બની ગયો હોય એમ તેણે જીરુસાથી પુછ્યું “કેમ ? શા વાસ્તે ? મારી સ્ત્રી ! મારી સ્ત્રી ! તેણે શું તેનું બગાડ્યું હતું ?”

હાલખર્ટ કહ્યું “એક ઘાતકી મનુષ્યની ટોળી સાથે તે આવ્યો, અને મારી શેડાણીને તેનો જીવ લેવાની ધારતી બતાવી તમે, અર્લમાર, તથા પેલી ખજનાની પેટી ક્યાં સંતાડીછે તે જલદી બતાવવા ફરમાવ્યું. મારી શેડાણીએ તેને જવાબ નહોં આપ્યો તેથી નાખુશ થઈ તેણે પોતાની તલવાર એ બાઈની છાતીમાં મારી. બીજો ઘા તે મારવા જતો હતો એવામાં મને જે માણસોએ પકડી રાખ્યો હતો તેમનાથી છુટો થઈ હું તેની છાતી વચ્ચે પડ્યો. પણ

આ સઘળું કરવા છતાં તેણીનો ખચાવ થયો નહીં. પેલા ફુટની તલવારે તેણીનું હૃદય વીંધી નાંખેલું હતું.”

વોલેસ બોલી ઉઠ્યો “બલા બગવાન ! તું આ મુનની હકીકત સાંભળેછે કે ?” તેણે પોતાના બે હાથ ઊંચા કર્યા, પછી આંખો વીંચી ઘુટણીએ પડી તેણે સ્તુતી કરી “હે અદ્ભુત ઇનસાફી પીતા ! તારો ન્યાય આ દુનીયામાં ખસાડવાની મને સત્તા આપ ! આ પવિત્ર સ્ત્રીના મુનનું મને વેર લેવાદે, અને પછી મને તારી છાંયામાં ખસીલે !”

દ્રઢ મન કરી વોલેસને ઉડતો જોઈ હાલખટું કહ્યું “મારા દયાળુ સરદાર, તે ઘોળરી તલવાર આ રહી; તેના ઉપરનું લોહી એ પવિત્ર આત્માનું છે, અને હું તે તારે સાંકે આંહી લાવ્યો છું.”

વોલેસે તલવાર પોતાના હાથમાં લીધી, તેના તરફ તેણે તાકીને જોયું અને પછી હાથ લગાડ્યો, અને ગાંડા માણસની માફક તેને મુંઘન કરવા લાગ્યો. તલવાર હજી મુકાણી નહીં હોવાથી તેના હોઠ લોહીવાળા થયા, તેણે કહ્યું “ઝેરીયન ! ઝેરીયન ! શું તારા લોહીથી મારા હોઠ ખરડાયા છે ?” થોડીવાર તે ઘોળરી તલવાર પોતાના કપાળ સાથે અડકાડી ઉભો રહ્યો, અને પછી જરા મોહો મલકાવો તે બોલ્યો “હે મારા પ્રાણથી પણ અધિક સ્ત્રી ! જ્યાંસુધી હું આ તલવારને તારા મારનારના લોહીમાં રગદોળીશ નહીં ત્યાંસુધી હું તેને મારા હાથમાંથી છોડીશ નહીં.”

હાલખટું તેના આવા વિચિત્ર દેખાવથી બીહીને પુછ્યું “મારા સરદાર, તારો શો ઇરાદો છે ? તું શું કરી શકે એમ છે ? તું એકલ પડે ?” —

“હું એકલો નથી—પરમેશ્વર મારી મદદે છે. હું તેનું

વેર લઈશ. જીલમગારો, હવે સમાલો ! હું તમારો નાશ કરવા આપું છું. આમ કહી તે એકદમ નાઠો અને સામેના ટેકરી ઉપર ચડી ગયો. પણ એવામાં હાલખર્ટના ચોસ તેણે સાંભળી. તેને જ્ઞાન આપ્યું અને ફરી પોતાના વિશ્વાસુ ચાકર પાસે આવી તેને શાંત ચિત્તથી ખૂબ હીંમત આપી. “હું તને આ એકાન્ત સ્થળમાંથી સામેના ડુંગરો ન્યાં એલર્સજીના ભરવાડો પોતાનાં ઘેરોને ચારેછે ત્યાં લઈ જઈશ. અને બોથેવેલ કાસલ આવવાની તારામાં શક્તિ આવે ત્યાંસુધી તું ત્યાં રહેજે. લોર્ડમાર મારી આતર તારૂં રક્ષણ કરશે.”

હાલખર્ટને પેલું બ્યુગલ યાદ આપ્યું એટલે તે વોલેસને આપી અર્લમારનો સંદેશો કહ્યો, તથા બ્યુગલ પોહોચ્યાની કાંઈ નિશાની તેણે વોલેસ પાસેથી માગી “મારા વહાલા સેંક, તારા કીમતી વાળની એક લટ આપીશ તો તે પણ ખસ થશે.”

વોલેસે ટોપી ઉતારી પોતાના સુશોભિત વાળ છુટા કરી કહ્યું “આ ઘોઘરી તલવારથી કાપીને હું તને મારા વાળ આપું છું ! હાલખર્ટ ફરી છાતીફાટ રોવા લાગ્યો, કારણ તેને સાંભરી આપ્યું કે મારી વહાલી શેઠાણી મેરીયન આ મુંદર વાળથી કેવો ખુસ થઈ તેને ઝાળતી તથા પોતાના સુશોભિત આંગળીઓ સાથે ખુસીમાં આવી એ વાળને વીંટળાવી રમત ગમત કરતી હતી.” આ ખુદા માણસને હીબકાં ખાતો જોઈ વોલેસ તેના વિચાર સમજી ગયો. તેણે કહ્યું “હાલખર્ટ, એવો વખત હવે આવવાનો નથી.” એવું કહી તેણે પોતાના વાળનો ગુચ્છો પેલી તલવારથી કાપી આપ્યો.

તેણે કહ્યું “મેરીયન, તારા જોહીનો સ્પર્શ આ વાળને

થયોછે ! અને તારા ખુનીઓના લોહીથી મારા માથાના દરેક વાળ હું રંગીશ. પેલા વાળની લટ બનાવી તેણે કહ્યું “લે, હાલખર્ટ. આ લટ અર્ધમારને આપજે, અને કહેજે કે આ વાળ સિવાય વિલિપ્ત વોલેસને ફરી તે જ્નેનાર નથી. જ્ને હું લડાઈમાં મરાજી તો આ નિશાની સામું જ્નેવા તેને કહેજે, તથા મારા નુકશાનથી આખા રોકોટલંડ દેશને માથે વિપત્તિઓ આવો પડશે; અને યાદ રાખજો કે પરમેશ્વર સ્વદેશભિમાનીઓની મદદે આવેછે. જ્ને આ વિચાર પ્રમાણે તે વર્તશે તો રોકોટલંડ હજી પણ કોઈ વખત પાછું સ્વતંત્ર થશે.”

હાલખર્ટ પેલી વાળની લટ પોતાના ગળવામાં મુકી, અને ફરીથી પોતાના સરદારને બોથવેલ કાસલમાં પોતાની સાથે આવવા આજીજી કરી. પેલા ભલા અમીરની દોસ્તીથી તેને કેટલો દીલાસો મળશે એ વાત બહુ તેને સમજાવી.

વોલેસે કહ્યું “જ્ને તે ખરા સ્નેહથી મને ચહાતો હશે તો તે મારી ખાતર તારી સંભાળ લેશે. મને દીલાસો તેના કરતાં વધારે શક્તિમાન તરફથી (ઇશ્વરથી) મળવો જોઈએ; અને તે મહાન શક્તિ મને જ્યાં દોરી જશે ત્યાં હું જઈશ. જ્ને હું જીવતો રહીશ તો તું મને ફરી મળવા પામીશ. પણ હવે સવાર પડવા આવી છે, માટે આપણે જુદા પડવું જોઈએ. સૂઈ ઉઘતાં પેહેલાં હેસલરીજ ઠેકાણે પડી જવો જોઈએ (મરી જવો જોઈએ).”

એમ કહી ખંને ચાલતા થયા. વોલેસે જરા ઉતાવળથી ચાલવા લાગ્યો, અને હાલખર્ટ ધીમે ધીમે તેની પાછળ ચાલતો હતો.

અતિ ભયાનક અને વિકટ ચડઉતરે કરતાં તેઓ ડુંગરાની ગાળીમાં આગળ ચાલ્યા; અને થોડીવારમાં પો-

તાની ધારેલી જગોએ આવી પોહોચ્યા. પોલેસ એક જગ્યા
ટેકરી ઉપર ચડી ગયો અને ત્યાંથી પોતાનું બુગલ વગાડ્યું.

જે દીવસથી સ્કોટલેંડે પોતાનું નિશાન એડવર્ડ આગળ
નમાવ્યું હતું તે દિવસથી લોકોના કાન ઉપર આ પોતા-
નાં વહાલાં બુગલનો અવાજ નહીં સંભળાએલ હોવાથી
થોડીવારમાં ટેકરી માણસોથી ભરાઈ જવા લાગી. પુરૂષો
પર્યતોની યુદ્ધમાંથી તથા સ્ત્રીઓ પોતાનાં નાહાનાં બા-
ળકોને લઈ એકદમ દોડી આવ્યાં, અને જોવા લાગ્યાં કે
તેઓને અતિ પ્રીય એવો આ સુંદર અવાજ ક્યાંથી આ
વતો હતો. પોતાના દેશને છોડાવનાર એક નવા ફીરસ્તા
તરીકે પોલેસ ટેકરી ઉપર ઊભો હતો. તેનો લાંબો ઝાંખો
હવામાં ઉડતો હતો. તેના ચળકતા સોનેરી વાળ ક્ષિતીજ-
માંથી નિકળતાં સૂર્યનારાયણનાં કીર્ણો સાથે જાણે મળી
ગયા હોય એમ હવામાં ઉડતા હતા. પોલેસે આંખ જોઈ
કરી જોયું તો સઘળી ટેકરી બાજાં અને તલવારના ઝખકા-
રાથી ભરેલા હથીયારખંધ માણસોથી ભરાઈ ગયેલી હતી.

પેલી નાથવંત તલવાર જે આ વખત સૂર્યનાં કીર્ણો
પડવાથી એક મસાલ જેવી ચળકતી હતી તે હવાથી પો-
લેસે કહ્યું “હે બહાદુર સ્કોટ લોકો, તમે ધૂધરી પ્રેરણા
સામુ જીએ! હું તમને વેર લેવા સારૂ તેડવા આવ્યો છું.
હું તમને કહેવા આવ્યો છું કે તમારી વહાલામાં વહાલી
સ્ત્રીઓ તથા તેમનાં નિર્દોશ બાળકોનો વધ કરવા સારૂ ઇં-
ગ્રેજ લોકોએ પોતાની તલવાર ઉઘાડી છે, અને નાહાનાં
મોટાં ગમે તેવાં નિર્દોષ માણસોને પણ તેઓએ મારી
નાંખવા માંડ્યાં છે. આ તલવારથી ગઈ રાત્રીએ લેનાર્ક-
ના હાકેમ હેસલરીજે મારા ઘરમાં આવી મારી સ્ત્રીને
કતલ કરી નાંખી છે!”

દરેક મનુષ્યના મોંમાંથી એક ઘાતકી ઓસ નિકળી જો-
યી વોલેસ બોલતો અટક્યો. એક તરફથી પુરૂષ વર્ગ જુમ
પાડવા લાગ્યો કે “વેર હ્યો ! વેર હ્યો !” અને બીજી ત
રફથી સઘળી એકઠી થયેલી સ્ત્રીઓએ જુમરાણ મચાવી
મુક્યું કે “એલર્સલીના ભણી રાણીના મોતને માટે દીલ-
ગીરી ! દીલગીરી !”

વોલેસ પોતાના બહાદુર સ્વદેશીઓ વચે ટેકરી ઉપરથી
કદી પડ્યો અને કહ્યું “ચાલો મારી પછવાડે, આપણે તે-
ઓનો સંહાર કરીએ.”

એક જુઠા માણસે આગળ આવી કહ્યું “અમને આ-
ગળ ચલાવ ! લોર્ડ ગામ આગળની લડાઈમાં મેં આ
તલવાર ઉઘાડી હતી તે વખતે ‘જીવ અને અલેક્ઝાંડર’
એવા વિજયના શબ્દો હતા, પણ આ વખતે ‘મોત અને
લેડી મેરીયન એવા શબ્દો આપણા મોંમાંથી નિકળશે.”

દરેક જણ એક સાથે બોલી ઉઠ્યા “મોત અને લેડી-
વોલેસ.” દરેકે પોતપોતાની તલવાર મીયાનમાંથી બહાર
કાઢી, અને બીજા ખેડુત હતા તેઓએ પોતાના હાથમાં
ક્રોશ-કોદાળી-ફરશી-દાતરડું વીગેરે જે આબ્યું તે લઈ
તેયાર થયા.

સાઠ ચુનંદા શખસો આ વખત પોતાના સરદારની પાસે
આવી ઉભા રહ્યા. વોલેસ જેનું અંતઃકરણ પોતાની
વહાલી મેરીયનનું નામ સાંભળતાંજ ખરેં જોવું ઠંડુ
ગાર થઈ ગયું હતું તેણે પોતાની તલવાર ખુમ જોરથી પ-
કડી અને બોલ્યો “આજ ક્ષણથી સ્કોટલેન્ડ સ્વતંત્ર થયું
છે, અગર તેમ નહિ થાય તો વોલેસ કદી પાછો આવ-
નાર નથી ! પોતાની પીછાં વાળી ટોપી માથે મુકી માણ-
સો તરફ જોઈ તેણે કહ્યું “ મારા નિમકહલાલ મિત્રો,

તમારા આપદાદા જેવા શુરવીર હતા તેવા તમે આ વખત શુરવીર થાઓ, અને જે સ્વતંત્રતા માટે તેઓએ પોતાના પ્રાણનું બળીદાન આપ્યું છે તેજ સ્વતંત્રતા લેવા સારું આજ આપણે જઈએ છીએ. ચંદ્રમા આથમશે નહિ તે પેહેલાં તો લેનારૂંના જીવમી હાથેમને આપણે તેના લોહીમાં રંગદોળશું. ”

“મોત અને લેડીવોલેસ ” એજ અવાજ ફરી ચોતરફથી જોસખંધ જવાબ તરીકે થવા માંડ્યો.

વોલેસ ડુંગરોમાં આગળ ચાલવા લાગ્યો. તેના બહાદુર ગામડીઆઓ તેની પછવાડે આગળ ચાલવા માંડ્યા, અને જેમ જુખ્યા વિકાળ સિંહ પોતાના શિકાર ઉપર દોડે છે તેમ રસ્તાની મુસાખત પેઠતાં તેઓ ડુંગરમાંની એક ટુંકી કેડી તરફ આગળ ચાલવા લાગ્યા.

— ❧❧❧❧❧❧ —

પ્રકરણ ૫ મું.

લેનાર્ક કાસલ.

ખરાંઓ અને ઘરડાં માણસો જોયો આ લડાઈમાં ભાગ લેવા લાયક નહોતાં તેઓ હાલખર્ચની આસપાસ ટોળું વળી ઊભાં, તથા આ બયાનક બનાવ શી રીતે બન્યો એ વિશેનો ખુલાસો સાંભળવા લાગ્યા.

તેની વાત સાંભળી ત્યારે ઘણા લોકો રોવા લાગ્યાં. કોઈ પણ સાંભળનારને તેના કહેવાની અસર થયા વિના રહી નહિ. સઘળાં માણસોએ ગરીમ દયાળુ મેરીયનના પરોપકારનો લાભ લીધેલો હતો. તેઓ જ્યારે જ્યારે માંદાં પડતાં ત્યારે ત્યારે તેણી તેઓના બિચાના પાસે આવી ખરાત કરતી. તેઓ દીલગીરીમાં હોય ત્યારે તેણી તેમને

દીક્ષાસો આપતી, તથા જ્યારે કોઈ માંડુ પડતું ત્યારે બિ-
છાના પાસે આવી તે સુખ આપતી; તથા ત્રીશુળ બ-
તાવી તેમને મરતી વખત ઈશ્વર ઉપર આધારે રાખવા
બલામણુ કરતી. કેટલાક તેને આસીરવાદ આપવા સાર
સાજી થયા હતા, અને કેટલાક તેના સદગુણનાં વખાણ
કર્યા સાર મૃતગર્ભમાં ગયા હતા.

આ વખતે એક જુવાન સ્ત્રી પોતાની આંખમાં આંસુ
લાવી બોલી “અરે, શું તે બાઈ મરી ગઈ? શું એ બહી
પરોપકારી સ્ત્રીએ કબરમાં પોતાનો વાસ કર્યો? અફસોસ!
તેણેજ મને આ મારાં નાનાં બચ્ચાંને જન્મ આપવા સાર
એક ઓરડી આપી હતી. જ્યારે ઇંગ્રેજ લોકોએ મારા
બાપને મારી નાખ્યો, અને અમને ઘરમાંથી કાઢી
મુકાબાં, ત્યારે મારી ઘરડી અનાથ માને તથા મારા જ-
ખમી થયેલા ભરથારને તેણીએ રહેવા સાર ઘરબાર
આપ્યાં હતાં. અરે! તેનું વેર લેવા સાર મેં મારા ધણો-
ને મોકલ્યો એ બહુ સાર કર્યું.”

રાત્રી ઘણી જવાથી હાલર્ટ પેલી બહી સ્ત્રી સાથે તેને
ઘેર ગયો, અને તેણીનો ભરથાર જે હાલ વોલેસ સાથે
લડવા ગયો હતો તેના ખાલી પડેલા બિછાના ઉપર સુતો.
બીજાં લોકો પોતપોતાના ઘરમાં ગયાં. અને કુકત પેલી
સ્ત્રી તથા બીજી કેટલીક સ્ત્રીઓ આખી રાત બેસી વખત
ગુજારવા લાગ્યાં.

વોલેસ અને તેનું નાનું લશ્કરે ઝડપથી આગળ આ-
લવું હતું. મધ્ય રાત્રીનો સમય થયો ત્યારે તેઓ એલર્સ-
લીની ખીણ પાસે આવી પહોંચ્યા, ત્યાં તેની વહાલી મે-
રીયનને ડાટેલી હતી. વોલેસ તે જગો જોવા સાર ત્યાં ગયો.

પણ એવામાં એક ઇંગ્રેજ બકતરવાજો સીપાઈ ત્યાંથી

જતો નજરે પડ્યો. તેને વોલેસના માણસોએ પકડ્યો. એક સ્કોટ તેના ટુકડેટુકડા કરેલા જતો હતો એવામાં વોલેસે તેને અટકાવ્યો. તેણે કહ્યું “અરે સ્કોટ સખ્તર ! અંગ્રેજ લોકોની માફક એક નિરાધાર માણસને આપણાથી કેમ મરાય. આ માણસ પાસે તેનો બચાવ કરેલા સાથે તબવારે પણ નથી.”

પેલો સ્કોટ પોતાના સરદારના ફરમાનને તાથે થયો. પણ પેલો સીપાઈ વોલેસનો અવાજ સાંભળી બોલી બેઠ્યો “આતો મારો સેઠ છે ! બીજી વખત સરવીલી-યમ વોલેસે મારી જીંદગી બચાવી.”

વોલેસે પુછ્યું “તું કોણ છે ? તારા માથાપરની ટોપી ઉપરથી તું મારો મિત્ર હોય એમ જણાતું નથી.”

પેલા માણસે જવાબ દીધો “હું તમારો નિમકહલાલ નોકર ડુગાહડ હું, જેને હેસલરીજના ધામાંથી તારા બહાર હાથે એકવાર બચાવ્યો છે.”

“આ બકતર તેને ક્યાંથી મળ્યું તે પુછવાનો હાલ મને વખત નથી પણ જો તું એક ખરો સ્કોટ હોય તો તે બકતર ફેંકી દઈ મારી સાથે ચાલ.”

તેણે કહ્યું “મારા સરદાર, આપણે એલર્સલી જવું નહીં, કારણ, લેનાર્કના હાકેમે એ શહેર લુંટી લઈ જ-મોનદોસ્ત કરી નાખ્યું છે.”

વોલેસ જોરથી પોતાની છાતી કુટી બોલ્યો “શું તારે મારી વહાલી સ્ત્રીના મુડદાને પણ હું જોવા નહીં પામું ? હે અતૃપ્ત રાક્ષસ !”

સીપાઈએ કહ્યું “તે આપણા દેશનો કદો રીપ છે, માટે શુરવીર સરદાર આપણા કુખી દેશની ખાતર તમો જલદી આગળ ચાલો !”

વોલેસે ટેકરી ઉપર ચડી પોતાનું એલર્સલી જોયું તો ત્યાં તેનું ઘર દેખાણું નહીં, અને તમામ જગોએ રાખ સિવાય બીજું કંઈ નજરે પડ્યું નહીં. આ કમકમાટ દેખાવ નહીં જોઈ શકવાથી તે જલદી લેનાર્ક તરફ આગળ ચાલ્યો.

વીજળીના જેવી ઝડપથી તેનું નાનું સૈન્ય લેનાર્કના કીલા પાસેની ખાઈ આગળ આવી પોહોચ્યું. વોલેસ તુરત ખાઈ ટપી ગયો, અને સઘળું લશ્કર તેની પછવાડે લેનાર્કના ઉત્તર તરફના દરવાજા આગળ આવી પેહેરે-ગીરો ઉપર તુટી પડ્યું.

પેહેરનો હાકેમ પણ આંહી સુતો હતો. પેહેરેગીરોને કતલ કરી એવડું વેર લેવાસાથે વોલેસ આગળ ચાલ્યો. તેની પછવાડે લડાઈની યુદ્ધ તેના માણસો પાડતા આવતા હતા તેથી દુશ્મનના સીપાઈએ અરધી ઊંઘતી જાગતી હાલતમાં તથા પુરાં હુગડાં પણ પેહેરેલાં નહીં છતાં ત્યાં એકઠાં થયાં. વોલેસ ગવરેનરને સુવાના ઓરડા પાસે આવ્યો ત્યારે ઓફીસર તેનો વિકાળ દેખાવ જોઈ નાસી ગયો. એક લાતથી બારણાંને મીજનગરામાંથી ઉડાવી તે ઓરડામાં દાખલ થયો.

પુની હેસલરીજ બોકયાં જાગી ઉઠ્યો. જે અનાથ અબજાને તેણે વગરવાંકે મારી નાંખી હતી તેના બરથારને એક હાથમાં ઉઘાડી તલવાર લઈ વેર લેવા આવેલો તેણે જોયો ! નાઉમેરીની એક જબરી ઓસ પાડી તે માફી માગતો પોતાના બીજાનામાં પડ્યો અને ચાદર ઓઢી લીધો.

વોલેસે બીજાના ઉપર ધસી જઈ પોતાની સ્ત્રીના લોહીવાળી તલવાર દુશ્મનની છાતીમાં હુલાવી દીધી અને બોલી ઉઘો “મેરીયન ! મેરીયન !” હેસલરીજને મરી

ગયેલો જોઈ તેણે તલવાર પાછી ખેંચી લીધી, અને એ લોહીથી ટપકતી અડગ તેણે પોતાના હાથમાં ઊંચી કરી કહ્યું “હવે મારું વેર તૂટી ગયું.” એમ કહી તેણે પેલી તલવારના એ કડકા કરી ફેંકી દીધા. એવામાં તેના બહાદુર માણસો દુશ્મનોને મારી તેની મદદે આવી પોહોચ્યા. પણ તેઓની તલવાર તેણે મીયાન કરાવી. “હવે થઈ ગયું.” એમ કહી તેણે પેલી આદર ઉપાડી લીધી તો હુસલરીજને તેના લોહીથી ગરકાવ થયેલો જોયો. મરી ગયો હતો તોપણ તેનો ચેરો ઘણો બીહામણો હતો.

વોલેસે પોતાનું માં ફેરવ્યું; પણ તેનાં માણસો આ દેખાવ જોઈ બહુ ખુસી થયાં અને બોલી ઉઠ્યાં “સર વીલીયમ વોલેસના શત્રુઓના આ હાલ યાઓ!”

તેણે કહ્યું “એમ નહીં પણ સ્કોટલેન્ડના દુશ્મનોના આવા હાલ યાઓ. મારા સ્વદેશ સિવાય મારે આ દુનિયામાં હવે કોઈ નથી. તેને સ્વતંત્ર કરવો અગર નહીં તો મરવું એવા મેં પરમેશ્વર સમક્ષ સોગત લીધાછે. બોલો, આવા વાજબી કામસાર મારી સાથે આવવા કોણ તૈયાર છે?”

“સહજા. વોલેસની સાથે આવવા સારું સદા અમે સૌ તૈયાર છીએ!”

આ નવા ડરાવની ખુબ સાંબળી જે દુશ્મનોની ટોળી લડવાસાર હમણાં ગવરનરના ઓરડા પાસે આવતી હતી તે બીની. તેના સરદારે બહુ બહુ સમજાવ્યા છતાં તેઓ પાછા હઠ્યા. અને પેલા બહાદુર સ્કોટ લોકો વોલેસની સરદારી નીચે દરવાજા પાસેથી આઈ ઓળંગી આજ્ઞા ગયા.

પ્રકરણ ૬ ઠું.

કાર્ટલેન ક્રેગ.

બ્યારે આ બહાદુર ટોળી વિજય મેળવી પોતાને ઘેર પાછી આવી ત્યારે સર્જનારાયણ સામેથી ઊગતા જણાયા. તેઓના બુગલના મધુર અવાજથી ગુફામાં સુતેલા લોકો જાગી ઉઠ્યા, અને સૌ પોતપોતાના બાળબચ્ચાંને અતિ હર્ષથી બિટ્યા.

ઘણી ઉદ્યોગી સ્ત્રીઓએ સાથે મળી જે ખિચાનું બનાવ્યું હતું તેના ઉપર વોલેસ સુનો, અને તેના બુગલના અવાજથી જાગી ઉઠેલો તેનો નિમકહલાલ નોકર હાલખર્ટ તેના પાસે આવી ખબર અંતર પુછવા લાગ્યો.

વોલેસે કહ્યું “પેલા જીલમગાર હકિમને તેના નીચ ગુલામ બદલ યોગ્ય નસીયત થઈ છે. તે અને તેની સાથે એડવર્ડનાં ઘણાં માણસો માર્યાં ગયાં છે. મારે વેર તમ થયું એમ કહીએ તો ચાલે. પણ અરે હાલખર્ટ ! મારા અંતઃકરણમાં જે કારીલા વાગ્યો છે તેનો બદલો કેમ લે ? મારે સરવસ્વ નાશ થઈ ગયું. મારે હવે આ દુનીયામાં કાંઈ રહ્યું નથી, પણ ફક્ત હું બીજાને ઉપયોગી થઈશ ! આપણા દેશના દુશ્મન સામે આજ આપણે તલવાર ઉઘાડી છે, અને હું સોગન ખાજીધું કે પરમેશ્વરની કૃપાથી બ્યાંસુધી આપણે આપણા સ્વદેશને મારા સુખનું હરણ કરનાર દુશ્મનોથી છુટો કરીએ નહીં ત્યાં સુધી એ તલવારો કદી મીયાનમાં પાછી જવાની નથી ! આજ રાત્રીએ મારી બહાદુર ટોળીએ મારી સાથે આવવાના સોગન આપ્યા છે; અને મરવું કાં દેશને છુટો કરવો એવો દ્રઢ નિશ્ચય વોલેસ અને તેના મિત્રોએ કરેલો છે.”

આ શબ્દો સાંભળી ઘરડા માણસની આંખમાંથી અ-
મુની ધારા ચાલવા લાગી, અને તે બોલ્યો “અરે ! મારા
શુરવીર સરદાર, તમારો વિચાર શું કરવાનો છે ? મોતના
માંમાં શા વાસ્તે જઈને જાણી નેઈ પડેછો ? જે સ્ત્રીને
સારું તું હમણાં વિલાપ કરતો હતો તે સ્ત્રીની ખાતર, અ-
ગર પેલા ઘરડા અમીરની ખાતર તું તારો ડરાવ કરેવ !”

બોલેસે જવાબ આપ્યો “નહિ, મારા ભલા હાલખર્ટ.
હું નામરદ અગર ઉછાંછળો નથી. માટે મારા નિમકહલાલ
નોકર, આજ રાત્રીએ અમે જે ડરાવ કયોછે તેને સારું તું
દીલગીર થઇશ નહિ. લોઈગારની પાસે જઈ તું મારો ડ-
રાવ કહેજે. હવે મને મારા સ્વદેશ સિવાય બીજું જીવ-
વાનું કારણ રહ્યું નથી. અને આજથી મારી ઓરત-ઝીક-
રાં વીગેરે જે ગણું તે મારો સ્વદેશ છે. હાલખર્ટ, શું તું
મને આ મારાં સંબંધથી જુદો પાડવા ચાહેછે ? શું મારા
દેશના બચાવનો વિચાર છોડાવી તું મને આ ખડકોમાં
એક કૂકીરી છંદગી ગુજારતો જોવાને ખુસીછો ? કારણ
મારા દેશના બચાવ સિવાય હું કંઈ મનુષ્યના સમાગમમાં
આવવા ઇચ્છતો નથી.”

હાલખર્ટ — “પણ ધારો કે અર્ધમાર પોતાનું લશ્કર લઇ
તારી મદદે આવવા નિકળે તો અમે તને ક્યાં આવી
મળીએ ? ”

બોલેસ — “આ જંગલમાં, જ્યાં હું હમણાં રહેવાનો છું.
મારો વિચાર મારા સ્વદેશીઓનો બચાવ કરવાનો છે પણ
વગર કારણે તેઓને જોખમમાં ઉતારી મારી નાંખવાનો
નથી.”

આવું બય બરેલું કામ માથે લેવાથી બલિષ્ઠમાં કેવાં
માઠાં પરોણામ બનશે એવો વિચાર હાલખર્ટના મનમાં
આવ્યો તેથી તે બહુ દીલગીર થયો. તેણે પોતાના સેડને

સલામ કરી સુવા દીધો, અને પોતે બહાર જઈ એકલો રોવા લાગ્યો.

બપોરે થયા ત્યારે વોલેસે જાગ્યો, અને આંખ ઉઘાડી જોયું તો પહાડની બખોલમાં પોતાને સુતેલો જોઈ તેને પોતાના આગલાં દુઃખ પાછાં સાંભરી આવ્યાં, અને તેણે ઊંડો નિસાસો મુક્યો. હાલખર્ટ એ સાંભળી તેની પાસે આવ્યો અને બોથવેલ જવાની તેની પાસે આજ્ઞા માગી અને કહ્યું કે અર્લમારને તમારે સાર જલદી મદદ મોકલવા હું વિનંતી કરીશ.

વોલેસે કહ્યું “તેને વિનંતીની જરૂર નથી, પણ વહાલા હાલખર્ટ તું હવે આંહીથી જ. તને સહીસલામત જોઈ હું બહુ રાજી થઈશ. તું ગમે ત્યાં જઈશ પણ મારો આ-સીરવાદ અને ખ્યાર તારી સાથેજ રહેશે. ”

હાલખર્ટ ઘણું રોયો. વોલેસને પણ રોયું આવે એવો આ વખત હતો, પણ હીંમત લાવી તેણે પોતાના નોકરને દીલાસો દીધો. હાલખર્ટ છેલી સલામ કરી રજા લીધી.

થોડેક રસ્તે સુધી તેને વળાવવા સાર વોલેસના માણસો ગયાં પણ તેમને પાછાં વાળી પોતે એકલો પંથે પડ્યો.

ઘણા માઇલ ચાલતાં ચાલતાં તે બોથવેલ કીલા પાસે આવ્યો, અને પોતે વીલીયમવોલેસ પાસેથી આવેછે, એવા ખબરે દરવાનને કહેવાથી તેને એકદમ અંદર દાખલ કર્યો.

એક સુંદર ઓરડામાં અર્લમાર બિઝાના ઉપર સુતો હતો ત્યાં હાલખર્ટને એક ચાકર લઈ ગયો. એક જીવાન અને ખુબસુરત સ્ત્રી સુંદર શેશાક પેહેરી તેના માથા પાસે બેઠી હતી. બીજી તેનાથી નાની પણ અત્યંત ખુબસુરત સ્ત્રી દવાથી ભરેલું ગ્લાસ પોતાના હાથમાં લઈ તેના પગ પાસે બેઠી હતી. લેડી મેરીયનની ખુબસુરતી ચંદ્રની રાત

જેવી હતી, પરંતુ આ વખત જે સ્ત્રીએ તેના સામું જોયું તેનો ચેહેરો અતિ ખુબસુરત તથા આનંદી જણાયો. અને આ ઘરડા માણસની આંખો અગર જે રોવાથી ઝાંખી થઈ ગઈ હતી તોપણ આ ખુબસુરત નાજનીનો ચેહેરો જોવાથી તે અંજાઈ ગઈ. તે સ્ત્રીની પાસે એક જુવાન માણસ ઉભો હતો. હાલખર્ટ આબો કે તુરત અર્લમારે ખેડા થઈ તેને માન આપ્યું. પેલી જુવાન સ્ત્રી પણ ઉભી થઈ, અને પેલી જુવાન માણસ પણ જરા આગળ આબો.

અર્લમારે સરવિલિયમ વોલેસના ખખર પુછ્યા તથા તે ક્યારે ખોથવેડા આવશે એ પુછ્યું.

હાલખર્ટે જવાબ દીધો “હાલ તે આંહી આવી શકે તેમ નથી સાહેબ. તેણે પોતાને માથે એક ઘણું અઘરું કામ લીધું છે. પણ તેણે પોતાનું વેર લીધું છે! લેનાર્કના હાકેમને તેણે મારી નાંખ્યો છે.” પેલી જુવાન સ્ત્રી આ સાંભળી જરા ચમકી.

અર્લમારે પુછ્યું “કેવી રીતે?”

એક્સર્સનીમાં બનેલા કુખદાયક બનાવની સઘળી હકીકત સાંભળી વોલેસને કેટલું માઠું લાગ્યું હતું તે સઘળી વાત હાલખર્ટે કહેવા માંડી. પોતાના બહાદુર સરદાર ઉપર જે સંકટો આવી પડ્યાં હતાં તેનું વેર લેવા સાર પડે-સના બરવાડો કેવા ઉશ્કેરાઈ જઈ લડવા આબો હતા. એ સઘળી વાત જ્યારે હાલખર્ટે પોતાની અસરકારક ભાષામાં કહેતો હતો ત્યારે પેલી જુવાન સ્ત્રી તથા પુરૂષની આંખમાંથી આંસુ વહેતાં હતાં. તેઓએ એક બીજાની સામું જોવા માંડ્યું, અને હાલખર્ટે વાત આગળ ચલાવી.

“જ્યારે મારો વહાલો સરદાર પોતાના બહાદુર માણસો સાથે લેનાર્ક તરફ જતો હતો ત્યારે તેને રસ્તામાં ઉ-

ગાદડ માલ્યો-જે જખમી માણસે ઓરડામાં આવી આ-
પણને અંગ્રેજ લોકોના આવવાના ખબર કહ્યા હતા તે
ડુંગાદડ-તે ધાતકી રાત્રે દુશ્મનોની બીકથી તે પાસેની ઝા-
ડીમાં સંતાઈ રહ્યો, અને જ્યારે સઘળું શાંત થયું ત્યારે તે
ઝાડીમાંથી બહાર આવ્યો, અને એક ઇંગ્રેજ ટોપી તથા
ડુંગરો પડ્યાં હતાં તે તેણે પેહરી લીધાં. એવી બીકથી કે
રખેને રસ્તામાં હેસલરીજનાં માણસો મળે. તેને ઘણી
જુખમ લાગી હતી તેથી તે ઓરાક લેવા સાડ ધરમાં જતો
હતો એવામાં તેણે દુરથી હથીયારબંધ માણસો આવતાં
જોયાં. અને પોતે પાછો જઈ અસલ જગોએ સંતાઈ ગયો.
જે ધરમાં એક વખત શાંતી અને પવિત્રતા જોવામાં
આવતી ત્યાં આ વખત બિભત્સ શબ્દો અને બરાડા સં-
ભળાવા લાગ્યા. પણ થોડીવારમાં તો ધરમાંથી આગના
બડકા દેખાવા લાગ્યા. વિજયની જુમ પાડતા સીપાઈઓ
ધરમાંથી નિકળ્યા. કેટલાક લોકો અંદરની હુંટ લઈ આજ્યા
ગયા, અને બાકીનાંઓ ધર બળી ખાખ થઈ ગયું ત્યાં
સુધી ગમત જોતા હતા રહ્યા.

“આવી રીતે સઘળું પાયમાલ કરી તેઓ ચાલતા થયા.
તેઓ ગયા પછી ઘણી વારે ડુંગાદડ ડુંગરો તરફ આવતો
હતો એવામાં આપણી શુરવીર ટોળીએ તેને ઇંગ્રેજ પો-
શાકમાં જોયો અને કેદ પકડી લીધો. પણ વોલેસે તેને
ઓળખ્યો, અને તેને માંએથી એલર્સલીના નાશની સઘ-
ળી હકીકત સર્વે જણાવે અતિ ખેદથી સાંભળી. ”

અર્લમાર બોલી ઉઠ્યો “અરે બહાદુર અને દુઃખી વો-
લેસ ! મારી હિંદગીનો બચાવ કરવાથી તને કેટલું દુઃખ
બોગવવું પડ્યું ? પણ આગળ ચલાવ હાલખઈ; લેનાર્કથી
તે કેવી રીતે સહીસલામત આવ્યો તે વાત મને કહો. ”

તે શેહેરમાં જે ભયંકર બનાવ બન્યા તે વાત હાલખટ્ટે કહી સંભળાવી; તથા બ્યારે ગવરનરને માર્યો તારે વોલેસે જે પ્રતિજ્ઞા પોતાના દેશને સ્વતંત્ર કર્યા સિવાય મનુષ્યના સમાગમમાં ન આવવાની લીધી હતી, તે પણ કહી સંભળાવી.

અર્ધમારે કહ્યું “અફસોસ ! એ વાત કેમ બનશે ? ખરેખર, આવા ઉત્તમ યુદ્ધ વાળો શુરવીર નર એક ફકીરી વેશ ધારણ ન કરે તો વધારે સારું ! ”

“ ના સાહેબ, કાઠેલનના ટુંગરામાં આવી તે રહેલ છે. ” હાલખટ્ટે કહ્યું. મરેએ કહ્યું “ શાવાસ્તે ? તે મારી પાસે કેમ આવ્યો નહીં ? આમારો કીલો ઘણો મજબૂત છે, અને બન્યાં સુધી એ કીલો સહીસલામત છે ત્યાં સુધી ઇંગ્લેન્ડનું ગમે તેટલું લશ્કર આવે તો પણ હું તેને સોંપનારે નથી. ”

બુઢા હાલખટ્ટે જવાબ આપ્યો “આપની દોસ્તીની તેને પકી ખાતર છે; પણ પોતાનો સ્વદેશ દુઃખમાં છે ત્યાં સુધી તે સુખ ભોગવવા ચલાતો નથી. તેણે મને ચાલતી વખત આ પ્રમાણે કહ્યું છે “ સ્કોટલેન્ડ ને સ્વતંત્ર કરવું તથા તેના દુશ્મનોનો નાશ કરવો તે સિવાય હવે મારે બીજું કામ કરવાનું નથી. વિલિયમવાલેસ આ સિવાય બીજું કામ કરવાનો નથી. પણ જે હું લડાઈમાં મરાઈનો લોર્ડમાર ને ફ્રેન્ચેકે સ્કોટલેન્ડને માથે હજી નવી આફતો આવી પડશે; પણ યાદ રાખજોકે પરમેશ્વર સ્વદેશનું રક્ષણ કરનારની મદદે હમેશાં રહે છે. ”

પેલી જુવાન સ્ત્રીની આંખમાંથી આવતી એટલાંતો આંસુ પડવા લાગ્યાં કે તે પોતાનો શોક દબાવવા સારૂ ઉઠીને બારી પાસે ગઈ.

પેલા જીવાન પુરૂષે કહ્યું “ અરે ! મારા કાકા, સ્કોટલેન્ડને સ્વતંત્ર કરવું એ બેશક બની શકે તેવું છે. પોલિસે કહેલા શબ્દો ધમ્મરી છે એમ મને પકી ખાતરી ચાય છે. ”

અર્લમારે પોલિસના વાળનો ગુછો પોતાના હાથમાં લીધો અને તાકીને તેના તરફ જોવા લાગ્યો.

“ પરમેશ્વર સ્વદેશનું રક્ષણ કરનારને મદદ આપે છે. ” આ વાક્ય બોલી તે જરાવાર અટક્યો. તેનો ચહેરો રતાશ ધારણ કરતો ગયો, અને પેલા વાળના ગુછાને ઝુંમત કરી તે બોલ્યો “ અરેઅર, તારા સોગમનો આપણે અમલ કરશું. ડોનાલ્ડમારની પાસે જ લશ્કર અને હથિયાર છે તે સઘળાં તારો હુકમ ઉઠાવવા તૈયાર છે ! ”

પેલી મોટી ઉમરેના સ્ત્રી બોલી ઉઠી “ મારા ખાવિંદ ! તમારી હાલત એ કામ માથે લેવાની હાલ નથી. તમારા જખમો હજી રૂઝાણા નથી; તમને હજી તાવ આવે છે ! અને આવી હાલતમાં રણક્ષેત્રમાં જવાથી તમારી જીંદગી કેટલા જોખમમાં આવી પડશે તે વિચારો. ”

તેણે જવાબ આપ્યો “ હું હથિયાર પકડવા લાયક થઈશ ત્યાં સુધી રણભૂમીમાં નહીં જઈ, પણ તે દરમિયાન માફ તથા મારા મિત્રોનું લશ્કર મારા શુરવીર બચાવનારનું રક્ષણ કરવા સાથે હું એકઠું કરી તેની પાસે મોકલાવીશ. આ વાળના ગુછાનું હું નિશાન બતાવીશ, અને તે જોવાથી કોઈ બહાદુર સ્કોટલેન્ડમાં પાછો પાની કરશે નહીં ! પેલી જીવાન નાજીક તરેણી તરફ જોઈ તેણે કહ્યું “ મારી વહાલી હેલેન, આ વાળનો ગુછો લે, અને આવતી કાલ સવારે સુધીમાં એ સઘળા વાળ આપણા લડાઈના નિશાનમાં ઝુંપી નાંખ અને તેના ઉપર

‘ઘશ્વર સ્વદેશહીત કરનારને મદદ આપેછે.’ એવા શબ્દો ગુથજે.”

હેલન ખીતી ખીતી તેની પાસે આવી, તેના પીતાએ વોલેસની બહાદુરી તથા તેની વહાલો સ્ત્રીના મરણ વિશેની સઘળી હકીકત તેને કહી સંભળાવી હતી તેથી વોલેસને પડેલી વિપત્તિ માટે તેને બહુ દયા આવી. તેણે પેલા વાળ પોતાના હાથમાં લીધા, અને ઓરડાની બહાર જતી હતી એવામાં તેણીએ પોતાના પીત્રાઈભાઈને પગે પડી અરજ કરતાં સાંભળ્યો.

તેણે કહ્યું “મારા માનવંતા કાકા, હું આપને બે હાથ નેડી નમ્રતા પૂર્વક વિનંતી કરુંછું કે જો આપ મને ખરા અંતઃકરણથી ચહાતાહો, અને મારી ભવિષ્યની આબરૂની ધમ્મણ ધરાવતા હો તો કૃપા કરી મને આપણું નિશાન લઈ સરવિલિયમ વોલેસ પાસે જવાની રજા આપો.”

આ અરજનો શું જવાબ મળેછે તે સાંભળવા સાફ હેલન ઊંચરા આગળ ઉભી રહી.

લોર્ડમારે જવાબ આપ્યો “મારા વહાલા ભત્રીજા, આ તારી ઉમદા માગણી હું માન્ય રાખુંછું. આવતી કાલ હું બોથવેલના એકુતોને એકઠા કરીશ. અને તેઓને તથા આપણા સીપાઈઓને લઈ આવતી કાલ રાત સુધીમાં તું વોલેસ પાસે જજે.”

લડાઈનાં જોખમ નહીં જાણતી છતાં પોતાના પીત્રાઈભાઈની આવા શુભ કામમાં મદદ કરવાની ધમ્મણ જોઈ હેલન બહુ રાજી થઈ, અને ઉતાવળી ઉતાવળી પોતાના ઓરડામાં જઈ નિશાન ગુંથવાનું કામ કરવા લાગી.

તેણીની ઓરમાન માતા વિચાર આથી તદ્દન જુદાજ હતા. લોર્ડમારના મુખમાંથી ઉપલા શબ્દો સાંભળી તેના

નવખળા બાંધા ઉપર તેઓ કેવી માઠી અસર થશે, તથા પાલેસને આમ જાહેર રીતે મદદ કરવાથી આગળ ઉપર કેટલું નુકસાન થશે એવા વિચારથી તેની સ્ત્રી બહુ ગભરાણી, અને પોતાના બત્રીજાને હુકમ કર્યો કે હાલખર્તને આંહીથી લઈ જઈ તેને ખાવા પીવાની તજવીજ કરાવો. આ સંઘર્ષો વખત હાલખર્ત લોર્ડમારની સખાવત માટે સ્તુતી કરતો હતો.

જ્યારે ઓરડામાં પોતે બે એકલાં રહ્યાં ત્યારે તેણે પોતાના ભરથારને આપું રાજ્યવિરૂદ્ધ કામ નહીં કરવા સારૂ બહુ સમજાવવા માંડ્યો. તેણીએ કહ્યું “મારા આવિંદ, વિચાર કરો કે હાલ સ્કોટલેન્ડ ઇંગ્લેન્ડના રાજ્યને તાબે છે. તેના સીપાઈઓ આપણા શહેરનો કબજો લઈ બેઠા છે, અને રાજ્યની સઘળી જગોએ તેના વિશ્વાસુ માણસો છે!”

લોર્ડમાર—“હે સ્ત્રી, શું ત્યારે આપણે આ સઘળા જુલમાટને તાબે થયું? ડનખારની લડાઈ પછી જો મેં અને મારા જેવા ઉમરાવોએ દુશ્મનને તાબે નહીં થતાં અમારી તલવારો ઊઘાડી રાખી દેશનો ખચાવ કર્યો હોત તો સ્કોટલેન્ડની આ હાલત થાત નહીં; અને લેનાર્ક શહેરના ધોરી રસ્તા ઉપર અંગ્રેજ જુલમગારો માંડે અપમાન કરી શકત નહીં; તથા મારો ખચાવ કરવા જતાં વીલીયમ પોલેસે પોતાની વહાલી સ્ત્રીનું બળીદાન આપ્યું, તથા પોતે ધરખાર વીતાનો થઈ જંગલમાં રખડતો થયો એ વખત આવત નહીં!”

લેડીમાર આ દલીલ સાંભળી જરા અટકી અને ખોલી “એ સઘળી વાત ખરી હશે, પણ જે થવાનું હતું તે થઈ ચુક્યું; સ્કોટલેન્ડ પારકાને તાબે થયું. પણ જો તે પાછું મેળવવામાં તમે તમારા મિત્રને મદદ કરવા જશો તો તેનો

અચાવ નહીં થતાં તમે પણ મોતને શરણ થાઓ. તમારો વિચાર નિરપયોગી તથા મૂર્ખાઈ બરેલો છે. હવે શું તમારે વધારે જોઈએ ? બે રાજ વચેની લડાઈનો હવે છેડો આબોછે; અને જ્યારે બેલિયલે રાજપુત્રી પોતાનું રાજ્ય એડવર્ડ રાજાને સોંપી દીધું છે, ત્યારે શું સ્કોટલેન્ડ સુખશાન્તિમાં નથી?" લોર્ડમારે જવાબ દીધો "જોના, આ સુખશાંતી કહેવાય નહીં. જો આ મારા શરીર ઉપરના જખમો તું તપાસ. જુલમી રાજાની સુખશાંતી તેના સામેની ખુલી દુશ્મની કરતાં વધારે ખરાબ છે. હુંટકાટ અને ખુન ખરાબી એજ તેઓના હેતુ છે. એડવર્ડના સપાને હું ધણો વખત તાબે રહ્યો. હવે મારે જાગ્રત થવું જોઈએ અને વોલ્ફસની માફક સ્કોટલેન્ડને હોડાવવું અગર તેના અચાવમાં દેહ પણ અર્પણ કરવો એવો મારે દ્રઢ નિશ્ચય કરવો જોઈએ."

લેડીમારે રોચા માંડ્યું "અરે ધાતકી ડોનાલ્ડ ! મેં તારી ઉપર જે પ્યાર અને વફાદારી બતાવી તેનો શું આ બદલો ? તું મારાથી જુદો પડી તારી જાગીર એક ત્રીજા માણસના હવાલામાં સોંપે છે, અને તારાં બાળ બચ્ચાને ગરીબ નામ વગરનાં સાદાં કરી નાંખે છે? એટલાથી પણ સંતોષ નહીં પામી તું તારાં બાઈ બોથવેલના એકનાએક દીકરાને પેલા ગાંડા અનાડી વોલ્ફસને મદદ કરવા સાર તારું લશ્કર આપી મોકલે છે ?"

લોર્ડમાર—“બસ, જોનાં ! આ તારા સુખમાંથી હું શું સાંભળું છું ? જે શુરવીર નરે તારા ધણીનો જીવ અચાવવા જતાં પોતાનું સરવસ્વ ખોડું તેને શું તું એક ગાંડો ગણે છે ? તેણે લોર્ડમારના સ્ત્રીને વૈધવ્ય સ્થિતિમાં આવતી બચાવી તેટલા સાર શું તે ગાંડો કે ? તેનાં જો-

કરાંએને નખાપાં થતાં અટકાવ્યાં તેટલા સારું શું તે અનાડી કે ?”

આવાં વલૂં જેવાં વેણથી પેલી સ્ત્રી જરા ટાઠી પડી, અને પોતાના ધણીની ડોકે વળગી પડી, તેણીએ કહ્યું “અરે મારા વહાલા સ્વામિનાથ, જે ખનાવથો તારું શરીર જેખમમાં પડેછે તે મને ગાંડપણુ જેવો લાગેછે. તારી પોતાની સહીસલામતીનો તું વિચાર કર; અને તું દૈવયોગે લડાઈમાં મરાતો મારાં નાહાનાં નિરપરાધી બાળક જે હાલ પારણામાં મુતાં છે તેનો કોણુ ધણી? પોતાના એકના એક જીવાન છોકરાને એક બળવાખોરની મદદે મોકલવાથી તારા પોતાના બાળને કેટલું માઠું લાગશે તેનો વિચાર કર!”

લોડીમાર—“જે મારો બાઈ અર્ધખોથેલ પોતાને એડવર્ડનો તાબેદાર ગણતો હોત તો તે હાલ લોડીલોકની સાથે જઈ રહેત નહીં. કારણુ કે બ્યારથી એ બહાદુર સ્કોટ આરગાઈલ શાયરમાં ગયો ત્યારથી ઇંગ્લંડનો રાજ્ય જે લોકો તેની સાથે ગયાછે તેમને પોતાના દુશ્મન સમાન ગણેછે. મારો બાઈ ખોથેલ ત્યાં ગયો તેટલા સારું જે શાંત રાજ્યની તું હીમાયત કરેછે તે રાજ્યવાળાએ આ કીલો લુંટવાનો હુકમ કર્યો હતો. અને પેલો બહાદુર શુરવીર વોલેસ ન હોત તો, હે મારી વહાલી જોનાં, તારા ધરખારની, તારા ધણીની, તથા તારાં નિરપરાધી બાળ બચાંની શી હાલત થઈ હોત ?”

આ સાંભળી લેડીમાર ધ્રુજવા લાગી. “તમે જે કહોછો તે અક્ષરે અક્ષર સાચું છે. પણ અરે! તમે માંડે સરવસ્વ આજ કુખાડવા તૈયાર થયાછો. મારા વહાલા ડોનાલ્ડની એક બાજુ તરફ લોહી લોહાણુ રણસંઘામ, તથા બીજી બાજુ ઉપર નાશવંત ફાંસી એ મારાથી કેમ જોઈ શકાય ?”

લોડમાર—“ચુપ ! મને જે વાજખી લાગશે તે હું ક-
રીશ અને હું કૃતેહ પામીશ. હે સર્વ શક્તિમાન પરમેશ્વર !
સ્કોટલંડના દુઃખ જોવા કરતાં તેના રણક્ષેત્રમાં મરવું હું
વધારે પસંદ કરું છું !”

તેની સ્ત્રીએ કહ્યું “હું તમારું બોલવું વધારેવાર સાંભ-
ળી શકતી નથી. તમારા જેવા શુરવીરની લાયક સ્ત્રી થવા
હું હશ્વરની સ્તુતી કરું છું. તમારા શબ્દો મને તલવારના
ધા જેવા લાગેછે. આમ બોલી તે બહાર ચાલી ગઈ
અને અર્ધમાર, આગળ ઉપર શી તૈયારી કરવી તેનો વિ-
ચાર કરવા લાગ્યો.

પ્રકરણ ૭ મું.

બોથવંલકાસલ.

લેડી હેલન પોતાના ઓરડામાં બેઠી બેઠી લોડમારના
લક્કરી નિશાનમાં પેલા શુરવીર સ્કોટના વાળ ગુંથતી હતી.
ગુંથતાં ગુંથતાં વાળની મુંવાળાશ તથા ખુબસુરતીનાં તે
વખાણ કરતી હતી, તથા જે ખુબસુરત ચહેરાનો એક
વખત તે શણગાર હશે તેવા નરનું તે ચિંતન કરવા લાગી.

તેણીની આંખમાંથી આંસુ પડવાને લીધે પેલા વા-
ળના જડા છેડા તેણીની આંગળીએ ઓટી જવા લાગ્યા.
તેઓના સ્પર્શથી હેલન જરા ચમકી. નિઃસ્વાસ નાંખી તે
બોલી “અરે કમનસીબ સ્ત્રી ! જ્યારે ધાતકી મોતે તને
આવા શુરવીર ભરથારથી વિખુટી પાડી ત્યારે તને કેટલું
દુઃખ થયું હશે ! છાવણી અને રણસંગ્રામના વિજયની
ખુસી સિવાયની દુનિયાની બધી ખુસીને તે તુચ્છ માત્ર
ગણેછે ત્યારે પોતાની વહાલી સ્ત્રી ઉપર તેની મમતા

કેવી હશે ! અરે ! આવા શુરવીર નરની સાથે વાવટો લઈ ઉભા રહેવાને મારા બાઈ મરેના જેવી હું બાગ્યશાળી હોત તો કેવું સાઈ ! આવા બાગ્યશાળી રૂપાળા પુરુષને ફરી ફુનીયાની રમત ગમતમાં લાવી તેના દુઃખમાં બાગ લેવા તથા સુખથી તેને હસાવવાની મારામાં શક્તિ હોત તો કેવું સાઈ થાત ! એડવર્ડ રાજની રાણી યવામાં જે-ટલું માન છે તેના કરતાં પણ વધારે માન આવા ખુશ-સુરત પુરુષના મિત્ર યવાથી છે.”

આ પ્રમાણે તે પોતાના મન સાથે વાત કરતી હતી એવામાં તેણીના બાઈના આકરે આવી બાર ઉઘાડ્યું અને અંદર આવવાની રજા માગી જે તુરત મળી.

બહાદુર મરે એ હાલખર્ટને ગેલરીમાં લઈ જતાં કહ્યું “હે ઘરડા માણસ, એ જીવાન સ્ત્રીનું અંતઃકરણ કેવું અમીર છે તે તું જાણતો નથી. અમે બંને સાથે ઉદ્યોગ છીએ, અને વોલેસની મદદે જવાસાઈ આજ જે મારામાં હોંમત અને જુસ્સો છે તે વાસ્તવિક પુછાવો તો એ અમીર સ્ત્રીને લીધે છે. સદગુણી માણસને તે બહુ ચાહે છે; અને તમારા સરદારની બહાદુરીની વાત જ્યારે મારા કાકાએ તેને કહી સંભળાવી ત્યારે મારા જેટલું તેને પણ લાગ્યું. હું વોલેસ પાસે જવાનો છું એ વાતથી તે બહુ રાજ થઈ છે. તમારા સરદાર તથા તેની વહાલી સ્ત્રીના સદગુણની તમે જે વાત મને કહી સંભળાવી તે સઘળી સાંભળવા સાઈ તે સ્ત્રી બહુ ચહાશે. હાલખર્ટ તેણીના પાસે જઈ સઘળી હકીકત કહી સંભળાવવાની હા પાડી.

હાલખર્ટ અને પોતાના બાઈને આવતા જોઈ હેઝન ઉભી થઈ. મરે તેણીનું કામ જોઈ રાજ થયો, અને હાલખર્ટ તે નિશાન જોવા સાઈ હાથગાં લીધું. તેણે કહ્યું “અરે

મારી વહાલી શેઠાણીએ કદી એવું નહિ ધારું હોય કે તેના વહાલા ભરથારના વાળ એક લશ્કરી નિયાનમાં ગું-થાયે! થોડા દીવસમાં કેવો ફેરફાર! સ્ત્રી જાતીનો શણગાર એની સુકુમાર પોતે લોહીથી ખરડાએલી કવચતની ક-ખરમાં સુતી! અને પરોપકારી મનુષ્યનું આશુષણ ને વિલિપ્ત વોલેસ તે આજ પોતાના હાથમાં નાગી તલવાર લઈ રણસંગ્રામમાં દુશ્મનોનો સંહાર કરવા નિકળ્યો છે!”

હેલને પુછ્યું “હે વૃદ્ધ માણસ, તમે તેની કબર વિશે બોલો છો તો તેણીના શરીરને કબરમાં ડફણાવવાની તમને જોગવાઈ મળી હતી કે નહીં?”

હાલમર્ટ જવાબ દીધો “નહિ, બાઈસાહેબ. તમારે ઘેર જે બહો ઈંગ્રેજ સીપાઈ છે તેણે મને એ મુડ્ડુ મારા સે-ક્ટના મકાનમાં મુકાવ્યું, અને ફરી કબરમાં મુકવાની મને તક મળી નહિ.”

હેલને બોલી “અફસોસ! તારે તેણીનું પવિત્ર શ-રીર આગમાં બળી ભસ્મ થઈ ગયું હશે, કારણ ઘરને આગ લગાડી હતી!”

હાલમર્ટ કહ્યું “હું નથી ધારતો કે એમ થયું હોય, કા-રણ હું જે મકાન વીશે કહું છું તે રેણાંકના ઘરથી જરા દુર છે.” એ પછી તેણે એ મકાનને લગતો હેવાલ કહી સંભળાવ્યો.

લેડીહેલને પુછ્યું “તારે તો કદાચ તે અગ્નિથી બ-ચી હશે, એટલુંજ નહીં પણ પેન્ના ઈંગ્રેજલોકો ત્યાં મુઘી ગયા નહીં હોય? તારે શું એ બહી સ્ત્રીના મુડદાને શા-સ્ત્ર પ્રમાણે કબરમાં ડફણાવવાયો તમારો શેઠ ખુસી નહીં થાય?”

હાલમર્ટ “ખરેખર, બાઈસાહેબ, મારો શેઠ બહુ રાજી

ધાય; પણ એ વાત કેમ બની શકે ? તેતો એમ ધારેછેકે એ લાસ અગ્નિમાં બળી ગઈ હશે, અને મેં પણ એ વાતને ટેકો આપ્યોછે, કારણકે જો એમ ન કહું તો મારો શેઠ તેની તજવીજ કરવા આવે, અને તેથી કદાચ તેની જંગદી જોખમમાં આવી પડે. ”

લેડીહુલને કહ્યું “ પણ તેણીના મુડદાની તપાસ કરાવી તેને પરીત્ર કબરમાં મુકાવશું. ” મરે વચ્ચે બોલી ઉઠ્યો “આ કામ બજાવવા શેવક તૈયારછે. ”

આ મદદથી પોતાની ધારેલી મુરાદ પાર પડશે એવું ધારી હુલને તેનો ઉપકાર માન્યો. ભોમીયા તરફે પેલો ઇંગ્રેજ સીપાઈ તથા બોથવેલનું લશ્કર તમારી સાથે આવશે.

હાલખર્દ વચ્ચે બોલ્યો “અરે ! મારા જુવાન સરદાર, પણ ત્યાં રક્ષણતા કોઈ ઇંગ્રેજ સીપાઈઓના જોવામાં તમે આવશોતો ? ”

મરે “ તેમાં શી ચિંતાછે, મારા વહાલા હાલખર્દ; હું અને મારું લશ્કર શું તેમને પુરા નહીં પડીએ ? મારા કાકાના અચાવ કરનારને ખુસી રાખવા સારું શું હું હાલ લડાઈમાં જવા તૈયાર નથી થયો ? અને શું અંડરમેરે ગમે તેવું ભય હશે તોપણ પાછી પાની કરશે ? નહીં હાલખર્દ, એમ કહી બનનાર નથી. અને હું તને પ્રતિજ્ઞા ઉપર કહુંછુંકે કાતો હું તારી સેઠાણીના સખને લાવી મારા આપદાદાઓના કબરસ્થાનમાં ડફલાવીશ, અગર હું પોતે તેણીની કબર ઉપર ત્યાં મારો દેહ અર્પણ કરીશ. ”

પોતાના ભાઈની આવી હીંમત જોઈ હુલન બહુ રાજ થઈ, અને જલદી તૈયાર થવા સારું તેને રજા આપી.

હુલને હાલખર્દની સાથે સેફીન કરી અને આવતી

કાજ સુધીમાં તેની સ્વર્ગવાસી સેઠાણીનું શબ આ કીધામાં આવી જશે એવી ખાતરી આપી. હાલખર્તે તેણીમો બહુ ઉપકાર માન્યો, અને પરમેશ્વરે તેણીને આ કામ સારા આસ મોકલી હોય એમ તેણે જણાવ્યું.

હેલન પોતાના પીતાના ઓરડામાં આવી ત્યારે તે એકલો બેઠો હતો. પોલેસના નિમકહલાલ નોકર સાથે પોતાને જે વાત ચીત થઈ હતી તેનો સારાંશ તેને કહી સંભળાવી છેવટે પોતાનો વિચાર એ ગુજરી ગયેલ બાઈની લાસ મંગાવી પોતાના કીધામાં ભૂમીદા કરવાનો હતો તે જણાવ્યો.

પોતાના પીતાને બચાવતાર તરફ જે ખ્યાર તેણીએ બતાવ્યો તેથી સંતોષ પામી તેણે આ વિનંતી ઘણા હર્ષથી માન્ય રાખી.

તેણીએ કહ્યું “મારા વહાલા પીતાજી, આપણી શક્તિ મુજબ સરવિલિયમ પોલેસનો ઉપકાર માનવાની મને આત્તા છે ? ”

લોર્ડમાર “ મારી લાડકવાઈ પુત્રી, તારી ખુસીમાં આવે તેમ કરવાની હું રજા આપું છું. મારાં માણસો, ખજનો, એ સઘળું તારા દેવાધીન માછે. ”

હેલને તેના હાથને ચુંચત લીધું. “ ખોથવેલતા હથી-પારખાતામાંથી મારી નજરમાં આવે તે લેવાની મને આત્તા છે ? ”

અરલે જવાબ આપ્યો “ ત્યાં પણ તારી મુનસફી વાપર. આવા પવિત્ર કામમાં કદાપી તું એકાદ તજવાર જેવું લઈશ તો તારો કાકો ખોથવેલ નારાજ થશે નહીં. ”

હેલને પોતાના પીતાને કોટી કરી, અને તેનો ઉપકાર માની હસતે વદને પોતાની તૈયારી કરવા ગઈ. રસ્તામાં તેને તેણીનો બાઈ મેરે મળ્યો, તેણે ખબર આપ્યા કે પ-

યાસ ચુંટી કાઢેલા શુરવીર માણસ તેણીના હુકમની રાહ જોતા ઉભા છે. તેણીએ તેને પોતાના પોતાની મંજુરી મેળવ્યાના ખબર કહ્યા, અને પેલું નિશાન પોતાના હાથમાં લઈ તેઓ બંને ગેલરી તરફ ચાલ્યા.

જેવી તેણીને જોઈ કે પુરત પેલા સીપાઈઓએ ખુસીની શ્રમ પાડી તેને માન આપ્યું. શાંત થવા સાર મેરેએ પોતાની તલવાર હાથે નિશાની કરી. પણ હેલને હસતે વદને તેઓને કહ્યું “મારા બહાદુર મિત્રો! જે પુરૂષે મારા પિતાનું રક્ષણ કર્યું તેનો ઉપકાર માનવા સાર આજ રાત્રીએ તમો સૌ મારાભાઈ સાથે આવવા તમારે થયા તેને માટે હું તમારા સૌનો ઉપકાર માનું છું.”

તેઓએ જવાબ આપ્યો “અને આજથી એ મહાન પુરૂષ અમારો સરદાર થયો છે!”

હેલને કહ્યું “જ્યારે એમ છે ત્યારે તો હું જરા વધારે વિચારસથી તમારી પાસે વાત કરું. સ્કોટલેન્ડના માન સાર તમારા માનો કયો શખ્સ આ નિશાનની સાથે જવા ના પાડશે? સરવિલીયમ વોલેસની જીંદગી બચાવવાને કોણ ના પાડશે? અને તેના આપત્તીના વખતમાં છેવટ સુધી તેના સાથે તમારા માનો કયો પુરૂષ નહિ રહે?”

એક જુવાન માણસે આગળ આવી કહ્યું “બાઈસાહેબ, આંહી એવો કોઈ પુરૂષ નથી કે જે તેના બચાવ સાર પોતાનો પ્રાણ અર્પણ નહીં કરે.”

સદગજાએ એક સાથે કહ્યું “અમે પ્રતિજ્ઞા ઉપર આ પ્રમાણે કહીએ છીએ.” હેલને પોતાનું માથું નીચું નમાવી કહ્યું “એલ્સેલીની પવિત્ર શેડાણીની લાસ લઈ આવતો કાલ આંહી આવતો. તે વખતે તમારા માંના દરેકને હું એક સરકરી ટોપી મારા હાથથી ગુંથેલી આપીશ; અને પછી

આ ઝૂંડા સાથે તમે સરવિલિપમ વોલેસની મદદ જાણે, લડાઈમાં થાકો ત્યારે તેના ઉપર જે સોનરી અક્ષરો લખાઈ છે તેના તરફ દૃષ્ટી કરજો, કારણ સ્વદેશ સારૂ લડનારાઓનું પરમેશ્વર રક્ષણ કરેછે, એટલુંજ નહીં પણ, તેને શૌર્ય પણ બક્ષેછે. આ વિસ્વાસથી તમે વોલેસની ઢાલરૂપ થઈ પડશો, અને પછી સ્કોટલેન્ડ તમારો ઉપકાર માનશે. ”

આ નવી હીંમતથી સૌ બોલી ઉઠ્યા “ વોલેસ અને લડીહિલન ! મરવું કાં સ્વતંત્રતા પાછી મેળવવી ! ” હિલન હસી; અને તેઓનો તથા પરમેશ્વરનો ઉપકાર માની ખુશીના અવાજ વચ્ચે તે અંદર આવી ગઈ. મેરે હથીયાર બંધ થયેલો દરવાજા પાસે તેણીને મળ્યો, અને જે ઓરડામાં પેલા અંગ્રેજ સીપાઈ રાહ જોઈ બેઠો હતો ત્યાં તેઓ ગયા.

હિલને કહ્યું “ લોર્ડમારના પ્રગણામાં તમે કહો તેટલી જાગીર આપીએ, અગર મારા પીતા જે નવું લશ્કર ઉઠું કરવાના છે તેમાં તમને નોકરે રાખીએ. હે લાયક ઇંગ્રેજ, તમારે મોંએથી બોલો અને પછી જુઓ કે એક સ્કોટ અગર તેના દીકરો પોતાનો ઉપકાર કેવી રીતે બતાવેછે. ” પેલા સીપાઈનો એહેરો લાલ ઓળ થઈ ગયો, તેણે કહ્યું “ હે સુકુમાર સ્ત્રી, તમારી બક્ષીસ માટે હું આભાર માનું છું, પણ હું એક ઇંગ્રેજ છું તેથી તે સ્વીકારી શકતો નથી. મારે મારા સ્વદેશને તથા મારા રાજાને વફાદાર થવું જોઈએ. મેં હેસલરીજના નોકરી છોડી, કારણ, તેણે મારા સ્વદેશને કંઈક લગાડ્યું. પણ જો હું મારા દેશને છોડું તો મારા જેવો કોઈ કૃતગ્નિ નહીં. માટે મારે તમારી પાસે એટલુંજ માગવાનું છે કે આજ રાત્રીએ તમારા માણસોને અલર્સલી લઈ જવાનો તમારો હુકમ ઉઠાવી હું પાઠો આપું ત્યારે નજદીકના

અંદરે મને જલદી રવાના કરવા તમારા પીતાજીને કહેજો.

હેલને તેમ કરવા વચન આપ્યું, અને પોતાની પાસેથી એક હીરાનું આભૂષણ આપી પોતાના ઉપકારની નિશાનીદાખલ તે પેહેરવા બલામણ કરી. પેલા સીપાઈએ ઘણા માનથી તે લીધું, અને મરતી વખત સુધી તે પેહેરવાના સોગન આધા.

હેલન પોતાનું કામ પૂરૂ કરવા ઓરડામાં ગઈ અને મરે તેણીને સલામ કરી પોતાના કાકાની એક્સેલ્સી જવા પહેલાં રજા માગવા ગયો.

પ્રકરણ ૮ મું

વોથવેલ ચેપલ.

સવાર પડી તારે અરલમારને તેના ઓરડામાંથી કચેરીના ઓરડામાં લઈ ગયા. તેની સ્ત્રી હજી સુધી તેની દીકરીના ઓરડામાં હતી, કારણ ગઈ રાત્રીએ તે ત્યાંજ સુતી હતી એવા વિચારથી કે આડી અવળી વાતચીત કરી એ છોડીને બિચરાવવી.

હેલને તેણીને સમજાવી કે, જો મારો પીતા પોતે જાતે જઈ પોલેસને નહીં મળતાં ઉત્તર તરફના પ્રદેશમાં પોતાના કુટુંબ સહીત જઈ લડાઈનું એવટ શું આપેછે તેની રાહ જુએતો તમે બતાવોછો એવી બીક રાખવાનું કાંઈ કારણ નથી. તેણીએ ફરી કહ્યું “ મારી વહાલી મા, હવે પાછા ફરવાનો વખત નથી. લોર્ડમારના બચાવ સાથે દુશ્મનો ઉપર ફટકા પડ્યાછે; અને શું તમારો વિચાર એવોછે કે મારો વહાલો પિતા પોતાના જીવના બચાવનારનું રક્ષણ નહીં કરતાં તેને આવે બારીક વખતે છોડી દીએ ? ”

રાણીએ કહ્યું “અરે મારી વહાલી પુત્રી! તેણે એક ભય-
માંથી બીજા ભયમાં નાંખવા સિવાય મારી અગર તારા
પીતાની શી ચાકરી કરીછે? હાલ આ દેશમાં એડવર્ડના
સત્તા સામે થઈ શકાય તેમ નથી. આપણા ઘણા અમીરો
તેના તાબેદાર થઈને નથી રહ્યા? અને ક્રિસ્ટીન સોલોસ
તથા માર્ચ જોવાં બળવાન કુટુંબો શું તેના તરફેણમાં નથી?
કદાપી તું એમ કહીશ કે આમાંના ઘણાખરા મારા સં-
બંધીઓછે તેથી હું ગમે તેના તરફ તેઓને સમજાવી
શકીશ, પણ જ્યારે મારો પોતાનો ભરથાર માફ. કહેવું
માનતો નથી ત્યારે છેટેનાં સગાં માફ કેમ માનશે. ત્યારે
આવા બળવાન દુશ્મનો સામે છતાં તારો મુર્ખ પીતા
એક બળવાખોરને મદદ કરવાની કેમ હીંમત ધરેછે?”

હેલેને જવાબ દીધો “ માતાજી, આવા વાજબી બ્રમ-
માં પાછી પાની કોણ કરે? આપણા ડેવિડ રાજાના શ-
બ્દો એવાછેકે ‘ માનને માટે હંમેશ ઇન્ટેન્ડર રહેવું, અને
સદ્ગુણી માણસ ઉપર આ દુનીયામાં અગર પેલી દુ-
નીયામાં કદી દુખ પડનાર નથી! જોહું પુરૂષ હોતતો વાલેસના
દુઃખથી હજારગણું મારામાં શુરાતન આવત. વળી આ-
પણ દેશ તરફ જુઓ, પરમેશ્વરે તેને ચોતરફ પર્વતોથી
કેવો નિર્ભય બનાવ્યોછે એજ તેની સ્વતંત્રતાની મોટી નિ-
શાનીછે. સ્કોટલેન્ડના પહાડો ઉપર ફરી સ્વતંત્રતાની ધજા
વોલેસ ઉડાડે ત્યાં સુધી મારો પીતા લોકકાઠરાઈને જેવી
નિર્ભય જગાએ જઈ રહે તો વધારે સાફ એવો; મારો
વિચાર છે. ”

આ વખતે હેલેને ઘણી ખુસીના આવેશમાં હતી,
અને પોતાની ઇચ્છાઓ અમત્રમાં આવેલી જોવાને તે
ઘણી ઇન્ટેન્ડર હતી. આ નવો બનાવેલો ઝુંડો તેણીએ

પોતાની છાતી સાથે દાખ્યો.

લેડીમારે તેણીના તરફ જોઈ કહ્યું “ હે ઉછાંછળી છોકરી, સાંઈ થયું કે હવે તને મારા જેવી અબળા બનાવી, નહીંતો તારી નાકરમાનીને સાર આજ મને બહુ પસ્તાવો થાત. ”

હેલને નરમાશયી કહ્યું “હું ગમે તે જાતની હોઈ, મરદ અગર ઓરત, પણ તમારા કરતાં વધારે બળવાન સત્તાને મારે આધિન થવું જોઈએ. ” લેડીમાર “ અરે મુખી હેલન ! છોકરાને માબાપ તથા સ્ત્રીને પુરૂષ સિવાય બીજી મોટી સત્તા કય છે ? ”

મારની જીવાન કુમારીકાએ નરમાશયી જવાબ આપ્યો “ જાણીયુજીને કોઈ પોતાની ફરજ ઊલ્લંઘન કરવું નથી. જો મારા પિતા પોતાના સ્વદેશના બચાવ સાર હથીયાર લઈ લડાઈ કરે તો તેમાં તેણે તમારી સાથેની પોતાની ફરજ નહીં બજાવી કહી શકાશે નહીં. દેશનો બચાવ એ તમારો બચાવ છે. માટે જે બરથાર અગર પુત્ર એ બચાવ કરે તેણે પોતાની જાહેર તેમજ ખાનગી ફરજ બજાવી ગણાય. ”

લેડીમાર “ હેલન, આવું ડાહ્યાપણ ક્યાંથી શીખી ? આ તારા મનની શિખવણી નથી, કારણ એમ હોતતો તું તારા બાપને લડાઈમાં મરવા જતો અટકાવત. ”

હેલન “ માજી, મારા બાપનો જીવ ઉગારવા જતાં તેના રક્ષણ કરનાર ઊપર ઇંગ્લેન્ડલોકોનારાજ થયા ન હોતતો હું પણ સ્કોલંડનું દાસત્વ માન્ય રાખત. પણ હવે પાછી પાની કરી સરવિલિયમ વોલેસને મદદ નહીં કરતાં દુશ્મનના પંજમાં તેને જવા દેવો એ વાત મારે અને તેનાં ફરજદોને નામોશી લગાડનારી છે. ”

લેડીમાર “ વાર તારેતો તમે સરવિલિપમ વોલેસનો
 જીવ બચાવવા સાર આટલાં બધાં આપુર જણાઓ. સ્કોટલૅન્ડની સ્વતંત્રતાનું બહાનું કાઢી તમે આ સઘળી તૈ-
 યારી તેને વાસ્તે કરાવો છો ! મારો બરધાર, તેનો ભત્રીજો,
 અમારું લશ્કર, અને અમારી જાગીર, એ સઘળું એક
 બાર્વટીયાની ખાતર તમે ખોવરાવવા તૈયાર થયા છો ! ”

કતગતતાનાં આવાં માર્મિક વચનો સાંભળી હેલનને
 બહુ માઠું લાગ્યું, અને તેણીએ કહ્યું “ લેડીમાર, આ-
 પણે બીધે તે આજ બારવટીએ કહેવાણો. પોતાના દુઃખને
 સાર મરવામાં તે આનંદ માનેછે એ પણ આપણેજ
 બીધે. કારણ મારા પીતાનો બચાવ કરવા જતાં તેણે પો-
 તાની સ્ત્રી વીગેરે સરવસ્વ ખોયું અને ઉલટો ઘરબાર વ-
 ગરનો જંગલમાં બટકતારો થઈ રહ્યો ! માટે એવા પુરુષનું
 રક્ષણ કરવું એ મારી પેહેલી ફરજ એમ કહેવામાં હું
 જરાપણ શરમાતી નથી. સ્કોટલૅન્ડનું રક્ષણ એ મારી બી-
 જી ફરજ છે. ”

લેડીમારે નાખુશ થઈ ઉઠતાં ઉઠતાં કહ્યું “ કોની ફરજ
 પેહેલી બળવાયછે એ આપણે જોઈશું. તારા ઈશ્વર કર-
 તાં મારો ઈશ્વર પાસેછે, અને આજ સાંજ સુધીમાં તારા
 વેણને માટે તારા શા હાલ થાયછે તે જોજે. તારાં વેણની
 મને બરાબર ખબર પડતી નથી. ”

હેલન—“ આજ સિવાય તમે કોઈ દિવસ મારા શબ્દથી
 નારાજ થયાં નથી. ”

લેડીમાર—“ આજસુધી હું તને બાળક જાણતી હતી,
 પણ મને આવી ખબર હોત તો હું તને તારે મોસાળ
 જવા દેત નહીં. ”

હેલન—“ મેં, મારો જોઈને, અગર મારાં મોસાળીયાંએ

આજસુધા આપની મેહેરબાનીનો ગેરલાભ લીધો નથી. મારી બેહેને તમારું કાંઈ બગાડ્યું નથી. હું તમને નારાજ કરું છું કારણ હું ઈનસાફને વધારે આહારી છું.” એમ કહી હેલન રડી પડી અને બોલી “મારી વહાલી મરણ પામેલી મા જ એક વખત તમને બેહેન પ્રમાણે આહારી હતી તેની ખાતર મારા અપરાધની ક્ષમા નહીં કરો ? તમારી મેહેરબાની મેળવવા કરતાં ઈશ્વરી ઈનસાફને હું વધારે માન આપું છું, માટે મારી સુધ્ધ માની ખાતર મારો અપરાધ ક્ષમા કરો.”

તેણીને આમ નરમ પડેલી જોઈ જરા દીલાસો આપી લેડીમાર ચાલી ગઈ.

હેલને પોતાના માણસને બોલાવી હથેલીયારખાનામાંથી એક સુંદર બકતર મંગાવ્યું અને તેને સાફસુફ કરતી હતી એવામાં તેણીએ પેલા શ્યામ લેવા ગયેલા સીપાઈઓના બ્લુગલનો અવાજ સાંભળ્યો. લેડીવોલેસને યાદ કરી તે ઘણું રડી પણ એવામાં તેણીના ભાઈ મરેએ આવી લાસ લાવવાના તથા તેણીની રાહ જોઈ પાદરી વીગેરે સૌ બેઠા છે એવા અખર કહેવાથી પોતાના મોં ઉપર કાળો ખુરખો નાંખી હેલન ત્યાં ગઈ. વડો પાદરી અને તેનાં બીજાં માણસો તથા લેડીહેલનની દાસીઓ વીગેરે સૌ ત્યાં આવી ઉભું અને ધર્મ પ્રમાણે કીયા કરી શ્યને કબરમાં ડફણાવ્યું તથા શોકનું વાગું વગાડવા માંડ્યું. હેલને ઘુંટણીએ બેસી પરમેશ્વરની મરનારને માટે સ્તુતી કરી. હાલખર્ચે એકાએક આવી કબર ઉપર પછાડી આધી અને છાતીફાટ રોઈ કલ્પાંત કરવા લાગ્યો. થોડો વખત પછી સૌ પાછું ઘેર આંખું.

પ્રકરણ ૯ મું.

બોયવેલ કારાગ્રહ.

હેઝને પોતાના વચન મુજબ સૌને લડાઈની ટોપીઓ આપી; અને લોર્ડમારે સાડાત્રણસે માણસ એકઠું કરી તેમને હથીયાર અને દારૂગોળો આપવા માંડ્યો. સઘળું અપાઘ રહ્યા પછી તેણે સર્વને ખુબ હીંમત આપી વોલેસને મદદ કરવા બલામણ કરી. પણ તેઓ ગયા નથી એટલા-માંતો લોર્ડસોલીસ અને એક અંગ્રેજ અમલદાર મોટું લશ્કરે લઈ ત્યાં આવી પોહ્યાં.

અરબમાર આ દેખાવ જોઈ બહુ ખીનો અને પુછ્યું “લોર્ડસોલીસ ! આમ એકાએક તમે સૌ કેમ આવ્યા !”

તેણે જવાપ દીધો ‘રાજા એડવર્ડના હુકમથી હું આં-હી આવ્યોહું અને તમે મારા કેદીછો; અને એ રાજાના હુકમથી તમારી સઘળી માલ મીલકત તથા આ કીલોએ સઘળું મારે સ્વાધિન કરો.’

લોર્ડમારે જવાપ દીધો “કદી નહીં ! મરદતા હાથમાંથી કોણ લઈ શકનારછે ?” લોર્ડસોલીસ—“મરદ અને આ-રત, સર્વેએ રાજા એડવર્ડને તામે યાવું જોઈએ. તારા ત્રણસે લડવૈઆ ને અમારા ત્રણ હજાર અંગ્રેજોએ કેદ કર્યાંછે. આખો કીલો અમે ઘેરી લીધોછે, તારે હવે કોકટ અટકાવ શમાટે કરોછો ? તમારાં હથીયાર કેંકીદો નહીંતો તમને સૌને રાજ્યદ્રોહી ગણી ફાંસી ફિપર લટકાવી દેશું.” આ સાંભળી એક જુવાન માણસે આગળ આવી કહ્યું “અમે તમારા રાજાને અમારાં હથીયાર નહીં સોંપીએ !” “દગલખાજી” એમ કહી પેલા અંગ્રેજ અમલદારે પોતાની તલવારથી તેનું ધડ અને માથું જુદાં પાડ્યાં. આ દેખાવથી ઉશ-

કેરાઈજઈ બીજા સ્કોટ લોકોએ ચાસ પાડી પોતાની તલ-
વારો ખેંચી અને એક મોટી ખુનખાર લડાઈ ચાલી.
થોડીવારમાં લોર્ડમાર પોતાના બહાદુર સૌપાદાઓ ઘણાખરા
કપાઈ ગયેલા જોઈ લડાઈ બંધ કરવા પેલા અંગ્રેજ અ-
મલદારને તથા લોર્ડ સોલીસને વિનંતી કરી પણ ફોફટ.

જ્યારે સઘળાં માણસો કતલ થઈ ગયાં ત્યારે પેલા
અંગ્રેજ સરદારે લોર્ડમારને બીજા ઓરડામાં લઈ જવાનો
હુકમ કર્યો.

લેડીહેલનને કાંઈજ ખબર નહોતી. તેતો ગઈ રાત્રીના
ચાકચી બરનિદ્રામાં પડી હતી. તેણીનો બાઈ મરે આ
દેખાવ જોઈ તેણીના ઓરડામાં ગયો અને તેને જલદી
ઉઠાડી. હેલન આંખ ઉઘાડી બોલવા જતી હતી એ-
વામાં તેણીના બાઈએ કહ્યુંકે આખો કીલ્લો અંગ્રેજી લશ્કર
અને પેલા નીચ સોલીસથી ઘેરાઈ ગયોછે, માટે તું
પછવાડેને બારણેથી નાસીજ, નહીંતો તને કેદી બનાવી લેશે.

હેલન બીકથી ધ્રુજવા લાગી અને બોલી “મારો પિતા
ક્યાં છે ? તેને મુકીને હું જવાની નથી.”

મરેએ કહ્યું “તારા પીતાની ખાતર નાસીજ ! મરે વાર
નહીં લગાડ ! જે માણસના હાથને તે તરજોડ્યો છે તે
માણસના પંજમાં આવી પડેલી જોવાથી તારા પીતાને
કેટલું માઠું લાગશે; અને એ નીચ લોકો પોતાની પશુવૃષ્ટિ
તમ કરવાના ઈરાદાથી જ્યારે તારા પવિત્ર શરીર ઉપર
જોરજુલમ વાપરશે ત્યારે તે દેખાવ જોઈ તારો નિરાધાર
પીતા પોતાને કેટલો હીનબાગી ધારશે !

સોલીસનાં વેણ જો તે સાંભળ્યાં હોય—“એવું બોલ
છે ત્યાંતો હેલનની દાસીઓ રડતી રડતી ત્યાં આવી,
અને તેઓની સાથે હેલન પેલા ડુજના પંજમાંથી બચ-

વાસાર ચાલતી થઈ. પણ હેલન અરધીપરધી બેશુદ્ધ થવા લાગેલી હોવાથી મરેએ તેણીને પોતાની બાથમાં લઈ સેન્ટફીલાનના દેવાલયમાં જવા સારે બિંધરામાં થઈ ચાલવા માંડ્યું. રસ્તામાંથી પેલો ઝુંડો મરેએ પોતાની સાથે લઈ લીધો.

હેલને કહ્યું “પણ મારા વૃદ્ધ પિતા અને લેડીમારનું શું થયું હશે? તેઓને બચમાં મુકી મારે આમ નાસો જવું! અરે! હું નાસી જતાં બીજાં છું.”

મરેએ કહ્યું “નાસી જવાથી નહીં પણ પેલા લંપટ સોક્ષીસથી તારે બીવાનું છે “તેઓને તે માત્ર કેદ કરશે; અને તે પણ થોડા વખતને માટે. કારણ હું જલદી જઈને બહાદુર વોલેસને મળીશ, અને પછી, મારી વહાણી બેહેન, આપણે સ્વતંત્ર થઈ એકબીજાની સાથે મળશું!”

આ વખતે હેલનને પેલો હાલખર્ટ સાંભરી આવવાથી તેણીએ કહ્યું “અરે, પણ વોલેસનો નિમકહલાલ નોકર ક્યાં? જો એ વોલેસનું માણસ છે એવું એ કુષ્ટોના જાણવામાં આવશેતો એ બિચારાને તેઓ મારી નાંખશે.”

મરે જરા ઉભો રહ્યો અને કહ્યું “આ અંધારી જગોએ એકલાં ઉભા રહેવાની તારી હીંમત ચાલશે? તેમ હોયતો હું જઈને તેને આંહી બોલાવી લાવું.”

હેલનને એકલાં ઉભાં રહેવાની બીહીક નહીં હતી, પણ કદાચ મરે ત્યાં પાછો જાયતો તેને માથે કાંઈ સંકટ આવી પડે એ બીહીક હતી. પણ હાલખર્ટ તેણીને બહુ વહાલો હોવાથી તેની શોધમાં જવાનો મરેએ વિચાર કર્યો, પણ ત્યાં જવાથી કદાચ પોતે ઘેરાઈ જઈ મરણ પામિ એવી બીકથી તેણે હેલનને કહ્યું “જો મને પાછાં આવતાં

વાર લાગેતો આ રસ્તે રસ્તે તું ચાલી જાશે, તથા આગળ પગથીયાં આવશે તે ચડી તે ઉપરનું બારણું ઉઘાડી અંદર જાશે એટલે તું પાદરીને રહેવાના ભાંયરામાં જાશે.”

હેલને કહ્યું “વાર લાગવાનું બોલ નહીં, પણ જલદી પાછો આવજો, અને હું આ રસ્તાને છેડે જઈ તારી રાહા જોઈશ.” એમ કહી હેલને તેને પાછો બારણા સુધી મુકવા આવી, અને પછી બંને જુદાં પડ્યાં.

મરે આગળ ચાલે છે એવામાં તેણે દુશ્મનોને અંદર આવતા જોયા. આવી મોટી સંખ્યા સાથે એકલે હાથે લડાશે નહીં એવું ધારી તે એક ખુણામાં જઈ સંતાઈ ગયો. પેલા લોકો અત્યંત દારૂ પી ચકચુર બની આમતેમ મુતા. એક કલાક પછી જ્યારે સઘળું શાંત થઈ ગયું ત્યારે મરે ધીમે ધીમે આગળ ચાલી એક બારણા પાસે ગયો તો બહારથી બે માણસો અંદર આવતાં જોયાં. એકના ઉપર અંગ્રેજી પોશાક જોઈ મરે તેના ઉપર તુટી પડી તેની ડોક ઝાલવા જતો હતો એવામાં પેલા બીજા માણસે કહ્યું “સચ્ચુર, મારા વહાલા મરે ! આ આપણો નિમકડનાલ ગ્રીન્સપાઈ છે. પેલો બીજો માણસ તે જુદો હાલબર્ટ હતો. આ બંને એકાએક મળી આવવાથી મરે બહુ ખુશી થયો અને તેમને પોતાની પાછળ આવવા સમજાવતો આપી. તેઓ ભાંયરામાં ઉતરતા હતા એવામાં અંગ્રેજી પોશાક પહેરેલા માણસને પોતાની તરફ આવતો જોઈ હેલને એક મોટી ચોસ પાડી, જેથી બે દુશ્મનો જાગી ઊઠ્યા, અને મરેના ઉપર કુદી પડ્યા. તેણે વાચટો નીચે નાંખ્યો અને દુશ્મનના ધા પોતાની ઢાલ ઉપર ઝીલ્યા; પણ એવામાં બીજા દુશ્મનો જાગી ઊઠ્યા અને સૌએ તેના

ઉપર ધસારો કરી તેને મારી નાંખ્યો હોત, પણ તેણે પોતાની સાથેની મસાલ ઓલવો નાંખી તેથી તેઓ માંહો માંહે અંધારામાં લડવા લાગ્યા. મેરે પેલો વાવટો ઉપાડી આગળ ચાલ્યો. રસ્તામાં તેને હાલખર્ટ અને ગ્રીન્સમાર્ક મળ્યા જેમને લઈ તે હેલનની પછવાડે દોડવા લાગ્યો. પણ હેલન બહુ આગળ વધેલી હતી અને તેણી પગથીયાં પાસે આવી ત્યારે બીકથો બેથુક્ થઈ પડી ગઈ.

પ્રકરણ ૧૦ મું.

સેન્ટફીલાન.

મેરેએ આવી તેણીને પોતાની બાથમાં લીધી અને પગથીયાં ચડી બારણું ઉઘાડી એક ગુફામાં દાખલ થયો. તે વખતે ત્યાં કોઈ હાથ નહીં તેથી મેરેએ હેલનને પાદરીના બિછાના ઉપર સુવાડી અને થોડું પાણી તેના ચહેરા ઉપર છાંટ્યું અને જરા પાચું. તેણીએ પોતાની આંખ ઉઘાડી મેરે તથા હાલખર્ટને જોયા અને કહ્યું “હે પરમેશ્વર ! શું હું હજી મારા વહાલા ભાઈ એન્ડર મેરે સાથે સહી સલામત છું ? અરે ! મેં ધાર્યું તને મારી નાંખ્યો હશે !” એમ કહી તે રોવા લાગી.

તેણે કહ્યું “પરમેશ્વરનો ઉપકાર માનો કે આપણ બંને સહી સલામત છીએ. મારી વહાલી બેહેન, તું જરા સાવધ થા ! હવે તું એક પવિત્ર મઠમાં છો. આ સેન્ટફીલાનના પાદરીને રહેવાનો મઠ છે. આંહી આવી કોઈ તને લઈ જઈ શકે તેમ નથી.”

હેલન—“પણ મારો પિતા અને લેડીમાર ક્યાં છે ?”
એમ બોલી કરી તે રડવા લાગી.

હાલખર્ટ કહ્યું “મારી દયાળુ થેઠાણી, જ્યારે તમે કી-
લામાં શોધ કરતાં મળી શક્યાં નહીં ત્યારે લેડીમારને ત-
મારા પીતા સાથે ડુંપારટનના કીલામાં લઇ ગયા છે,
અને રાજા એડવર્ડનો બીજો હુકમ થતાં સુધી તેમને
ત્યાં રાખી સારી સંભાળ લેવામાં આવશે.”

હેલને કહ્યું “પણ વોલેસને માટે તમે શું કરશો ! તેને
મોકલવાની મદદ હવે ક્યાંથી લાવશો ! અને મદદ સિવાય,
મારા વહાલા મરે, તું અગર તે મારા પીતાને જીવનમાંથી
શી રીતે બચાવશો !” મરેએ કહ્યું “નાઉમેદ થા નહીં;
આ નિશાન રહ્યું તેના ઉપર તે અક્ષરો પાડ્યા છેકે પર-
ચેશ્વર સ્વદેશ રક્ષકને મદદ આપે છે ! ત્યારે હવે તારા
પીતાને સારું શું કરવા બીજી છે ? હું આવતી કાલ વો-
લેસને જઈ મળીશ. તારા પચાસ માણસો મારી રાહ
જોઈ બેઠા હશે, અને જો મારા કાકા ઉપર કાંઈ દગો
ફટકો કરવાનો વિચાર કરશે તો તેજ ક્ષણે આપણે તે કી-
લાનો નાશ કરશું.”

હેલને જાડો નિસાસો મુક્યો. તેણીએ જાણ્યું કે રાજા
પોતાના બાપને જીવતો મુકશે નહીં. મરે તેણીને હોંમત
આપવા લાગ્યો. આ વખત ગ્રીમ્સબાઇએ આવી પેલી
સોઠાની પેટી લોડમરેના હાથમાં મુકી અને કહ્યું “આ
ગ્રોન્નરી પેટી તમારા કાકાએ મને સેન્ટક્રીસ્ટનના પાદરીને
સોંપવા સારું આપી છે.”

મરેએ કહ્યું “તેમાં શું છે ? મેં તે કદી પહેલાં જો-
યું નથી.”

સાપાઇએ જવાબ આપ્યો “તેમાં શું છે તે હું જાણતો
નથી, પણ તે વિલિયમ વોલેસના છે.” મરેએ પુછ્યું
“તું અને હાલખર્ટ પેટી લઈને શી રીતે આવી શક્યા ?”

ગ્રીન્સપાઈએ પછી કહી સંમળાવું કે જ્યારે દુશ્મનોએ કતલ ચલાવી ત્યારે હું અંગ્રેજ હોવાથી તેમની સાથે મળી ગયો, અને કોઈએ મને ઓળખ્યો નહીં. લોર્ડમારને જે ઓરડામાં લઈ ગયા હતા ત્યાં હું ગયો તો તેણે મને ખબર કહ્યા કે હેલ્થન તથા મરેને દુશ્મનોએ મારી નાંખ્યા હશે; પણ તમે લડાઈ વખતે નહીં હોવાના ખબર મેં તેને આપ્યાથી તે રાજી થયો અને દુશ્મનોએ આપણો વિચાર રાખના સામે હથીયાર લેવાનો છે એ વાત શી રીતે જાણી તે બાબત લોર્ડમારે મને પૂછ્યું.

જ્યારે ગ્રીન્સપાઈ આ વાત ઉપર આવ્યો ત્યારે મરેએ પણ એજ સવાલ કર્યો. ગ્રીન્સપાઈએ પોતાનું બોલવું જારી રાખ્યું “હું પણ નથી જાણતો કે તેઓને શી રીતે આપણા વિચારની ખબર પડી. દુશ્મનના સાપાઈઓથી મેં એટલું સાંભળ્યું કે ગઈ રાત્રે ડંબારટનના અગ્રજ અધિકારી ઉપર એક બીડલું પાકીટ આપ્યું અને તે વખત સોલીસ પાસે બેઠો હતો. તેણે પોતાના માણસોને એકઠાં કરી આજ સવારે આપણા ઉપર હુમલો કર્યો. પરીણામ શું થયું તે તમે જાણો છો. પણ એટલાથી પત્યું નથી. વોલેસના ઉપર પણ—”

મરેએ કહ્યું “તેને માટે શું ?

ગ્રીન્સપાઈ—“તેના પંડ ઉપર હજી કાંઈ અડચણ કરી નથી, પણ તેને નાસી જતો અટકાવવા સાર માણસો એકઠી એકી રખાવી છે.”

મરે—“પેલા બંધ કરેલા પાકીટે આપણને કસાબા છે. આપણા કીલ્લામાંથી કોઈ ફુટે એ કાગળ લખ્યો હશે, નહીંતો બંનેની ખબર બીજું કોણ આપે? અને જો ખબર આપ્યા હશે તેનું ધખર ભુંડું કરશે !”

ગ્રીસપાઈ “ વોલેસની સામે આવું પગલું ભર્યાના ખમર મેં જ્યારે લોડમારને કહ્યા ત્યારે તેણે કહ્યુંકે મારે પોતાનું લશ્કર લઈ તેને મળ્યો હશે. આ વખતે તેને પેલી પેટી સાંભરી અને તે લઈ જવા મને ફરમાવ્યું. મેં તેમ કહ્યું. પણ તેણે મને આંહી આવવાનો રસ્તો બતાવ્યો અને આ પેટી આંહીના પાદરીને આપી વોલેસ સિવાય બીજા કોઈને નહીં આપવા તેને બલામણ કરવાનું મને કહ્યું, અને મને દરીયા રસ્તે મારે દેશ જવાની રજા આપી. ”

હાલખર્ટ કહ્યું “ અરે આ ઘોળરી પેટી મારો શેઠ પોતાને ઘેર નહીં લાવ્યો હોતતો આટલાંવાનાં યાત નહીં ! એ કમનસીબ પેટી જ્યાં જાયછે ત્યાં ખુનામરકી લેતી આવેછે. મારા શેઠ પાસે હવે ફરી ન જાયતો સાર ! ”

હેલને કહ્યું “ વોલેસ ફરી તેને ન જીએતો સારું ! સ્કોટલેન્ડ સ્વતંત્ર કરવાની મારી મગરર આશાઓ ક્યાં ગઈ ? અરે બાઈ ! મેં બહુ ખોટું કહ્યું મારો બાપ કેદ પકડાયો અને સરવિલિયમ વોલેસનો નાશ થયે ! ”

મરે—“ મારી વાહાલી હેલન ! તું રડ નહીં. જે મોટી લડાઈ આપણે માથે લીધીછે તેનાં આતો માત્ર ચિન્હછે. ”

હેલન—“ પણ ત્યારે મારા વાહાલા પિતા આંહી આવી કેમ રહ્યા નહીં ? ”

ગ્રીસપાઈ—“ મેં અર્જમારને મારી સાથે આવવા સમજાવ્યો ત્યારે તેણે પોતાની સ્ત્રી તથા છોકરાંને એકલાં મુકી આવવા ના પાડી હું રસ્તે આવતો હતો એવામાં હાલખર્ટને લેડીવોલેસની કમર ઉપર રડતાં જોયો. મેં તેને ટુંકમાં બયની ખમર આપી અને મારી સાથે આવવા કહ્યું. અમે બંને આવતા હતા એવામાં આપ સાહેબ મળ્યા. અમે આવતા હતા ત્યારે સોડીસ અને ડીવેલેન્સ-પેલો

ઇંગ્રેજ સરદાર-ખંને વાત કરતા હતાકે જ્યારે લેડીહેલનમાર જડી નહીં ત્યારે બાકીના સૈન્ય કેદી બનાવી ડંખારટન લઈ ચાલો. ”

હેલન-“ ત્યારે તો સાંઝે કે મારા પીતાને દીલાસો આપવા તેની સ્ત્રી સાથેજે. ” ગ્રીમ્સપ્પાર્થ-“ પણ બાઈસાહેબ, તમે હાથ નહીં આવ્યાં એ ઘણું સાંઝે થયું, કારણ સોડીસનો વિચાર તમને લઈ બીજી જગોએ જવા હતો. તમને નહીં જોવાથી તે બહુ દીલગીર થયો. ”

હેલન આવા નીચ માણસના સપાટામાંથી બચી તેથી ખુસી થઈ. તેણીની સાથે લગ્ન કરવા બે વખત સોલીસે માગણી કરેલ પણ તેણીએ ના પાડેલ હતી, તેથી આ વખત જો હેલન સપાટામાં આવેતો તેણીને ખૂબ હેરાન કરવાનો તેણે નિશ્ચય કર્યો હતો.

આ વખતે મઠનું બારણું ઉઘડ્યું અને પાદરીએ અંદર આવી આટલાં બધાં માણસોને બેઠેલાં જોઈ તે આશ્ચર્ય પામ્યો. મરે ટોપી ઉતારી તેની પાસે ગયો. પાદરીએ તેને ઓળખ્યો તેથી કામ સેવા ફરમાવવા વિનંતિ કરી.

મરેએ સઘળી હકીકત તેને કહી સંભળાવી અને કહ્યું “ જ્યાં સુધી લોર્ડમાર આવી પોતાની દીકરીને પાછી લઈ જાય ત્યાં સુધી તમે તેણીને સાચવજો અને આ લોહાની પેટી પણ સાચવજો. ”

પાદરી આ સઘળું સાંભળી બહુ દીલગીર થયો. તેણે લડાયક તૈયારી સાંભળેલ પણ દુશ્મનો હશે એમ નહીં ધારેલ, પેલી પેટી ઠેકાણે મુકી એ બાબતની ફીકર નહીં રાખવા કહ્યું. ગ્રીમ્સપ્પાર્થને એક દરવેશનો પોશાક આપી મોન્ડોસ જવા કહ્યું અને ત્યાંના પાદરી ઉપર બલામણુ પત્ર આપ્યોકે તેને વહાણમાં બેસારી નોર્મંડી મોકલે,

ન્યાંથી તે પછી ગીની દેશમાં જશે. ગ્રીન્સપાઈએ તેનો ઉપકાર માન્યો. લેડી હેલનને એક ભાવરૂં બતાવી તેમાં રહેવાની ગોડવણ કરી આપી તથા તેણીની સેવામાં એક દાસી પડોસના ગામડામાંથી બોલીવી રાખી.

હાલખર્ટને આખર અવસ્થામાં જોઈ તેને પાદરી બનાવી મઠમાં રાખ્યો એવી આશાથીકે થોડા વરસમાં તે પોતાનો દેહ ધધર બકિતમાં ઊડી શકે.

હાલખર્ટ આંખમાં આંસુ લાવી કહ્યું “ પવીત્ર પિતા, હું આપનો ઉપકાર માનું છું. મારે હવે આ દુનીયામાં ઘણો થોડો વખત જીવવાનું છે માટે મારો બાકી રહેલો વખત હું ધધર બજન તથા મારા શેઠનું કલ્યાણ ધ્યેયવામાં આ બગવાં લુગડાં પેહેરી ગુજરીશ.”

એવામાં ઘોડાની ખરીઓ અને બુગલનો અવાજ સંભળાણો. હેલન બીને પોતાના બાઇને વળગી પડી. મેરેએ પોતાની તલવાર પકડી કહ્યું “ હું તારો બચાવ કરીશ. ” પણ પેલા ઇંગ્રેજ સીપાઇએ કહ્યુંકે આતો લશ્કર પાછું ડંખારટન તરફ જાય છે તેનો અવાજ છે.

હેલનને રડતી જોઈ પેલા પાદરીએ કહ્યું “ મારી પુત્રી, તું ગભરા નહીં. તારા પીતા ઉપર તેઓ કાંઈ જુલમ ગુજરી શકશે નહીં. આવા લોકપ્રીય અમીરને રાજા એડવર્ડ પણ ઝાઝો વખત કેદમાં રાખ્યો નહીં. ” આ શબ્દો સાંભળી હેલનને હીમત આવી અને તેને પોતાની ગુફામાં સુવા જવા મોકલી, અને મેરે તથા બીજાઓને પાદરી બીજા ઓરડામાં લઈ ગયો.

પ્રકરણ ૧૩ મું.

મઠ.

જીને દિવસે પેલા બહાદુર અંગ્રેજ સીપાઇએ જવાની રજા માગી અને કહ્યું કે જે દેશમાં મારા જાતી બાઈઓ આવો જીલમ યુજીરેછે ત્યાં વધારે રહેવા હું રાજી નથી.

મરેએ તેને સોનાના સીકાની એક કોથળી આપી અને પાદરીએ તેને ગોસાઇનો પોથાક આપ્યો. ગ્રીમ્સઆઈએ નાણાની કોથળી પાછી આપી કહ્યું “ શેડ, હું આપની પાસેથી પૈસા લેવા ચાહતો નથી પણ યાદગીરી તરીકે આપની તલવાર આપો અને તે હું સદા સાચવીશ.”

મરેએ તુરત પોતાની તલવાર છોડી તેને આપી તથા તેની તરવાર તેના બદલામાં માગી.

ગ્રીમ્સઆઈએ પોતાની તરવારની મુઠ મરેના હાથમાં આપી ત્યારે તેની આંખમાં ઝળઝળાયાં આવ્યાં અને કહ્યું “જ્યારે તમે આ તલવાર મારા સ્વદેશીઓ ઉપર ઉપાડો ત્યારે હું તમારો કેવો નિમકહલાલ હતો એ વાત યાદ લાવી જે સોકો તમારે શરણે થાય તેને મારી નાંખશો નહીં.”

બંનેજણા એક બીજાને બેઠી જુદા પડ્યા.

ગરીબ બિચારો હાલખર્દ અને મરે જ્યારે એકલા ઓરડામાં બેઠા ત્યારે હાલખર્દ એક નાના બચ્ચાની માફક છાતીફાટ પોતાનાં અસલનાં દુઃખો સંભારી રડવા લાગ્યો. અને પોતાના શેઠનાં દુઃખ સાંભરી આવવાથી મરેને વિનંતી કરી કે તમે જલદી તેની મદદ જાઓ, કારણ, તેને આશય આપનાર કોઈ નથી. મરેએ તેને વચ્ચત આપ્યું કે હું આજ સાંજે ત્યાં જઈશ. પછી પાદરી આવીને હાલખર્દને તેની ઓરડીમાં લઈ ગયો જ્યાં તેને ધર્મસંબંધી

બોધ આપવા તથા તેની ચાકરી કરવા તેણે પોતાના એક શિષ્યને રાખ્યો.

મરે અને પેલો પાદરી હવે એકલા ખેતી રસ્તાનો વિચાર કરતા હતા એવામાં એક માણસ જેને પાદરીએ મરેના માણસોની તપાસ કરવા મોકલ્યો હતો તે આવ્યો અને તેણે કહ્યું કે દરેક જગો અંગ્રેજોની બરાબરી છે, અને તમારાં માણસો કોઈ જગોએ જણાતાં નથી. વોલેસને ખોરાક ન મળવાસારૂં ઠેકાણે ઠેકાણે ચોકી પોહીરા રાખ્યાં છે.

આવી રીતે વાતચીત ચાલે છે તેવામાં તેઓએ એક જુમ સાંભળી કે “દગલખાજને ફાંસીએ લટકાવી દીધો.”

મરેએ બારણા પાસે જઈ કહ્યું “આપણો બહાદુર અંગ્રેજ તેઓના હાથમાં સપડાયો.”

તેને પકડી રાખી પાદરીએ કહ્યું “તું શું કરીશ ? તારા એકલાથી તું એ સીપાઈને બચાવી શકીશ નહિ. હું જઈને તપાસ કરી આવું ત્યાં સુધી તું આંહી રહી સૌનું રક્ષણ કર.”

મરેએ આ વાત માન્ય રાખી. પાદરીએ પોતાનું ત્રિશૂળ લીધું, અને દરવાજા બહાર જઈ જીપ્સે છે તો એક માણસને ચામડાના પટાથી મજબૂત બાંધી કેટલાક સીપાઈઓ તેને ઘસડી લઈ જતા હતા. જમીન સાથે તેનું મેટું ઘસાતું હોવાથી લોહી વહેતું હતું અને તેની જુમો નેઈ પેલા લોકો મારી નાખવાની ધારેલી તેને આપતા જતા હતા.

પાદરીએ વચ્ચે પડી તેઓને દુર રહેવા ફરમાવ્યું, અને કેદીને તપાસી જોયું તો પેલો અંગ્રેજ સીપાઈ નહિ પણ આતો એક ગરીબ સ્કોટ હતો.

પાદરીએ પુછ્યું “આ જખમો થએલા માણસને તમે ક્યાં લઈ જાઓ છો ?”

એક ચીડીયા માણસે જવાપ દીધો “કાંધ મારવા.”

પાદરી—“તેણે શો ગુન્હો કર્યો છે?”

“તે દગલખાજ છે.”

પાદરી—“તમે કેમ જાણ્યું કે એ દગલખાજ છે?”

“નિમકહરામ લોર્ડમારનું તે માણસ છે એમ આ બ્યુ-ગલ ઉપરથી માલમ પડે છે કારણ તેના ઉપર મારનું રાજ્યચિન્હ છે.” આ બ્યુગલ લોર્ડમારે સરવિલિયમવોલે-સને મોકલાવેલ તે હતું.

પાદરી—“લોર્ડમારનું આ બ્યુગલ છે એમાંતો કાંઈ શક નથી પણ આ માણસને તે રસ્તામાંથી જડ્યું હોય, અ-ગર રાજની હતરાજી થઈ ત્યારે લોર્ડમારે પોતે તેને બક્ષી-સ તરીકે આપ્યું હોય તો તેનું કેમ ? આ બ્યુગલ સિવાયની બીજી સખળ સાબીતી તેના ગુનાહની તમે ન આપો તો તમે ખુન કર્યું ગણાશે, અને પરમેશ્વર તમને સજા કરશે.” એમ કહી તેણે પોતાનું ત્રિશૂળ ઈચ્છ્યું કર્યું.

“હું પરમેશ્વરનો ભક્ત છું અને તેથી ધનસાફને મદદ કરનાર છું. માટે તમે આ જખમી થએલા શખસને મને સોંપી દીધો. હું તેને મંદીર આગળ લઈ જઈ ગુનાહને માટે સોગત ખવરાવીશ, અને જો તે અપરાધી જણાશે તો હું તેને તમારા સરદારને સ્વાધિન કરીશ. પણ જો તે નિરપરાધી માલમ પડે તો મારા પવિત્ર મંદીરમાંથી ગ-ન્ધતેવો બળવાન રાજા પણ તેને લઈ શકશે નહીં.”

આ શબ્દો સાંભળી પેલા સિપાઈઓએ કેદીને છોડી દીધો, અને પાદરીના માણસે તેને મંદીરમાં લઈ ગયા. અને પેલું સોનાનું બ્યુગલ તેણે સીપાઈઓને આપી

દીધું, કારણ તેનો હેતુ તો માત્ર જીવ બચાવવાનો જ હતો અને હુંટ મેળવવાનો નહીં હતો.

સીપાઇએ તે બધું ચાલતા થયા, અને રસ્તે ચાલતાં હુંટફાટ અને ખુન ખરાબી કરતા આગળ વધ્યા.

પાદરીએ આવી પેલા જખમી થએલાને મલમપટા બાંધ્યા, અને પોતાના માણસોને રજા આપી સીપાઇને પુછ્યું કે તું બુગલ ક્યાંથી લાવ્યો એ વાત સાચેસાચી કહી સંભળાવ.

સીપાઇએ કહ્યું “એ બુગલ મને સરવિલિયમ વોલેસે, હું તેના પાસેથી આવું છું એવી નિશાનીદાખલ લોર્ડમારને આપવાસાર આપેલ હતું.”

મેરેને બોલાવતાં પહેલાં પાદરીએ પુછ્યું “લોર્ડમાર પાસેથી લશ્કરી, મદદ લેવા સાર તને મોકલાવ્યો છે નહીં વારે?”

સીપાઇએ ખરાબર જાત્રી કરી કહ્યું “આ જગોએથી મેં મદદ મળવા ધારી હતી અને દુશ્મનો આંહી ક્યાંથી? જો લોર્ડમાર તરફથી કાંઈ મદદ નહીં મળે તો સરવોલેસનું આવી બન્યું, કારણ, દુશ્મનો તેને ચોતરફ ઘેરીને બેઠા છે! માટે જો મદદ મળે તેવું ન હોય તો મેહેરબાની કરી મને આંહીથી જલદી જવાદો કે હું મારા શુરવીર મિત્રો સાથે મરું!” પાદરીએ તેને હીમત આપી ત્યાં બેસાર્થો અને પોતે બીજા ચોરડામાં જ્યાં મેરે હતો ત્યાં જઈ તેને ખબર આપ્યા કે ગ્રીન્સપાઇને કાંઈ હરકત થઈ નથી, પણ આતો બીજો માણસ છે અને તે તમને વોલેસની ખબર આપશે માટે ચાલો.

મરે ધણી ખુસીથી ત્યાં આવ્યો અને તેનું સ્કોટીશ બ-
કતર બોલ પેલા માણસે તેને વોલેસના સઘળા અખર
આપ્યા અને કહ્યું કે વોલેસની સાથેનાં સર્વ માણસ ખુબ
મરે છે માટે બે થોડાં માણસો તમે લોર્ડમાર પાસેથી લઈ
આવો તો ગમે તે કુક્ત કરી તે રસ્તો કરશે.

મરે—“મારા કાકાની મદદતો હાલ તમને મળી શકે
તેમ નથી, પણ હું તમારી સાથે આવું છું. મારા પચાસ
માણસો ગઈ કાલે મોકલ્યાં છે તે તમને મળ્યાં હશે ?”
પેલા માણસે કહ્યું “ના, મેં તેઓને જોયા નથી. દુસ્મનો-
એ તમને પકડી લીધા હશે. હું અને વોલેસ બાળપણના
સોબતી છેએ એક વખત પાણીમાં તરતાં તેણે મારી
હાંદગી બચાવી હતી માટે આ વખત હું તેને બદલો
આપવા તેની પાસે મારી નોકરી છોડી આવી રહ્યો છું.
મને વોલેસે કહ્યું કે આપણી પાસે ખોરાકી ખુટી ગઈ છે
અને દુસ્મનોની એક બાજુ જરા નાનગી છે તેથી બે
લોર્ડમાર તરફથી આપણને થોડી મદદ મળે તો આપણે
સહીસલામત જઈ શકીએ. આટલા સારું હું આંહી આ-
વ્યો છું. પણ રસ્તામાં મને અંગ્રેજ સીપાઈઓએ પકડી
કેદી બનાવ્યો.”

મરે એ તેને પોતાની સાથે લીધો. અને બંને એકત્રતાં
લુગડાં પેહેરી મરે પોતાના બીજા કાકાને ત્યાં મદદ લેવા
સારૂ ગયો.

ધિ:ક ધિ:ક રાંકપણું રાંકપણું, ટેક.

રાંકપણામાં રોજ રીઆઈ, રાખ આટીને રહેવું;
 દિન હાલતમાં કાઠી દહાડા, સંકટ સમજું સહેવું. ધિ:ક૦
 જરે બાજરી તણું જવણું, પેટ ભરીને પીવું;
 જીલમી કેરા જોરે જીલમથી, બીક ધરી કાં બીવું ? ધિ:ક૦
 મળે નહિં મન ગમતા મેવા, ખાવા ખરસ ખાતે;
 એક ઘડી આરામ ન આવે, વિધવિધ દુ:ખની જાતે. ધિ:ક૦
 જનાવરોને જન જંગલના, સ્વતંત્રતા લઈ શિખી;
 પકડે તેના પ્રાણ હરેને, પજમાં નાંખે પીંખી. ધિ:ક૦
 પરાધિન રહેવું થઈ પુરૂષ, વેઠ વિશેષે નહેવી;
 અધમ દશા ભોગવવી એવી, જનાવરોના જેવી. ધિ:ક૦
 સત્તાધારી જિહાં સતાવે, જરે જીલમપણાથી;
 મદ એવાનો હરવા માટે, પડવું પુરૂષપણાથી. ધિ:ક૦
 રાંકપણામાં જે નહિં રાજી, ધન્ય ધન્ય એજ ધણીને;
 વારે વાર ફિટકાર વદે જન, કાયરની કરણીને. ધિ:ક૦

“સ્વદેશાભિમાન.”

દોહરો.

સ્વદેશ ગૌરવ અર્જના, જે દેશે નહિં જોઈ;
 તેવા તે પરવશ થઈ, ખેડાં રાંકા રોઈ ! ૧
 સ્વતંત્ર નહિં જે દેશમાં, રંક અને વળી રાય;
 શૌર્ય સંપ નીતિ વિના, પરવશ તે પીડાય. !! ૨

વિજ્ઞાપિ.

સર્વ વિદ્યાવિલાસીઓએ સુત સંજ્ઞાઓને નવ-
તાપૂર્વક વિનંતિ કરવામાં આવે છે કે આ પુસ્તકનો
બીજો ભાગ જેમાં વિશેષ રસિક હોવાલ આવવાનો
હજી બાકી છે તે થોડા રોજમાં છપાઈ બહાર પડ-
વાનો છે, માટે જે સાહેબોને આ હક થવાની મરજી
હોય તેઓએ પોતાનાં નામ ઠામ નીચે સહી કર-
નારને લખી મોકલાવવાં.

જે સાહેબોને આ પુસ્તક ખરીદ કરવું હોય
તેઓએ નીચેના પોષ્ટપેડ કાગળથી લખવું.
ટપાલખર્ચ તથા ટપાલનો જુઓ પુસ્તક મંગાવનારને
શીર છે. મૂલ્ય તથા ટપાલખર્ચ પ્રથમથીજ વિદાય
કરવું.

કુંડલાડીસ્પેન્સરી. તા. ૧ લી જુન સને ૧૮૮૭.	}	ડા. અમુલખરાય અંબારામ, બાણાતરે કર્તા.
---	---	---

